

**ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**

**ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ЯЦИНА МАКСИМ ОЛЕКСАНДРОВИЧ

УДК 343.97

Дисертація

**НЕУРЯДОВІ ОРГАНІЗАЦІЇ
ЯК СУБ'ЄКТИ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ**

081 – «Право»
Галузь знань: 08 – «Право»

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело
_____ М. О. Яцина

Науковий керівник:
кандидат юридичних наук, доцент
ПЕТЕЧЕЛ Олексій Юрійович,

Івано-Франківськ – 2021

АНОТАЦІЯ

Яцина М. О. Неурядові організації як суб'єкти кримінологічної політики. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії в галузі юридичних наук за спеціальністю 081 «Право» (08 - Право). – ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», Івано-Франківськ, 2021.

Наукова робота є одним із перших у науці вітчизняної кримінології комплексним дослідженням теоретико-правових та практичних проблем неурядових організацій як суб'єктів кримінологічної політики.

Аналіз стану дослідження кримінологічної політики показав, що сучасна кримінологічна наука відзначається ростом наукових досліджень з питань такої політики, зокрема, у частині про її суб'єктів. Однак, у питанні про неурядові організації, то більшість наукових досліджень не носять кримінологічний характер, а належать до інших галузей науки правового та соціального циклу (міжнародного та адміністративного права, політології, соціології та ін.).

У дисертаційній роботі проведено загальну характеристику неурядових організацій, досліджено поняття, ознаки та види останніх. У роботі розкрито правову природу та нормативно-правове регулювання неурядових організацій, проведено дослідження вітчизняного та міжнародного законодавства з цього питання.

Запропоновано авторське визначення поняття «суб'єкти кримінологічної політики», під якими слід розуміти державу, державні органи та установи, суспільство, громадські інститути, громадян, які наділені правосуб'єктністю та в процесі правореалізації здатні впливати на формування та прийняття рішень з питань кримінологічної політики.

У роботі також розроблена власна класифікація суб'єктів кримінологічної політики, в основі якої стоїть поняття «правосуб'єктності»:

а) ті, які наділені повноваженнями з визначення та затвердження політики державного впливу на злочинність (Верховна Рада України, Президент України) - тобто суб'єкти формування;

б) ті, які наділені повноваженнями безпосередньої реалізації такої політики (система правоохоронних органів) - тобто суб'єкти реалізації;

в) ті, які не наділені прямими повноваженнями на визначення, затвердження чи реалізацію такої політики безпосередньо, але наділені відповідними правами та обов'язками, у процесі правореалізації яких здатні впливати на формування та прийняття відповідних нормативно-правових актів та рішень (інститути громадянського суспільства, інші установи та організації як публічного, так і приватного права) - тобто суб'єкти сприяння (допоміжні).

Сформульовано наступне визначення поняття «неурядової організації» як добровільної, самоврядної, некомерційної організації, утвореній у тій чи іншій правовій формі (громадська організація, асоціація, об'єднання, союз, спілка, фонд, громадська організація чи об'єднання тощо) не залежно від волі держави для задоволення потреб чи вираження інтересів як їх безпосередніх учасників, так і інших зацікавлених учасників суспільно-правових відносин.

Вбачається, що неурядові організації є такими суб'єктами суспільних правовідносин, що поряд з іншими, мають свої унікальні особливості, характерні ознаки, правове регулювання, що вирізняє їх з-поміж інших суб'єктів суспільно-правових відносин між державою та громадянським суспільством. Встановлено, що такими ознаками є наступні: а) добровільність; б) самоврядність; в) некомерційність діяльності; г) формально-визначена форма існування; д) утворена і діє незалежно від волі держави; з) наявність власної мети діяльності. З точки зору українського законодавства неурядові організації за своїми ознаками найбільше відповідають вітчизняному поняттю громадських організацій, між ними умовно можна поставити знак рівності.

Вивчення питання про нормативно-правові засади діяльності неурядових організацій дозволило визначити, що в основі побудови взаємодії

між державою та неурядовими організаціями у сфері боротьби зі злочинністю повинен бути закладений принцип партнерства.

Класифікація за змістом правового регулювання нормативно-правових актів щодо діяльності неурядових організацій дозволила виділити такі їх групи: 1) установчі нормативно-правові акти, які визначають основи утворення та діяльності різних видів недержавних організацій; 2) нормативно-правові акти, які визначають статус недержавних організацій юридичного спрямування у здійсненні ними напрямів діяльності; 3) нормативно-правові акти, які визначають основи взаємодії непідприємницьких громадських організацій з органами державної влади; 4) нормативно-правові акти, що визначають правові процедури створення, легалізації та державної реєстрації громадських об'єднань; 5) нормативно-правові акти, які визначають основи діяльності громадських організацій як суб'єктів господарювання.

З цього вбачається, що формами діяльності неурядових організацій у сфері кримінологічної політики, серед яких найпоширенішими є: 1) участь неурядових організацій у нормотворчій діяльності; 2) участь неурядових організацій у правозастосовній та правоохоронній діяльності; 3) участь у діяльності громадських рад, які функціонують при правоохоронних органах.

Визначено, що неурядові організації де-юре можуть реалізувати широке коло діяльності, яке спрямоване на зменшення рівня злочинності та її детермінант. Вони можуть здійснюватися ними як самостійно, так і шляхом співпраці з державними органами, в тому числі і правоохоронними. Вбачається, що найперспективнішими заходами такої діяльності у сфері кримінологічної політики можуть бути: 1) проведення аналізів, виконання статистичної діяльності, зокрема стосовно детермінант злочинності, які мають місце у суспільстві; 2) здійснення громадського контролю за діяльністю державних органів, в тому числі правоохоронних; 3) соціальна робота з жертвами злочинів, колишніми злочинцями; 4) шляхом участі в обговореннях проектів нормативно-правових актів, норми яких покликані протидіяти злочинності та подання зауважень чи пропозицій до них; 5) шляхом участі у

громадських радах, які функціонують при правоохоронних органах; 6) проведення інформаційних компаній з питань, що стосуються злочинності; 7) адвокація з питань прийняття рішень владними суб'єктами, що стосуються сфери протидії злочинності; 8) виконання кримінологічних експертиз нормативно-правових актів у галузі та заходів з протидії злочинності, які застосовуються державою.

Таким чином, неурядові організації несуть в собі значний ресурс та є перспективним напрямком як підсистеми політики у сфері боротьби зі злочинністю, проте, який наразі залишається не задіяним на достатньому рівні.

Вивчення міжнародного досвіду діяльності неурядових організацій як суб'єктів кримінологічної політики показує, що у світі спостерігається тенденція до зростання значення міжнародних неурядових організацій у сфері боротьби зі злочинністю. Про це свідчать такі тенденції їх розвитку, як: невинне зростання їхньої кількості; посилення співробітництва у вирішенні не окремих, а глобальних проблем сучасної міжнародної злочинності; зростання рівня і масштабів взаємодії з міжнародними міжурядовими організаціями, особливо установами системи ООН (наприклад, ЕКОСОР, участь у Конгресах ООН з питань протидії злочинності та кримінального правосуддя та ін.); формування ширшого, менш національно обмеженого світогляду в учасників неурядових організацій, що прийнято називати міжнародною соціалізацією; зміцнення незалежності та авторитету цих організацій, що веде до певного конкурування у формах та заходах їх діяльності з міжурядовими організаціями.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших в Україні комплексним, системним досліджень проблем, пов'язаних з діяльністю неурядових організацій як суб'єктів кримінологічної політики.

Вперше: 1) до наукового обігу введено дефініцію поняття «суб'єкти кримінологічної політики», під якими слід розуміти державу, державні органи та установи, суспільство, громадські інститути, громадян, які наділені

правосуб'єктністю та в процесі правореалізації здатні впливати на формування та прийняття рішень з питань кримінологічної політики; 2)

запропоновано класифікацію суб'єктів кримінологічної політики, в основу якої покладений критерій «правосуб'єктності» на: 1) суб'єктів формування; 2) суб'єктів реалізації; 3) суб'єктів сприяння.

Удосконалено: 3) науковий підхід щодо розуміння поняття кримінологічної політики як підсистеми політики в сфері боротьби зі злочинністю, зокрема визначено її нерепресивний характер та зміст, який полягає у запобіжному впливі на злочинність та її детермінант; 4) теоретичне розуміння ознак кримінологічної політики на основі виділення найсуттєвіших їх ознак, зокрема: а) вона є підсистемою державної політики у сфері боротьби зі злочинністю; б) вона є видом соціальної діяльності; в) в її основі лежить мета запобігання злочинності та її детермінант; г) вона має нерепресивний характер; 5) наукові положення про форми діяльності неурядових організацій як суб'єктів кримінологічної політики, серед яких: 1) участь неурядових організацій у нормотворчій діяльності; 2) участь неурядових організацій у правозастосовній та правоохоронній діяльності; 3) участь у діяльності громадських рад, які функціонують при правоохоронних органах;

Отримали подальший розвиток: 6) наукові положення про практику діяльності неурядових організацій в Україні як суб'єктів кримінологічної політики на прикладі діяльності ряду організацій (Група «Антикорупційна платформа» Реанімаційного пакету реформ, Центр протидії корупції, Громадянська мережа ОПОРА, Truth Hounds та ін.); 7) теоретичні твердження про природу, ознаки та види неурядових організацій, зокрема на основі етимологічного підходу та наукових позицій вітчизняної науки встановлено його співвідношення з вітчизняним поняттям «громадської організації», а саме встановлено подібність ознак неурядових організацій, які містять міжнародні нормативно-правові акти з ознаками громадських організацій, які містить Закон України «Про громадські об'єднання»; 8) дослідження міжнародного досвіду та практики діяльності неурядових

організацій у процесах боротьби зі злочинністю в ряді зарубіжних країн та на прикладі діяльності ряду міжнародних неурядових організацій (Міжнародна асоціація кримінального права, La Strada International, Amnesty International та ін.).

Ключові слова: кримінологічна політика, суб'єкти кримінологічної політики, політика в сфері боротьби зі злочинністю, запобігання злочинності, протидія злочинності, неурядові організації.

ABSTRACT

Iatsyna M. O. Non-governmental organizations as subjects of criminological policy. – Qualifying scientific work on the rights of manuscripts.

The dissertation on competition of a degree of the doctor of philosophy on a specialty 081 - the Law. – State Higher Educational Institution «Vasyl Stefanyk Precarpathian National University», State Higher Educational Institution «Vasyl Stefanyk Precarpathian National University», Ivano-Frankivsk, 2021.

Scientific work is one of the first in the science of domestic criminology of comprehensive study of theoretical and legal and practical problems of non-governmental organizations as subjects of criminological policy.

An analysis of the study of the criminological policy showed that modern criminological science is marked by the growth of scientific research issues of such a policy, in particular, in the part of its subjects. However, in question of non-governmental organizations, most scientific works does not criminological and belong to other branches of the legal and social studies (international and administrative law, political science, sociology, etc.).

In the dissertation, the general characteristic of non-governmental organizations (NGOs) has been conducted, the concept, signs and types of NGOs are investigated. The work of the legal nature and regulatory regulation of non-governmental organizations are revealed, the study of domestic and international legislation on this issue was conducted.

The author introduces definition of «subjects of criminological politics», which should be understood by the state, state bodies and institutions, society, public institutions, citizens, which are endowed with legal entities and in the process of legalization, can be understood by the state, public authorities.

The work also developed its own classification of subjects of criminological policies based on which is the concept of «legal liability»:

a) those that are endowed with the definition and approval of the policy of state influence on crime (Verkhovna Rada of Ukraine, President of Ukraine) - that is, the subjects of formation;

b) those that are endowed with the powers of direct implementation of such a policy (system of law enforcement agencies) - that is, subjects of implementation;

c) those that are not endowed with direct powers to determine, approving or implementing such a policy directly, but endowed with relevant rights and responsibilities, in the process of right-authorization of which are able to influence the formation and adoption of relevant legal acts and decisions (civil society institutions (institutions, other institutions and organizations both public and private law) - that is, subjects of promotion (auxiliary).

The following definition of the concept of «non-governmental organization» are formed: as a voluntary, self-governing, non-profit organization formed in one or another legal form (public organization, association, association, union, union, fund, public organization or association, etc.), is formulated. From the will of the state, to meet the needs or expression of interests as their direct participants, and other interested participants in socio-legal relations.

It is believed that non-governmental organizations are such subjects of social legal relations, which, along with others, have its own unique features, characteristic features, legal regulation, which distinguish them among other subjects of social and legal relations between the state and civil society. It is established that such features are follow: a) voluntary; b) self-governing; c) non-commercial activity; d) a formal-defined form of existence; e) formed and acts independently of the will of the state; f) the presence of its own activities. From the point of view of Ukrainian legislation,

non-governmental organizations according to their features are most consistent with the domestic notion of civic organizations, therefore symbol of equality can be placed between them.

The study of the normative legal principles of activity of non-governmental organizations allowed to determine that the principle of partnership should be established in the basis of constructing the interaction between the state and non-governmental organizations in the field of combating crime.

By the content of legal regulation of normative legal acts of the activities of non-governmental organizations allowed to allocate these into groups: 1) constituent regulatory acts that determine the basics of the formation and operation of various types of non-governmental organizations; 2) normative legal acts that determine the status of non-governmental legal organizations in the field of activity; 3) normative legal acts that determine the basics of interaction of non-entrepreneurial public organizations with state authorities; 4) normative legal acts that determine the legal procedures for the creation, legalization and state registration of public associations; 5) normative legal acts that determine the basics of activities of public organizations as business entities.

From this it is seen that the forms of activity of non-governmental organizations in the field of criminological policy, among which the most common are: 1) participation of non-governmental organizations in normative activity; 2) participation of non-governmental organizations in law enforcement and law enforcement activities; 3) participation in the activities of public councils operating in law enforcement agencies.

It is determined that non-governmental organizations *de jure* can implement a wide range of activities aimed at reducing the level of crime and its causes of crime. They can be carried out both independently and by cooperation with government agencies, including law enforcement. It is believed that the most promising measures of such an activity in the field of criminological policy may be: 1) conducting analyzes, performance of statistical activity, in particular regarding the determinant of crime, which occur in society; 2) implementation of public control over the

activities of state bodies, including law enforcement; 3) social work with victims of crimes, former criminals; 4) by participating in the discussions of draft normative legal acts, which are designed to counteract crime and submitting remarks or proposals to them; 5) by participating in public councils operating in law enforcement agencies; 6) carrying out information companies on crime issues; 7) advocacy on decision-making issues by authorities relating to the sphere of counteraction to crime; 8) implementation of criminological examinations of normative legal acts in the field and measures to counteract crime applicable by the state.

Thus, non-governmental organizations carry a significant resource and is a promising direction as a subsystem in the field of crime fighting, however, which is currently not involved in a sufficient level.

The study of international experience in non-governmental organizations as subjects of criminological policy shows that in the world there is a tendency to increase the importance of international non-governmental organizations in the field of crime fighting. This is evidenced by such tendencies of their development, as: the unceasing increase in their number; strengthening cooperation in solving not separate, and global problems of modern international crime; an increase in the level and scope of interaction with international intergovernmental organizations, especially the UN system institutions (for example, ECOSOC, participation in the UN congresses on conduct of crime and criminal justice, etc.); the formation of a wider, less nationally limited outlook in the participants of non-governmental organizations, which is called by international socialization; strengthening the independence and authority of these organizations, which leads to a certain competition in forms and activities with intergovernmental organizations.

The scientific novelty of the results is that the dissertation is one of the first integrated, systematic research of problems associated with the activities of non-governmental organizations as subjects of criminological policy.

For the first time: 1) the definition of the concept of «subjects of criminological policy» was introduced to the science, under what should be

understood state, state bodies and institutions, society, public institutions, citizens, which are endowed with the right personality and in the process of realization of its rights are able to influence on the formation and decision-making process of criminological policy issues; 2) the classification of subjects of criminological politics is proposed, which is based on the criterion of «legal personality» to: 1) subjects of formation; 2) subjects of realization; 3) subjects of promotion (assistance).

Improved: 3) a scientific approach to understanding the concept of criminological policy as a subsystem of policy of fight against crime, in particular defined its non-relative nature and content, which consists in preventive impact on crime and its determinants; 4) the theoretical understanding of the signs of criminological policy based on the allocation of its most significant features, in particular: a) it is a subsystem of state policy in the field of combating crime; b) it is a kind of social activity; c) it is based on the purpose of preventing crime and its determinants; d) it has a non-punitive character; 5) scientific provisions on the forms of activities of non-governmental organizations as subjects of criminological policy, among which: 1) the participation of non-governmental organizations in norm-making process; 2) participation of non-governmental organizations in law enforcement activities; 3) participation in the activities of public councils operating by the law enforcement agencies.

Given further development: 6) of scientific provisions on the activities of non-governmental organizations in Ukraine as subjects of criminological policy on the example of a number of organizations (Group «Anti-corruption platform» of a Resuscitation package of reforms, Center for counteraction of corruption, Civic network OPORA, Truth Hounds, etc.); 7) theoretical statements of nature, signs and types of non-governmental organizations, in particular on the basis of the etymological approach and scientific positions of the domestic science established its ratio with the domestic notion of «civic organization», namely the similarity of signs of non-governmental organizations that are mentioned in international legal acts with the domestic signs of civic organizations containing the Law of Ukraine

«On Civic Organizations»; 8) research of international experience and practices of non-governmental organizations in the process of combating crime in a number of foreign countries and on the example of a number of international non-governmental organizations (International Association of Criminal Law, La Strada International, Amnesty International, etc.).

Key words: criminological policies, subjects of criminological policy, politics in the field of combating crime, preventing crime, counteraction to crime, non-governmental organizations.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Яцина М. О. Ознаки «неурядової організації» у сфері протидії злочинності. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: Збірник наукових статей*. 2019. Івано-Франківськ. Вип. 51. С. 205-212.

2. Яцина М. О. До питання визначення поняття «неурядова організація» (на прикладі національних і міжнародних актів). *Порівняльно-аналітичне право: Електронне наукове фахове видання*. 2019. Ужгород. Вип. 4. С. 384-386.

3. Яцина М. О. Проблемні питання у визначенні поняття «суб'єкти кримінологічної політики». *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2020. Харків. Вип. 1(13). С. 208-220.

4. Яцина М. О. Неурядові організації та їх перспектива як ресурсу у протидії злочинності (стан законодавства). *International Journal Law & Society*. Республіка Польща. 2020. Вип. 2. С. 109-119.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Яцина М.О. Місце неурядових організацій у сфері запобігання злочинності згідно положень окремих міжнародних актів у рамках ООН та ЄС. *Політика в сфері боротьби зі злочинністю: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*. Івано-Франківськ. 2017. С. 340 – 343.

2. Яцина М. О. Державно-приватне партнерство як засіб попередження та боротьби зі злочинністю. *Вдосконалення правового регулювання прав та основних свобод людини і громадянина: Матеріали щорічної конференції Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених і аспірантів (м. Івано-Франківськ, 28 квітня 2017 р.)* Івано-Франківськ. 2017. С.126-130.

3. Яцина М. О. До питання децентралізації та боротьби зі злочинністю. *Вдосконалення правового регулювання прав та основних свобод людини і*

громадянина: Матеріали щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених і аспірантів (м. Івано-Франківськ, 27 квітня 2018 р.) Івано-Франківськ. 2018. С. 131-134.

4. Яцина М. О. До питання визначення поняття «неурядової організації». *Вдосконалення правового регулювання прав та основних свобод людини і громадянина: Матеріали щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених (м. Івано-Франківськ, 3-4 травня 2019 р.) Івано-Франківськ. 2019. С. 269-272.*

5. Яцина М. О. Неурядові організації як суб'єкти протидії корупції у приватному секторі. *Запобігання корупції у приватному секторі: матеріали наук.-практ. онлайн «круглого столу», присвяченого 25річчю із дня створення НДІ вивчення проблем злочинності та 95-річчю із дня народження акад. Володимира Сташиса (м. Харків, 1 лип. 2020 р.) Харків. 2020. С. 210-213.*

6. Петечел О. Ю., Яцина М. О. Роль неурядових організацій у впровадженні технологій штучного інтелекту у протидії злочинності. *Використання технологій штучного інтелекту у протидії злочинності: матеріали наук.-практ. онлайн-семінару (м. Харків, 5 листоп. 2020 р.) Харків. 2020. С. 108-111.*

ЗМІСТ

Перелік умовних позначень, символів, одиниць, скорочень і термінів.....	16
ВСТУП.....	17
РОЗДІЛ 1. Кримінологічна політика України в системі політики у сфері боротьби зі злочинністю	
1.1 Стан досліджень кримінологічної політики як підсистеми політики у сфері боротьби зі злочинністю та неурядових організацій.....	26
1.2 Поняття, правова природа зміст та місце кримінологічної політики України.....	38
1.3 Визначення поняття «суб'єкт кримінологічної політики».....	60
РОЗДІЛ 2. Вітчизняні неурядові організації як суб'єкти кримінологічної політики	
2.1 Поняття та ознаки неурядових організацій.....	82
2.2 Нормативно-правові засади діяльності неурядових організацій.....	100
2.3 Форми діяльності неурядових організацій як суб'єктів кримінологічної політики України.....	115
РОЗДІЛ 3. Міжнародний досвід діяльності неурядових організацій як суб'єктів кримінологічної політики	
3.1 Міжнародні нормативно-правові засади діяльності неурядових організацій	143
3.2 Роль міжнародних неурядових організацій як суб'єктів кримінологічної політики.....	158
ВИСНОВКИ.....	173
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	178
ДОДАТКИ.....	207

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, СИМВОЛІВ, ОДИНИЦЬ, СКОРОЧЕНЬ І ТЕРМІНІВ

ГО – громадська організація

ДБР – Державне бюро розслідувань

ЗУ – Закон України

ЄС – Європейський Союз

ЕКОСОР – Економічна і соціальна рада Організації Об'єднаних Націй

Коаліція за МКС – Коаліція за Міжнародний Кримінальний Суд

КМУ – Кабінет міністрів України

НАБУ – Національне антикорупційне бюро

НАЗК – Національне агентство з питань запобігання корупції

НУО – неурядова організація

МВС – Міністерство внутрішніх справ

МКС – Міжнародний Кримінальний Суд

ООН – Організація Об'єднаних Націй

Комітет міністрів РЄ – Комітет міністрів Ради Європи

ЦВК – Центральна виборча комісія

п. – пункт

ч. – частина

ст. – стаття

ICNPO – Міжнародна класифікація некомерційних організацій

NGO – non-governmental organization (неурядова організація)

UN – United Nations (Організація Об'єднаних Націй)

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Реформування правоохоронної сфери є на сьогодні одним з найактуальніших завдань України, оскільки збереження доволі високого рівня злочинності, який ми можемо спостерігати останнім часом, несе в собі загрозу демократичному, проєвропейському вектору розвитку нашої країни.

За таких умов одним першочерговою метою науки кримінології стає пошук нових механізмів, способів та засобів, які покликані протистояти зростаючій криміналізації суспільства. Саме тому ученими-кримінологами постійно ведеться робота з пошуку нових ефективних підходів до боротьби зі злочинністю. В результаті, протягом останнього часу кримінологічній політиці, як елементу політики у сфері боротьби зі злочинністю, приділяється все більша увага. Окремим важливим питанням залишається вивчення суб'єктів кримінологічної політики, оскільки наука досі не містить єдиного підходу до диференціації кола таких суб'єктів.

Історичний досвід доводить, що боротьба зі злочинністю – це справа не лише органів державної влади, а й суспільства загалом. Наявність ефективного громадянського суспільства сьогодні перетворилося на невід'ємну умову сталого розвитку будь-якої демократичної держави. Усі без винятку суб'єкти суспільних відносин зацікавлені у боротьбі з будь-яким протиправним проявом.

Будь-яке дослідження системи суб'єктів політики у сфері боротьби зі злочинністю та кримінологічної політики як її підсистеми зокрема, не може бути повним без вивчення ролі кожного окремого суб'єкта. Світова практика у сфері боротьби зі злочинністю свідчить, що така діяльність не може здійснюватися виключно державою та її органами без участі інститутів громадянського суспільства, адже така діяльність потребує консолідації зусиль усіх суб'єктів суспільно-політичного життя.

У сучасному світі міжнародні неурядові організації (Transparency International, La Strada, Humans Rights Watch, Amnesty International та ін.) та вітчизняні (Центр протидії корупції, Громадянська мережа ОПОРА та ін.) є одними з найактивніших представників інститутів громадянського суспільства та давно стали суб'єктами будь-яких політичних процесів, не є винятком і кримінологічна політика. Вони є не тільки носіями суспільної думки з різних питань, а й здатні своєю діяльністю впливати на формування такої думки та прийняття відповідних політичних рішень.

Положення, які закріплені у рекомендаціях Конгресів ООН із запобігання злочинності та кримінального правосуддя (далі – Конгреси ООН), наприклад, Сальвадорська декларація, прийнята за результатом діяльності XII Конгресу ООН з запобігання злочинності та кримінального правосуддя у 2010 р., наголошують на необхідності здійснення боротьби зі злочинністю за допомогою залучення до цього процесу громадських інститутів та неурядових організацій зокрема. Неодноразово учасники спеціальних сесій Конгресів ООН із запобігання злочинності та кримінального правосуддя наголошували на важливості та ефективності залучення використання неурядових організацій до процесів боротьби зі злочинністю.

Актуальність дослідження цієї проблематики зумовлюється недостатньою визначеністю місця, ролі, правової природи неурядових організацій, форм їх діяльності у сфері кримінологічної політики як підсистеми політики в сфері боротьби зі злочинністю.

У науковій доктрині питання політики у сфері боротьби зі злочинністю в цілому та кримінологічної політики зокрема, було предметом дослідження таких відомих вчених, як: О.М. Бандурки, В.С. Батиргарєєвої, В.І. Борисова, В.В. Василевича, В.В. Голіни, Б.М. Головкина, О.І. Гурова, О.М. Джужі, А.П. Закалюка, О.Ю. Орлова, О.Г. Кальмана, Ю.В. Кернякевич-Танасійчук, В.В. Коваленка, І.В. Козича, М.Г. Колодяжного, О.М. Костенка, В.М. Кудрявцева, Р.Р. Кузьміна, О.М. Литвака, О.М. Литвинова, В.В. Лунєєва, О.А. Мартиненко, І.Б. Медицького, М.І. Мельника, В.А. Мисливого, А.А. Музики, О.Ю.

Петечела, Н.А. Савінової, В.Я. Тація, В.А. Тимошенка, В.М. Трубникова, П.Л. Фріса, О.О. Юхно, В.В. Шаблистого, В.В. Шпілярович, С.С. Шрамко та ін.

Слід зазначити, що фундаментальні дослідження, у яких проблематику політики в сфері боротьби зі злочинністю розкрито на доктринальному рівні, здійснено такими вченими, як П.Л. Фріс у монографії «Політика в сфері боротьби зі злочинністю України: теоретичні та прикладні проблеми» (2016 р.). Кримінологічної політики – монографія В.В. Василевича «Кримінологічна політика України» (2020 р.), на дисертаційному рівні – докторська дисертація Ю.В. Орлова ««Політико-кримінологічна теорія протидії злочинності»» (2016 р.). З проблематики ролі громадськості у сфері боротьби зі злочинністю це: монографії М.Г. Колодяжного «Сучасний зарубіжний досвід громадського впливу на злочинність» (2017 р.) та «Громадськість у запобіганні і протидії злочинності: вітчизняний та міжнародний досвід» (2017 р.), дисертація С.С. Шрамко «Роль громадськості у запобіганні злочинності в Україні» (2018 р.). Втім, предметом зазначених праць не було дослідження саме неурядових організацій як суб'єктів кримінологічної політики. Саме тому зазначені наукові здобутки потребують подальшого наукового переосмислення і дослідження та доповнення масиву таких досліджень вивченням неурядових організацій як суб'єктів кримінологічної політики.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації «Неурядові організації як суб'єкти кримінологічної політики» затверджена Вченою радою ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (протокол № 10 від 01.11.2016 року).

Дисертаційна робота виконана на кафедрі кримінального права Навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» в межах цільової комплексної програми «Політика Української держави у сфері боротьби зі злочинністю» (номер державної реєстрації 0110U001541).

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є вирішення наукової проблеми, яка полягає у недостатньому вивченні розуміння, місця та

ролі неурядових організацій у системі суб'єктів кримінологічної політики, надання практичних рекомендацій щодо розвитку кримінологічної науки та вдосконалення державної політики у сфері боротьби зі злочинністю.

Для досягнення сформульованої мети було поставлено і вирішено ряд наступних завдань:

- систематизувати наукові знання щодо політики в сфері боротьби зі злочинністю та кримінологічної політики як її підсистеми та неурядових організацій, визначивши зміст та обсяги наукових досліджень у вказаній сфері;
- дослідити правову природу, зміст та місце кримінологічної політики у системі політики у сфері боротьби зі злочинністю;
- визначити та розробити авторське визначення поняття «суб'єкти кримінологічної політики»;
- визначити види, поняття та ознаки неурядових організацій;
- розглянути нормативно-правові засади діяльності неурядових організацій;
- розкрити форми діяльності неурядових організацій як суб'єктів кримінологічної політики;
- розглянути міжнародний досвід діяльності неурядових організацій як суб'єктів кримінологічної політики.

Об'єктом дослідження виступають суспільні відносини, які виникають у сфері політики боротьби зі злочинністю та її детермінанти, пов'язані з діяльністю неурядових організацій.

Предметом дослідження є неурядові організації як суб'єкти кримінологічної політики.

Методи дослідження. Положення, висновки та рекомендації, що містяться в дисертації, науково обґрунтовані та достовірні. Це обумовлено застосуванням сукупності методів дослідження, які використовувалися з урахуванням особливостей теми дисертації, поставленої мети і завдань, об'єкта й предмета дослідження. Під час дослідження використані такі

методи: герменевтичний метод – допоміг здійснити пізнання текстів нормативно-правових актів, сприяв аналізу наукових публікацій (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3, 2.1, 2.2, 2.3, розділ 3); метод загальнонаукового аналізу – застосовано під час розгляду наукових джерел і нормативно-правових актів, що регламентують діяльність інститутів громадянського суспільства у процесах боротьби зі злочинністю (підрозділи 1.1, 2.2, розділ 3); метод дедукції – для визначення місця кримінологічної політики у системі державної політики (підрозділ 1.2); системний метод – у дослідженні кримінологічної політики як підсистеми політики боротьби зі злочинністю з метою визначення місця неурядових організацій у системі суб'єктів (підрозділи 1.2, 1.3); метод категоріального та етимологічного аналізу – під час уточнення базових понять дисертаційного дослідження (підрозділи 1.2, 1.3, розділ 2); логіко-семантичний метод – дозволив чітко визначити поняття та особливості «суб'єкта кримінологічної політики», а також здійснити їх класифікацію (підрозділ 1.3); формально-логічний та системно-структурний методи – під час викладення суджень, проміжних висновків, позицій, аналізі змісту національних та іноземних нормативно-правових актів, котрі здійснюють правове регулювання діяльності неурядових організацій у процесах боротьби зі злочинністю (підрозділи 2.2, 2.3, розділ 3); спеціально-юридичний метод – застосовано під час дослідження наукових праць фахівців суміжних галузей знань щодо поняття «неурядова організація» (підрозділ 2.1).

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших в Україні комплексним, системним досліджень проблем, пов'язаних з діяльністю неурядових організацій як суб'єктів кримінологічної політики.

Вперше:

1) до наукового обігу введено дефініцію поняття «суб'єкти кримінологічної політики», під якими слід розуміти державу, державні органи та установи, суспільство, громадські інститути, громадян, які наділені

правосуб'єктністю та в процесі правореалізації здатні впливати на формування та прийняття рішень з питань кримінологічної політики;

2) запропоновано класифікацію суб'єктів кримінологічної політики, в основу якої покладений критерій «правосуб'єктності» на: 1) суб'єктів формування; 2) суб'єктів реалізації; 3) суб'єктів сприяння.

Удосконалено:

3) науковий підхід щодо розуміння поняття кримінологічної політики як підсистеми політики в сфері боротьби зі злочинністю, зокрема визначено її нерепресивний характер та зміст, який полягає у запобіжному впливі на злочинність та її детермінант;

4) теоретичне розуміння ознак кримінологічної політики на основі виділення найсуттєвіших їх ознак, зокрема: а) вона є підсистемою державної політики у сфері боротьби зі злочинністю; б) вона є видом соціальної діяльності; в) в її основі лежить мета запобігання злочинності та її детермінант; г) вона має нерепресивний характер;

5) наукові положення про форми діяльності неурядових організацій як суб'єктів кримінологічної політики, серед яких: 1) участь неурядових організацій у нормотворчій діяльності; 2) участь неурядових організацій у правозастосовній та правоохоронній діяльності; 3) участь у діяльності громадських рад, які функціонують при правоохоронних органах;

Отримали подальший розвиток:

6) наукові положення про практику діяльності неурядових організацій в Україні як суб'єктів кримінологічної політики на прикладі діяльності ряду організацій (Група «Антикорупційна платформа» Реанімаційного пакету реформ, Центр протидії корупції, Громадянська мережа ОПОРА, Truth Hounds та ін.);

7) теоретичні твердження про природу, ознаки та види неурядових організацій, зокрема на основі етимологічного підходу та наукових позицій вітчизняної науки встановлено його співвідношення з вітчизняним поняттям «громадської організації», а саме встановлено подібність ознак неурядових

організацій, які містять міжнародні нормативно-правові акти з ознаками громадських організацій, які містить Закон України «Про громадські об'єднання»;

8) дослідження міжнародного досвіду та практики діяльності неурядових організацій у процесах боротьби зі злочинністю в ряді зарубіжних країн та на прикладі діяльності ряду міжнародних неурядових організацій (Міжнародна асоціація кримінального права, La Strada International, Amnesty International та ін.).

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає в тому, що сформульовані в дисертації положення, висновки та пропозиції можуть бути використані у: *науково-дослідницькій діяльності* під час проведення наукових пошуків для подальшого дослідження проблематики з визначення місця неурядових організацій у кримінологічній політиці та політики у сфері боротьби зі злочинністю зокрема; *правотворчій діяльності* з метою використання отриманих результатів у процесі розроблення програм, стратегій боротьби зі злочинністю, а також шляхом внесення змін до деяких законодавчих актів, що регулюють питання діяльності інститутів громадянського суспільства у сфері боротьби зі злочинністю; *навчальному процесі* при викладанні дисципліни «Кримінологія», «Кримінально-правова політика в системі політики боротьби зі злочинністю», «Кримінологія та кримінологічна (профілактична) політика», «Міжнародна політика у сфері боротьби зі злочинністю», а також спецкурсів кримінологічного та кримінально-правового циклу, при написанні підручників, навчальних посібників та методичних рекомендацій.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійним науковим дослідженням, містить власні авторські висновки і практичні рекомендації. Викладені в дисертації наукові результати отримано здобувачем особисто.

Апробація матеріалів дисертації. Положення дисертації доповідалися й обговорювалися на засіданнях кафедри кримінального права Навчально-

наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника».

Матеріали дисертації оприлюднено у 6-ти виступах, один з яких у співавторстві з науковим керівником (1. Яцина М.О. Місце неурядових організацій у сфері запобігання злочинності згідно положень окремих міжнародних актів у рамках ООН та ЄС. *Політика в сфері боротьби зі злочинністю*: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Івано-Франківськ. 2017. С. 340 – 343; 2. Яцина М. О. Державно-приватне партнерство як засіб попередження та боротьби зі злочинністю. *Вдосконалення правового регулювання прав та основних свобод людини і громадянина*: Матеріали щорічної конференції Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених і аспірантів (м. Івано-Франківськ, 28 квітня 2017 р.) Івано-Франківськ. 2017. С. 126-130; 3. Яцина М. О. До питання децентралізації та боротьби зі злочинністю. *Вдосконалення правового регулювання прав та основних свобод людини і громадянина*: Матеріали щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених і аспірантів (м. Івано-Франківськ, 27 квітня 2018 р.) Івано-Франківськ. 2018. С. 131-134; 4. Яцина М. О. До питання децентралізації та боротьби зі злочинністю. *Вдосконалення правового регулювання прав та основних свобод людини і громадянина*: Матеріали щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених (м. Івано-Франківськ, 3-4 травня 2019 р.) Івано-Франківськ. 2019. С. 269-272; 5. Яцина М. О. Неурядові організації як суб'єкти протидії корупції у приватному секторі. *Запобігання корупції у приватному секторі*: матеріали наук.-практ. онлайн «круглого столу», присвяченого 25-річчю із дня створення НДІ вивчення проблем злочинності та 95-річчю із дня народження акад. Володимира Сташиса (м. Харків, 1 лип. 2020 р.) Харків. 2020. С. 210-213; 6. Петечел О. Ю., Яцина М. О. Роль неурядових організацій у впровадженні технологій штучного інтелекту у протидії злочинності. *Використання технологій штучного інтелекту у протидії*

злочинності: матеріали наук.-практ. онлайн-семінару (м. Харків, 5 листоп. 2020 р.) Харків. 2020. С. 108-111).

Публікації. Результатами досліджень опубліковано у 10 наукових публікаціях, з яких: 3 наукові статті у виданнях, що входять до переліку наукових фахових видань України з юридичних наук, 1 наукова стаття опублікована в науковому періодичному фаховому виданні іншої держави, яка входить до Організації економічного співробітництва та розвитку і Європейського Союзу з наукового напрямку, за яким підготовлено дисертацію здобува, тези 6 доповідей на науково-практичних конференціях (1 з яких у співавторстві з науковим керівником, у якій особистий внесок здобувача становить 90% обсягу).

РОЗДІЛ 1. КРИМІНОЛОГІЧНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В СИСТЕМІ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

1.1. Стан досліджень кримінологічної політики як підсистеми політики у сфері боротьби зі злочинністю та неурядових організацій

Розглядаючи кримінологію як науку, тобто форму людських знань про злочинність, як складову духовної культури суспільства, систему понять про суспільно небезпечні явища і закони соціальної дійсності, а також форми запобігання і протидії цим негативним процесам, слід визначити її як особливу сферу цілеспрямованої людської діяльності, яка включає вчених з їхніми знаннями, наукові заклади і має на меті дослідження на основі певних методів пізнання об'єктивних законів розвитку суспільства і мислення для передбачення і перетворення дійсності в інтересах суспільства. Ґрунтуючись на системі перевірених практикою знань, які є загальним продуктом антикримінальної діяльності суспільства і держави на основі саме кримінології складається механізм державної діяльності, що активно й цілеспрямовано впливає на нейтралізацію, стримування та протидію злочинності і саме в цьому проявляється її прикладний характер у виді кримінологічної практики (тобто практики, заснованої не на аморфних, відірваних від реальності уявленнях, а на комплексній науково обґрунтованій системі знань про злочинність та її запобігання і протидію). Отже, саме кримінологія, її теоретична складова і практично-прикладний компонент у виді кримінологічної практики надає підґрунтя для формування та розвитку кримінологічної політики як специфічного соціально-правового явища в межах глобальної внутрішньої політики у сфері запобігання та протидії злочинності [30].

Посилення демократичних процесів в нашій країні, що обумовлено стрімким розвитком громадянського суспільства в Україні, який відбувся після Революції гідності та активізації євроінтеграційних процесів внаслідок

укладення Угоди про асоціацію між Європейським Союзом та Україною також позначилося на наукових дослідженнях. Зокрема, минуле десятиліття позначилося інтенсифікацією політико-правових досліджень, в тому числі і політики у сфері боротьби зі злочинністю, яка завжди перебуває у процесі пошуку нових шляхів до подолання цього негативного соціального явища. Таким чином, останні роки характеризуються ростом числа кримінологічних досліджень, зокрема і тих, які стосуються громадськості у сфері боротьби зі злочинністю. Висуваються ідеї, що одним з ключових пріоритетів у забезпеченні безпеки країни повинна визнаватися державна кримінологічна політика як скоординована діяльність усіх гілок влади й інституцій громадянського суспільства, спрямована на виявлення та усунення причин й умов (детермінантів) злочинів, прогнозування можливих змін у криміногенній ситуації, коригування стратегічних напрямів управління системою кримінальної юстиції [29, с. 6]. Варто наголосити, що процес формування доктрини кримінологічної політики ще не завершений та є таким, що повинен відбуватися в рамках насамперед науки кримінології, проте з урахуванням зв'язків з іншими галузями юридичних та суспільних наук.

Таким чином, творчий процес формування доктрини кримінологічної політики – це створення наукового продукту з метою обґрунтування утвердження об'єктивного існування такої політики, а також на її становлення та забезпечення ефективної державної діяльності у сфері боротьби зі злочинністю. Результат наукової роботи з поглиблення доктринального розуміння кримінологічної політики може бути корисним при створенні проектів концепцій, стратегій, програм, планів, заходів щодо їх реалізації; проектів нормативно-правових актів; аналітичні матеріали; подальші наукові праці – монографії, наукові статті, інші публікації тощо.

Розроблення інструментарію політики у сфері боротьби зі злочинністю та кримінологічної політики зокрема, набуло теоретичного осмислення в працях широкого кола вітчизняних науковців, таких як: О.М. Бандурки, В.С. Батиргарєєвої, В.І. Борисова, В.В. Василевича, В.В. Голіни, Б.М. Головкина,

О.І. Гурова, О.М. Джужі, А.П. Закалюка, О.Ю. Орлова, О.Г. Кальмана, Ю.В. Кернякевич-Танасійчук, В.В. Коваленка, І.В. Козича, М.Г. Колодяжного, О.М. Костенка, В.М. Кудрявцева, Р.Р. Кузьміна, О.М. Литвака, О.М. Литвинова, В.В. Лунєєва, О.А. Мартиненко, І.Б. Медицького, М.І. Мельника, В.А. Мисливого, А.А. Музики, О.Ю. Петечела, Н.А. Савінової, В.Я. Тація, В.А. Тимошенка, В.М. Трубникова, П.Л. Фріса, О.О. Юхно, В.В. Шпілярович, С.С. Шрамко та ін.

На монографічному рівні варто відмітити наступні праці. Колектив авторів монографії «Сучасна кримінально-правова система в Україні: реалії та перспективи» (2015) відстоює позицію існування широкої, об'ємної системи – «системи кримінальної юстиції», яка включає в себе, так само як і політика у сфері боротьби зі злочинністю, чотири взаємопов'язані системи: кримінально-правову систему, кримінально-процесуальну систему, кримінально-виконавчу систему та систему запобігання злочинності (кримінологічну систему) [174, с. 651]. Саме в останній простежується схожість з розумінням кримінологічної політики, запропонованої іншими авторами.

У 2016 році за загальною редакцією проф. П.Л. Фріса та проф. В.Б. Харченка вийшла монографія «Політика в сфері боротьби зі злочинністю України: теоретичні та прикладні проблеми», в якій розглядаються теоретичні та прикладні проблеми політики у сфері боротьби зі злочинністю та особливості її реалізації в правотворчій та правозастосовній діяльності. Авторами політика у сфері боротьби зі злочинністю розглядається як цілісна соціально регулятивна система, яка складається з чотирьох окремих її підсистем, а саме: кримінально-правової, кримінальної процесуальної, кримінально-виконавчої та кримінологічної (профілактичної) політики. Таким чином, у даному дослідженні висувається гіпотеза, згідно з якою кримінологічна політика є окремою підсистемою більш широкого явища – політики в сфері боротьби зі злочинністю, що, в свою чергу, цілком відповідає доктрині політики у сфері боротьби зі злочинністю, яку сформульовано у 5-

титомній «Правовій доктрині України», виданій Національною академією правових наук України у 2013 році [184, с. 11-12].

Варто відзначити той факт, що, в цілому, сучасній юридичній науці притаманне розширення досліджень, що носять політико-правовий характер, зокрема що стосується політики у сфері боротьби зі злочинністю на монографічному рівні, вивчалися різні аспекти кримінально-правової, кримінально-виконавчої, кримінальної процесуальної та кримінологічної політик. Зокрема, одним з перших великих досліджень кримінально-правової політики стала дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук П.Л. Фріса «Кримінально-правова політика України» (2005), де автор стверджує, що через кримінологічну політику реалізується завдання запобігання злочинності, що є одним з основних, які стоять перед політикою у сфері боротьби зі злочинністю [181, с. 13]. Наступним дослідженням стала монографія його авторства «Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми», де П.Л. Фріс політику у сфері боротьби зі злочинністю трактує як вироблену Українською державою генеральну лінію, магістральний напрям діяльності держави у сфері боротьби із злочинністю і яка складається з кількох рівнозначних елементів – кримінально-правової політики, кримінально-процесуальної політики, кримінально-виконавчої політики та кримінологічної (профілактичної) політики [182, с. 32].

Окремим елементам політики в сфері боротьби зі злочинністю були присвячені також ряд монографічних досліджень. Наприклад, монографія П.Л. Фріса «Ідеологія кримінально-правової політики», де кримінально-правову політику визначено як складову частину політики у сфері боротьби зі злочинністю, що є її системоутворюючим елементом, оскільки визначає поняття злочину і коло діянь, які визнаються такими, що обумовлює можливість «включення в роботу» інших складових елементів політики у сфері боротьби зі злочинністю (серед яких: кримінальна процесуальна, кримінально-виконавча та кримінологічна політики) [180, с. 188]. Зокрема,

це монографія Ю.В. Кернякевич-Танасійчук «Кримінально-виконавча політика України», яка присвячена дослідженню кримінально-виконавчої політики України як невід’ємної складової частини політики у сфері боротьби зі злочинністю Української держави, в якій автором окремо зосереджена увага на співвідношенні кримінально-виконавчої з іншими підсистемами політики у сфері боротьби зі злочинністю, у тому числі і її співвідношення з кримінологічною (профілактичною) політикою [76, ст. 15]. Кримінальна процесуальна політика стала окреим предметом дослідження О.Б. Загурського, який у монографії «Кримінальна процесуальна політика України: історико-правовий аспект» розглядає кримінальну процесуальну політику як «елемент (підсистема) політики у сфері боротьби зі злочинністю, головним завданням якої є розробка доктрини, концепції, напрямків та цілей з метою забезпечення ефективності реалізації кримінального провадження (досудового розслідування, судового розгляду) за допомогою кримінальних процесуальних відносин та кримінальних процесуальних норм» [67, с. 32].

Відносно кримінологічної політики як окремої галузі дослідження науки кримінології, то можна констатувати, що тривалий час вона не мала належної уваги з боку наукового співтовариства. Серед наукових джерел, які зачіпали питання кримінологічної політики, можна виділити навчальний посібник І.Б. Медицького «Запобігання злочинності», який містить окремий розділ «Кримінологічна політика» [105, с. 146-157]. У подальшому результати окремих досліджень були висвітлені на рівні наукових конференцій та публікації наукових статей. Тільки наприкінці 2020 року наука кримінологія поповнилася фундаментальним монографічним дослідженням, присвяченого виключно кримінологічній політиці – «Кримінологічна політика України» авторства В.В. Василевича. У даній праці автором на основі дослідження як українських, так і зарубіжних наукових та нормативно-правових джерел, враховуюючи власний досвід роботи у системі правоохоронних органів, обґрунтовано поняття, елементи (рівні), методи, а також принципи кримінологічної політики. Зокрема, автор розкриває передумови й основні

етапи становлення та розвитку, співвідношення і взаємозв'язок її з іншими видами антикримінальної політики держави (кримінально-правової, кримінальної процесуальної та кримінально-виконавчої), також розглядає правове та організаційне забезпечення кримінологічної політики як в Україні, так і інших державах. Автором досліджується особливості формування та реалізації кримінологічної політики, визначаються напрями її вдосконалення, а також способи її відображення в кримінальному, кримінальному процесуальному та кримінально-виконавчому законодавстві України, висунуто пропозиції щодо подальшого розвитку кримінологічної теорії та практики. Не зважаючи на проведення змістовного дослідження кримінологічної політики, проф. В.В. Василевич окремо наголошує на необхідності проведення наукових досліджень з визначення стратегічних шляхів її вираження суб'єктами формування і виконання кримінологічної політики та участі в цьому процесі громадськості [29, ст. 2-28].

Питання про суб'єктів політики у сфері боротьби зі злочинністю теж піднімалося в ряді наукових досліджень, проте не як окремий предмет, а як окрема складова частина досліджень, основним предметом яких були інші явища. Наприклад, монографія «Кримінально-правова політика у сфері регулювання заходів безпеки» (2020) авторів В.В. Шпілярович та П.Л. Фріса, де, досліджуючи правову природу кримінально-правових заходів безпеки, приділяється увага й питанню суб'єктного складу їх реалізації, авторами справедливо відзначено, що в науці кримінального права ця проблема не одержала належного висвітлення, незважаючи на її актуальність [186, с. 274]. І.В. Козич у своїй дисертації, поданої на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук «Функції кримінально-правової політики», порушує питання про суб'єктів кримінально-правової політики, серед яких автор розглядає суб'єктів творення та суб'єктів реалізації кримінально-правової політики [82, с. 162].

Оскільки безпосереднім предметом даного дослідження виступають неурядові організації як суб'єкти кримінологічної політики, то вбачається

необхідність у вивченні наукових праць, які досліджують вплив громадського сектору на злочинність. Варто наголосити, що останні кілька років теж відзначаються активізацією кримінологічних досліджень у даному напрямку. Зокрема, значний внесок був зроблений колективом Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса, яким у 2017 році було видано дві монографії за загальною редакцією проф. В.В. Голіни. Перша з монографій, яка розглядається, – це «Громадськість у запобіганні і протидії злочинності: вітчизняний та міжнародний досвід». Монографія є результатом виконання комплексного дослідження теоретичних і практичних питань, пов'язаних з участю громадськості у запобіганні злочинності. Зокрема, серед іншого, дана робота розкриває наступні теоретичні положення про громадськість та її місце у сфері запобігання злочинності: проаналізовано нормативно-правове забезпечення правоохоронної діяльності такого суб'єкта (прим. мова йде про громадськість); досліджено основні форми та показники роботи громадськості з перешкоджання злочинам; виділено перспективні напрямки діяльності з протидії окремим видам злочинності; досліджено зарубіжний досвід участі громадськості у запобіганні злочинам (на основі досвіду Європейського Союзу, країн Співдружності Незалежних Держав, Латинської Америки та ін.). Окрема частина дослідження присвячена теоретичним положенням кримінологічної політики, де участь громадськості у запобіганні злочинності розглядається як стратегія реалізації кримінологічної політики держави [53, с. 2-9].

Наступна монографія «Сучасний зарубіжний досвід громадського впливу на злочинність» авторства М.Г. Колодяжного. Дане дослідження присвячено вивченню сучасного стану та основних форм громадського впливу на злочинність у низці окремих країн світу. У даній науковій праці автор висвітлює бачення громадськості як суб'єкта запобіжної діяльності на прикладі розвинутих західних країн (США, ФРН, Франція, Італія, Японія та ін.), продовжуючи таким чином розвивати ідею бачення громадськості як

суб'єкта, підтриманої авторським колективом попередньої монографії [85, с. 2-7].

На дисертаційному рівні теж здійснилися релевантні кримінологічні дослідження. Зокрема, у 2018 році відбувся захист дисертації В.М. Бесчастного на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук «Теорія та практика кримінологічного забезпечення протидії злочинності в Україні». У дослідженні автор обґрунтовує наукову позицію, згідно з якою кримінологічне забезпечення протидії злочинності є процесом створення таких умов для діяльності суб'єктів протидії, результатом яких повинна настати сприятлива ситуація для впливу на злочинність таких суб'єктів з метою зниження інтенсивності процесів криміногенної детермінації, нейтралізації дії її причин та умов для обмеження кількості злочинних проявів до певного, соціально прийнятного рівня. До таких суб'єктів автор відносить «державні, недержавні органи та установи, громадські формування та окремих громадян, які взаємодіють у вигляді системи різнорідних заходів, спрямованих на пошук шляхів, засобів та інших можливостей ефективного впливу на злочинність з метою зниження інтенсивності процесів детермінації злочинності на усіх рівнях, нейтралізації дії її причин та умов для обмеження кількості злочинних проявів до певного рівня». При цьому, як вбачається зі змісту дисертації, автор виділяє спеціальних (органи прокуратури, Національної поліції, Служби безпеки України) та не спеціальних (інші органи державної влади, а також представників громадськості, місцевого самоврядування) суб'єктів протидії злочинності [17, с. 4, 6, 9].

Питання про громадськість як суб'єкт запобігання злочинності піднімається у дисертації С.С. Шрамко «Участь громадськості у запобіганні злочинності в Україні», поданої на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук у 2018 році. Зокрема, дисертантом поставлено наукове завдання, яке полягає у здійсненні ґрунтовного кримінологічного дослідження ролі громадськості у запобіганні злочинності в Україні та на його основі розробити критерії оцінювання ефективності запобіжної діяльності

громадськості та запропонувати шляхи її підвищення. Зокрема, серед іншого, автор розглядає громадськість як суб'єкт запобігання злочинності, виділяє основні ознаки та пропонує відповідне визначення. У даному дослідженні виділено наступні істотні ознаки громадськості як суб'єкта запобігання злочинності: «соціальна активність, зацікавленість участі у заходах із запобігання злочинності, спрямованість на захист інтересів держави, суспільства та окремих громадян від злочинних посягань та представництво їх інтересів, здійснення своєї діяльності в межах суворого дотримання чинного законодавства та засад моралі, визначена організація та співпраця з іншими суб'єктами запобігання». Пропонується визначення громадськості як суб'єкта запобігання злочинності, під якою «слід розуміти соціально активну частину суспільства (окремі громадяни та їх об'єднання), зацікавлену в участі у заходах із запобігання злочинності, що добровільно спрямовує свою діяльність на захист інтересів держави, суспільства й будь-якого члена спільноти від злочинних посягань та інших правопорушень та діє в межах суворого дотримання законодавства і засад моралі» [193, с. 4, 13].

Поряд із працями кримінологів бібліографія налічує також значну кількість наукових праць інших галузей, які деякою мірою висвітлюють проблему неурядових організацій, адже їх безпосереднє дослідження вимагає аналізу наукових праць не тільки кримінології чи інших галузевих юридичних наук (адміністративного, теорії держави та права та ін.), а й інших галузей знань (політології, соціології, теорії державного управління). Так, на дисертаційному рівні було виконане дослідження К.С. Павлюк «Взаємодія державної влади та неурядових громадських організацій у системі забезпечення національної безпеки України» (2014). Окремим аспектом роботи окреслено тенденцію розвитку громадського сектору у сучасній Україні, яка характеризується появою нових типів неурядових організацій, які є ініціаторами боротьби з загрозами національної безпеки, серед яких, на думку автора, є корупція, зловживання владою та ін. [121, с. 163]. Окрему увагу заслуговує навчальний посібник «Роль неурядових організацій у

становленні та розвитку правозахисного руху (приклади успішного правозахисного активізму)», виданий у 2018 році в рамках однієї з програм Європейського Союзу ERUSMUS+ в Україні. Посібник охоплює теоретичні та практичні засади функціонування неурядових організацій, їх доктрину та принципи діяльності, інші функціональні аспекти їх діяльності на основі аналізу міжнародного і національного права [194, с. 9].

Оскільки сучасна наука не може стояти осторонь міжнародного наукового дискурсу окремо, варто виділити ряд зарубіжних праць, серед яких підручники з науки кримінології, монографії, наукові статті та ін., їх положення були використані при виконанні даного дослідження і дали змогу простежити розвиток кримінологічних досліджень з розглянутої тематики закордоном.

Насамперед, вбачається раціональним розглянути фундаментальну працю – «Енциклопедію кримінології та кримінальної юстиції» («Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice») [222, с. 6], видану 2014 року у США, ряд положень якої використовувався при вирішенні наукових завдань даного дослідження. Ця енциклопедія репрезентує сучасний стан знань даної науки. Колектив авторів налічує 311 осіб, науковців у галузі кримінології та кримінального права. Енциклопедія складається з десяти томів, які відображають стан бази знань сучасної кримінології та кримінальної юстиції. Таким чином, енциклопедія надає комплексний довідковий інструмент у галузі кримінології та кримінальної юстиції, дана робота забезпечує повне та систематичне висвітлення світової науки кримінології.

Зокрема, у статті «Чи може та повинні кримінологічні дослідження впливати на політику?» («Can and should criminology research influence policy?») науковці Т. Марвел та К. Муді зробили спробу дослідити питання про необхідність використання результатів кримінологічних досліджень при прийнятті владних рішень [216, с. 359]. Окреме наукове дослідження Т. Джонса та Т. Ньюбурна «Процес формування рішень у кримінально-правовій політиці США та Сполученого Королівства: порівняльне дослідження»

(«Comparative criminal justice policy-making in the United States and the United Kingdom»). У даному дослідженні автори крізь призму діяльності приватних в'язниць у зазначених країнах досліджують вплив приватного сектору на процес формування та видозмінювання державних політик впливу на злочинність. [213, с. 58-76]. Стаття М. Лі (M. Li) «Спільне управління та партнерство у політичному врядуванні» («Collaborative Governance and Partnerships in Policing»), яка досліджує взаємодію громадськості та влади у процесі вироблення та прийняття політичних рішень [232] та стаття С. Шайнголда (S. Scheingold) «Будуючи нову політичну кримінологію: сила, влада та пост-ліберальна держава» («Constructing the New Political Criminology: Power, Authority and the Post-Liberal State») дала змогу прослідкувати міжнародний вимір розвитку сучасної кримінології в світі [243].

Оскільки предметом цього дослідження є неурядові організації, то варто звернути увагу на змістовну працю «Яка роль громадського сектору у протидії злочинності та системі кримінальної юстиції? Дискусія в Організації Об'єднаних Націй» («What is the role of the public in crime prevention and criminal justice? The debate in the United Nations») автор – М. Йотсен. У першій частині дослідження науковець за допомогою історичного методу аналізує розвиток ролі неурядових організацій у діяльності ООН в цілому та Кримінальній програмі ООН зокрема. У другій частині досліджується як та які нормативно-правові акти ООН приймалися за безпосередньої участі громадського сектору [256, с. 49].

Сучасне розуміння неурядових організацій з'ясовано у працях закордонних науковців, серед яких монографія представників Кембриджського університету «Неурядові організації та корпорації: конфлікт та співпраця» («NGOs and Corporations: Conflict and Collaboration»). Окремий розділ даного дослідження («Classifying NGOs: definitions, typologies and networks») присвячений вивченню дефініцій, класифікацій та систем неурядових організацій. Автори констатують, що громадський сектор XXI

століття характеризується стрімким розвитком потужного неурядового або «третього» сектору («vocal and powerful – nongovernmental or «third» sector») [257, с. 3-14]. Наукова стаття «Тлумачення поняття «неурядова організація» у міжнародних нормативно-правових актах» («Interpretation of the concept of non-governmental organization in international legal documents»), яка містить результати дослідження того, як поняття «неурядові організації» стало частиною міжнародного законодавства та яким чином відбувалося його тлумачення у різних нормативно-правових актах [235+, с. 40-41].

Стаття «Участь неурядових організацій у кримінальних процесах» («Non-governmental Organizations Participation in Criminal Processes») [255, с. 110-118], яка розкриває діяльність неурядових організацій у кримінально-правових процесах закордоном та ряд інших праць.

Таким чином, сучасна кримінологія характеризується ростом числа досліджень політичної спрямованості. Деяким притаманний комплексний характер політики у сфері боротьби зі злочинністю чи кримінологічної політики, інші тільки висвітлюють їх окремі аспекти. Результати досліджень науковців, які порушують дані питання, висвітлені у різного роду публікаціях, таких як монографії, дисертації, статті та ін., носять фундаментальних характер та є підґрунтям для здійснення подальшого наукового пошуку. Визнаючи суттєвий внесок науковців у розроблення зазначеного напрямку науки, варто погодитись із спостереженням Ю.В. Орлова, який слушно зауважує, що такі напрацювання є розрідженими та такими, що не повною мірою відображають весь спектр явищ, які так чи інакше пов'язані з політико-кримінологічною теорією [118, с. 110]. Зокрема, наявність прогалин у питаннях, пов'язаних з місцем та роллю окремих суб'єктів політичної системи в кримінологічній практиці (політичні партії, блоки, громадські об'єднання, неурядові організації), які наразі не стали окремим предметом досліджень, а відтак не отримали належної уваги з боку науковців, обумовлює необхідність проведення їх первинного теоретичного осмислення.

1.2. Поняття, правова природа зміст та місце кримінологічної політики України

У сучасних умовах реформаційних змін, які мають місце в Україні та зачіпають усі без винятку сфери життєдіяльності нашої країни, питання про необхідність побудови збалансованої політики держави, яка б відповідала процесам євроатлантичної інтеграції, продовженню демократичних перетворень та розвитку громадянського суспільства не викликає суперечок.

Задля успішного комплексного дослідження кримінологічної політики слід спершу дефінувати зміст поняття «політика». Традиційне трактування «політики» (від грец. – Πολιτική) сьогодні вийшло за рамки Арістотелівського «мистецтва управління державою» [10, с. 11]. У сучасній науці політології вона інтерпретується як «середовище взаємодії між різними соціальними групами, партіями, націями, народами, державами, владою і населенням, а також громадянами та їх об'єднаннями» [60, с. 7]. Варто зазначити, що й у політології не має цілковитої одностайності стосовно наявності єдиної «еталонної» дефініції.

Сучасний тлумачний словник української мови надає наступне визначення поняття «політики» – це мета і завдання, які ставлять перед собою суспільні класи чи політичні партії в змаганні між собою за власні інтереси; методи та способи задля їх досягнення; діяльність органів державної влади та державного управління або політичної партії у тій чи іншій галузі в певний період [175, с. 697].

Окрім того, окремо виділяють такі інтерпретації політики: 1) як відносини між класами, етносами чи будь-якими іншими соціальними групами щодо державної влади; 2) участь у державних справах; 3) вплив держави на суспільство, окремі сфери, галузі життя [161, с. 15].

М.Ф. Юрій виділяє наступні підходи до розуміння політики:

«1) політика трактується як діяльність з управління якими-небудь суспільними процесами; у змістовному плані ця діяльність постає як

вирішення всіх проблем, за винятком моральних, як авторитарне розподілення цінностей, як спосіб регулювання конфліктів;

2) субстанціональний підхід указує на сутність політики, підкреслює її прямий зв'язок із владою; політика – це або управління з використанням влади, або боротьба за завоювання й утримання влади;

3) інституційний підхід робить акцент на організації, в якій матеріалізується влада: в одних трактуваннях політика – це участь у справах держави, використання класами державної влади для здійснення своєї мети, але політика здійснюється не лише державою, тому інші визначення вказують на різні інститути й організації, які можуть виступати суб'єктами політики;

4) соціологічний підхід пов'язується з розглядом суспільства як структури, що складається з різних груп, які мають власні інтереси й потреби, головним важелем реалізації яких є влада; політика в такому разі розглядається як відносини, напрями та способи діяльності соціальних груп в обстоюванні своїх інтересів і задоволенні своїх потреб за допомогою різноманітних засобів, серед яких головну роль відіграє влада;

5) теологічний підхід трактує політику як особливу форму людського існування, пов'язану з досягненням цілей та організацією; таке трактування розширює кордони політики, тому що обдумування мети є в будь-якій сфері діяльності, і, відповідно, політику можна віднайти (що і роблять прибічники цього підходу) в найрізноманітніших відносинах, наприклад між подружжям чи у стосунках між викладачем і студентом;

6) згідно з консенсусним підходом політика – це сфера об'єднання всіх членів суспільства, коли суспільні проблеми вирішуються ненасильницькими методами через пошук компромісів, без переможців і переможених;

7) конфліктний підхід розглядає політику як сферу боротьби, в якій перемагає найсильніший, як панування одних над іншими; політика трактується як поле зіткнення інтересів соціальних груп та інститутів з приводу влади, з приводу контролю над механізмом розподілу суспільних благ» [196, с. 50–51].

У сучасній українській мові термін «політика» відповідає різним явищам, не зважаючи на те, що у багатьох інших мовах зокрема англійській, використовуються різні поняття. Наприклад, при позначенні різних рівнів політики, яких виділяють щонайменше чотири: «politics», «polity», «policy», «public policy»: 1) власне політична сфера (politics); 2) політичний лад, що близький до понять політичної системи і політичного суспільства (polity); 3) політичний курс, свідомо вироблена стратегія (policy); 4) сфера публічного управління (public policy) [128, с. 18 ; 90, с. 17]. Зазвичай, в українській науковій термінології термін «політика» відповідає двом різним поняттям, а саме: «policy» та «politics».

Загальноприйнятими визначеннями цих двох понять можна вважати наступні:

1) політика (politics) – «це сфера взаємовідносин різних соціальних груп та індивідів з приводу використання інститутів публічної влади для реалізації своїх суспільно значущих інтересів і потреб». Політику в такій інтерпретації вивчають і аналізують політологи;

2) політика (policy) взагалі – це план, курс дій або «напрямок дій, прийнятний і дотримуваний владою, керівником, політичною партією тощо». Саме в такому розумінні вживається термін «політика», коли йдеться про державну політику та про її окремі види (зовнішня та внутрішня, економічна, соціальна, правова, культурна та ін.), саме політика як курс дій є предметом аналізу політики.

У випадку з використанням поняття «public policy», то існують різні інтерпретації прикметника «public», як «публічний», «державний», «суспільний», «громадський». Зокрема, коли мова йде про «public policy», то різні джерела містять щонайменше п'ять різних трактувань: «державна політика», «публічна політика», «суспільна політика», «громадська політика», «національна політика» [60, с. 7]. Вбачається, що найбільш близьким аналогом до поняття «public policy» є «публічна політика» та «державна політика».

Співставляючи публічну та державну політики, то перша розглядається як більш широке поняття, яке охоплює «не лише державну політику, а й політику, яку здійснюють (чи можуть здійснювати) неурядові організації, об'єднання державних і громадських об'єднань або навіть приватні структури й агенції; це – програма дій, спрямована на розв'язання певної проблеми чи комплексу проблем, досягнення поставленої мети тощо» [58]. Леслі А. Пал визначає публічну політику як «напрямок дії або утримання від неї, обрані органами управління для розв'язання якоїсь проблеми або комплексу проблем» [96, с. 22]. Інші відомі автори – Карл В. Паттон, Девід С. Савіцкі та Дженіфер Дж. Кларк публічну політику розглядають як сукупність планування і створенням комплексних програм з метою розв'язання суспільно важливих проблем [209, с. 5].

В свою чергу державна політика – «це практична діяльність політичних суб'єктів і органів державної влади з реалізації виробленого політичного курсу та досягнення конкретних політичних цілей» [60, с. 12]. Вона поділяється на окремі види, залежно від напрямків змісту проблем і питань, які необхідно вирішити у певній сфері або галузі забезпечення суспільного життя чи економіки. Такими видами державної політики є: економічна, соціальна, фінансова, паливно-енергетична, аграрна, екологічна, культурна, науково-технічна, інформаційна, адміністративна, зовнішня, національна, військово-промислова, національної безпеки, демографічна та ін.

При цьому, політологи окремо виділяють правову політику – як «особливий різновид державної політики, яка, у свою чергу, є одним із видів політики взагалі як родового інтеграційного поняття. Демократичні перетворення в Україні, зокрема в правовій сфері (визнання прав людини і громадянина, формування правової держави; судово-правова реформа; удосконалення законодавства; усвідомлення нової, гуманістичної ролі права; пошук мирних конституційних шляхів вирішення конфліктів), поставили на порядок денний питання про вироблення єдиної загальнонаціональної довгострокової правової політики держави та визначення її основних

пріоритетів. Розробка ефективної правової політики України, обґрунтування концепції правового розвитку на найближчі роки і на перспективу – одне з першочергових завдань сучасної вітчизняної юридичної науки» [60, с. 14, 19].

Варто зазначити, що сьогодні існує багато наукових визначень «правової політики». Більшість дослідників одностайні, що правова політика є державною політикою в галузі розвитку права, комплекс цілей, засобів, завдань, програм, ідеологічних настанов, що реалізуються у сфері дії права за допомогою самого права [104, с. 6].

Таким чином, сучасне тлумачення правової політики зводиться до наступного: 1) як комплекс цілей, засобів, завдань, програм, установок; 2) як явище або 3) як діяльність різноманітних суб'єктів права [42, с. 12-15]. Загалом можна констатувати, що категоріальне оформлення поняття «права політика» розпочалося на межі XIX-XX ст., а завершилося на межі XX – XXI ст. [133, с. 12-15]. Зокрема, ще у 1896 р. Л.Й. Петражицький у своїй праці «Предисловие и введение в науку политики права» одним з перших почав обґрунтовувати існування науки політики права, зокрема і щодо кримінального права він виділяє п'ять самостійних типів наук: 1) теорія кримінального права; 2) історія кримінального права; 3) описове кримінальне законодавство; 4) догматика кримінального права; 5) політика кримінального права [124, с. 1-84 ; 233, с. 45-46].

О.М. Руднева та О.Н. Ярмиш зазначають, що «сьогодні термін «права політика» має три інтерпретації: діяльнісну (права політика розглядається як науково обґрунтована і послідовна діяльність державних і муніципальних органів зі створення ефективного механізму правового регулювання); ідеологічну (згідно з якою правова політика визначається як комплекс ідей, заходів, завдань, програм, настанов, що реалізуються у сфері права і завдяки праву); у третьому варіанті правова політика сприймається як частина державної політики. Україй важливо зазначити, що здійснювана у державі правова політика визначається типом праворозуміння» [162, с. 12]. Вбачається, що зазначені інтерпретації характеризують різні аспекти природи

правової політики, які у своїй сукупності утворюють цілісне правове явище під назвою «правова політика держави».

Здійснивши аналіз сутності кримінально-правової політики, П.Л. Фріс зазначає, що правова політика займає важливе місце в структурі внутрішньої політики держави. На його переконання, зміст правової політики об'єктивно обумовлений волею народу (громадянського суспільства) та фактично опосередковується його повноважним інституційним представником – державою. Це зумовлено тим, що переважна частина внутрішньої й зовнішньої політики держави регулюється за допомогою права, законотворчого процесу, ухваленням політико-правових рішень, втілюється у нормативні форми і спирається на міжнародно-правові принципи [182, с. 23]. Із зазначеного випливає, що правова політика створює підґрунтя для реалізації державою своїх функцій, які бувають внутрішнього та зовнішнього характеру. Причому процес формування правової політики не є монополією держави, оскільки відображення волі громадян є обов'язковою умовою позиціонування різних напрямів правової політики. Таким чином, правова політика – це продукт співпраці влади та інститутів громадянського суспільства, метою якого є забезпечення стійкого розвитку суспільства – через використання правових інструментів впливу на суспільні процеси [112, с. 37].

Варто зазначити, що правову політику можна класифікувати за різними критеріями, наприклад, за галузями права, за метою здійснення, за рівнем реалізації, за сфери дії та ін. П.Л. Фріс виділяє такі наступні сфери правової політики, як: державного будівництва, правового регулювання цивільних і господарських відносин, боротьби зі злочинністю та ін. [179, с. 123].

В.І. Борисов слушно підкреслює, що «важливою складовою внутрішньої політики є боротьба зі злочинністю, покликана знизити її рівень і забезпечити соціальний стан, що відповідає потребам безпеки суспільства від злочинності» [23, с. 305].

Порушуючи концептуальне питання про співвідношення різних політик, В.І. Борисов та П.Л. Фріс зазначають, що «співвідношення понять «політика

держави» – «правова політика» – «політика у сфері боротьби зі злочинністю» являє собою співвідношення загального, особливого та спеціального» [24, с. 5].

Питання політики та боротьби зі злочинністю піднімалося науковцями ще за радянських часів. Так, вже у 50-х роках ХХ ст. М.О. Беляєв як політику в сфері боротьби зі злочинністю розглядав кримінальну політику, під якою розумів соціальну діяльність держави, що спрямована на боротьбу з суспільно небезпечними діями [16, с. 118-119]. В свою чергу О.А. Герцензон також під політикою в сфері боротьби зі злочинністю розумів кримінальну політику і відносив до неї не лише спеціальні заходи, серед яких кримінально-правові, кримінальні процесуальні, кримінально-виконавчі та кримінологічні, а також заходи соціального характеру, наприклад, економічні, ідеологічні та ін. [43, с. 179].

Зокрема, Г.М. Мінковський, якого П.Л. Фріс називає «батьком» сучасної політики у сфері боротьби зі злочинністю [183, с. 179], досліджуючи кримінальну політику, пропонує розглядати її у двох аспектах – широкому та вузькому. Перший, на його думку, «...охоплює систему боротьби зі злочинністю в цілому, комплексно характеризує науково обґрунтовану лінію цієї боротьби, стратегію ... держави в цій сфері, місце і значення боротьби зі злочинністю в забезпеченні потреб соціального розвитку, характеризує систему цієї боротьби і тенденції її розвитку (щодо завдань, суб'єктів, засобів), проблемні ситуації і шляхи їх вирішення» [106, с. 67]. Другий аспект охоплює: «... концепцію використання в боротьбі зі злочинністю саме кримінально-правових засобів (кримінального покарання, замінюючих та підкріплюючих заходів); їх взаємодію з системами інших засобів боротьби зі злочинністю...» [106, с. 67].

Як окремий напрямок соціальної політики Т.О. Гончар виділяє кримінальну політику, під якою розуміє державну політику у сфері боротьби зі злочинністю, яка визначає принципи, стратегію, тактику, основні завдання, форми та методи контролю за цим негативним явищем [50, с. 93].

Схоже розуміння вже політики боротьби зі злочинністю виділяє В.В. Сокурєнко, який вважає, що вона є одним з напрямків соціальної політики держави, яка включає стратегію і тактику антикриміногенного впливу [169, с. 21].

В свою чергу М.Т. Валєєв зазначає, що конкретизація єдиної кримінальної політики відбувається на рівні її окремих елементів: кримінально-правової, кримінально-процесуальної, кримінально-виконавчої політики. Іншими словами, кримінальна політика визначає стратегію і тактику боротьби зі злочинністю, використовуючи при цьому в ролі засобів кримінальне, кримінально-процесуальне, кримінально-виконавче право [27, с. 15]. Недоліком такого твердження є те, що автор упускає кримінологічну політику, саме через яку, як стверджує П.Л. Фріс, реалізується завдання запобігання злочинності, що є одним з основних, які стоять перед політикою у сфері боротьби зі злочинністю [182, с. 13].

О.Б. Загурський звертає увагу на той факт, що останнім часом до діяльності у сфері боротьби зі злочинністю вживаються як синоніми низка термінів: «війна», «контроль», «протидія», «попередження», «управлінський вплив» та ін. Однак за змістовим значенням ці терміни є далеко не рівнозначними. Найбільш широко використовується термін «боротьба зі злочинністю» [67, с. 19]. Схожий висновок робить І.В. Козич, який зазначає, що стосовно політики у сфері протидії злочинності (мова йде про боротьбу – прим. автора), то у науці досі немає єдиного підходу у питанні використання термінології. Поняття «кримінальна політика», «кримінально-правова політика» та «антикримінальна політика», «політика держави у сфері застосування кримінальних покарань» не повністю відображають діяльність держави, яка спрямована на боротьбу зі злочинністю. Науковець зазначає, що «можна говорити про застосування цих термінів у широкому чи вузькому розумінні, але це лише заплутує ситуацію і призводить до того, що кожного разу потрібно уточнювати. Що саме розуміє автор під використаним терміном» [83, с. 43]. Тому цілком доречно використовувати саме термін

«політика у сфері боротьби зі злочинністю» для позначення цієї сфери правової політики. Крім того, варто зазначити, що використання кримінальної політики на позначення політики боротьби зі злочинністю є некоректним. В.В. Василевич слушно зазначає, що назва «кримінальна політика» є не зовсім виваженою, оскільки «кримінальна» або «злочинна» може вести до різних тлумачень етимології цього терміну [29, с. 27].

До однієї з головних складових державної політики А.П. Закалюк відносить державну політику у сфері боротьби зі злочинністю, яка, в свою чергу, складається із «загальносоціальної політики запобігання злочинності (т. зв. соціальна превенція), кримінологічної політики (стратегія поступового зменшення кількісних показників злочинності, допомога потерпілим), кримінально-правової політики (індивідуалізація кримінальної репресії), кримінальної процесуальної політики (більш широке застосування альтернативних тюремному ув'язненню покарань), кримінально-виконавчої політики (соціальна реінтеграція злочинців)» [68, с. 59].

Саме тому доречно використовувати політику у сфері боротьби зі злочинністю, як складову правової політики держави, напрям державної діяльності, що включає сукупність заходів, які включають в себе діяльність від профілактики і запобігання злочинів до виконання покарань.

Так, П. Л. Фріс політику у сфері боротьби зі злочинністю трактує «як вироблену Українською державою генеральну лінію, що визначає основні напрями, цілі і засоби впливу на злочинність шляхом формування кримінального, кримінально-процесуального та кримінально-виконавчого законодавства, регулювання практики їх застосування, а також розробку й реалізацію заходів, спрямованих на попередження злочинів. Як магістральний напрям діяльності держави у сфері боротьби із злочинністю вона складається з кількох елементів — кримінально-правової політики, кримінально-процесуальної політики, кримінально-виконавчої політики та кримінологічної (профілактичної) політики» [181, с. 32].

Розглядаючи питання про місце політики у сфері боротьби зі злочинністю, П. Л. Фріс розглядає її як міжгалузеву (юридико-політичну) науку, що вивчає потреби держави у сфері боротьби зі злочинністю та розробляє пропозиції для формування законодавчих механізмів задоволення цих потреб, на відміну від кримінально-правової політики, яку науковець відносить до галузевих наук кримінально-правового циклу, яка «вивчає потреби держави у сфері охорони найважливіших суспільних відносин, благ та інтересів особи засобами кримінально-правового впливу за допомогою притаманних їй методів криміналізації та декриміналізації, пеналізації та депеналізації, розробляє пропозиції щодо законодавчого забезпечення задоволення цих потреб» [185, с. 19].

Таким чином, політика у сфері боротьби зі злочинністю є складовою внутрішньої політики держави, що має на меті знизити її рівень та забезпечити такий стан, що відповідає потребам захисту суспільства від кримінальних протиправних посягань. Державна політика боротьби зі злочинністю складається із стратегічних напрямів, характерні риси яких обумовлені «завданнями, предметом та методами досягнення необхідних для суспільства результатів. Такими напрямками (підсистемами) є: кримінально-правова, кримінально-процесуальна, кримінально-виконавча та кримінологічна політики» [25, с. 30-31]. Якщо дослідженню різних аспектів кримінально-правової, кримінально-процесуальної та кримінально-виконавчої політик присвячено багато наукових праць, то поряд з цим наука досі містить певні прогалини, що стосуються кримінологічної політики, а тому потребує додаткового теоретичного обґрунтування. Досліджуючи кримінологічну політику, В.В. Василевич слушно наголошує, що кримінологічна політика – «явище складне, знаходиться в стадії формування та розвитку, хоча вітчизняною кримінологічною наукою не було своєчасно зазначене як важливий компонент предмета вивчення, який у дійсності існує протягом певного періоду (про що свідчать багато чинників: нормативних, правових, організаційних, дослідницьких тощо)» [29, с. 26].

Перші спроби наукових розробок про місце кримінологічної політики відбулися ще у радянський період. Так, термін «кримінологічна політика» одним з перших використав Г. А. Аванесов [3, с. 123], який пізніше був ширше розкритий М. М. Бабаєвим, який почав досліджувати проблему кримінологічної політики, зробивши акцент на співвідношенні кримінальної та кримінологічної політик як цілого та похідної частини, оскільки другу він пропонував вважати однією з галузей кримінальної політики [11, с. 7, 12].

На пострадянському просторі ще у 1992 р. одним з перших хто висунув ідею, правда тоді ще «політичної кримінології» (яка в результаті поступово трансформувалась в кримінологічну політику – прим. автора) став Д.А. Шестаков, який під останньою розумів кримінологічну теорію, яка досліджує закономірність та взаємозв'язок злочинності та політики [191, с. 10].

Варто зазначити, що у світі теж немає єдиного підходу до визначення місця кримінологічної політики, у різний час різними науковцями обґрунтовувалися різні ідеї. Наприклад, одні науковці розглядають її як відносно самостійний галузевий напрямок кримінологічної теорії [210, с. 7]; як один з перспективних напрямків сучасної політології, а саме політики права [240, с. 861]; як напрямок «соціологія політики» в межах соціологічної, що формується на стику кримінології та державної теорії [2362]; та навіть як напрямок політичної лінгвістики [221, с. 772].

У спробі вирішення наукового завдання – сформулювати зміст поняття кримінологічної політики О.М. Джужа та В.В. Василевич зазначають, що потрібно брати до уваги два принципові положення: «1) поняття кримінології як науки (теорії), що забезпечує теоретико-методологічне підґрунтя; 2) поняття власне кримінологічної політики як стратегічного й тактичного напрямку діяльності системи кримінальної юстиції (правоохоронних органів і громадянського суспільства)». В подальшому вони роблять висновок, що запобігання злочинності є визначальною, засадничою ідеєю, яка дає підстави визначати самостійність кримінологічної політики (як окремого напрямку) в межах державної політики боротьби зі злочинністю [61, с. 39-40].

Схожа позиція прослідковується у роботах В.В. Голіни, який говорить про самостійність кримінологічної політики як окремого запобіжного напрямку боротьби зі злочинністю, яка, щодо запобігання злочинності, має свою сутність, засади, принципи, доктринальні приписи та інші вихідні дані [47, с. 54]. Вбачається, що науковець також в основу розуміння змісту кримінологічної політики ставить ідею запобігання злочинності.

На важливості дослідження кримінологічної політики вказує Н.А. Лопашенко, яка розглядає її як «різновид державної політики протидії злочинності, відмінної від політики кримінальної, хоча і близькою їй у багатьох аспектах», крім того, її вивчення дає можливість створення науково-практичного результату, цільової програми, яка б визначала таку тактику і стратегію кримінологічної політики, яка буде спрямована на зміну кримінологічної ситуації за певними напрямками в державі [100, с. 27].

В свою чергу В.І. Борисов та П.Л. Фріс розглядають кримінологічну політику як один з чотирьох напрямків (підсистем) державної політики боротьби зі злочинністю на рівні з кримінально-правовою, кримінально-процесуальною та кримінально-виконавчою [26, с. 16].

Вбачається, що питання про місце кримінологічної політики у системі державної політики визначене і не викликає наукових суперечок. Підтримуючи зазначені позиції, видається, що у питання про місце кримінологічної політики є однозначним – самостійна підсистема політики в сфері боротьби зі злочинністю, на ряду з кримінально-правовою, кримінальною процесуальною та кримінально-виконавчою.

Не зважаючи на єдність поглядів науковців щодо місця кримінологічної політики, досі не сформовано єдиного розуміння щодо наповненості змісту поняття «кримінологічна політика», адже різні науковці пропонують різні підходи. Досліджуючи праці радянських кримінологів щодо поняття та змісту кримінологічної політики, В.В. Голіна робить наступні твердження: по-перше, «вона формулює головні напрями запобіжного впливу» [3, с. 499]; по-друге, «визначає основні напрями, цілі, засоби діяльності державних органів і

громадськості, спеціально спрямованої на запобігання злочинів шляхом усунення причин й умов, що їх породжують, впливу на осіб, схильних до злочинних посягань» [79, с. 83]. Таким чином йдеться про зв'язок кримінологічної політики виключно за спеціально-кримінологічним запобіганням злочинності. По-третє, «кримінологічна політика розуміється як єдність загальносоціальних і спеціально-кримінологічних заходів цілеспрямованої і науково обґрунтованої діяльності державних органів і громадських організацій щодо виявлення чинників і механізмів злочинної поведінки, усунення причин й умов злочинності, виправлення і перевиховання злочинців» [12, с. 7]. По-четверте, «кримінологічна політика – термін, який відображає соціальне явище, що має своїм змістом визначення загальних принципів, цілей і завдань (загальних) напрямів, (загальних) методів діяльності державних і недержавних органів, організацій щодо усунення (нейтралізації, послабленню дії) причин й умов злочинності, конкретних злочинів» [170, с. 19]. Ці твердження дали підстави вченому дійти висновку, що більшість науковців розглядають кримінологічну політику як «динамічну систему приписів адекватного реагування держави на стан криміногенного потенціалу суспільства і його злочинних та інших суспільно небезпечних проявів. Кримінологічною політикою вони вважають не тільки сукупність запланованих заходів і їх втілення в управлінські рішення, а й, образно кажучи, певну ідеологічну настанову, своєрідний потужний генератор, який підвищує запобіжну «напругу» в суспільстві, формує в ньому соціальну толерантність і повагу до соціальних цінностей, сприяє нагромадженню соціального капіталу (безпека, громадський порядок, захист прав, свобод та законних інтересів суб'єктів суспільних відносин, довіра, чесність, віротерпимість, законослухняність та ін.)» [44, с. 194].

Варто зазначити, що на сучасному етапі науковцями сформовано різні дефініції «кримінологічної політики», кожне з яких наповнене різним змістом.

Так, А.Ф. Зелінський вважав, що «кримінологічна політика – це науково обґрунтована стратегія і тактика запобігання злочинності за допомогою

системи заходів спеціально-кримінологічного характеру, а також шляхом відвернення конкретних злочинів і припинення їх. Кримінологічна політика реалізується на основі кримінологічного прогнозування і планування з урахуванням соціальної і економічної ситуації, що постійно змінюється» [71, с. 34].

Російський кримінолог М.П. Клеймьонов визначав кримінологічну політику «як науково обґрунтовану, таку що відповідає міжнародним стандартам та вимогам національного законодавства, цілеспрямовану і системну діяльність державних і муніципальних органів, політичних інститутів, суб'єктів підприємницької діяльності, громадських організацій, релігійних об'єднань і громадян щодо скорочення злочинності і декриміналізації суспільних відносин соціальними і правовими засобами забезпечення захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства, держави від зовнішніх і внутрішніх загроз кримінального характеру» [78, с. 199].

На думку В.І. Борисова, «кримінологічна політика – це складний комплекс нормативно-правових, загальносоціальних і спеціально-кримінологічних заходів, спрямованих на запобігання злочинності й усунення її причин» [22, с. 572].

В свою чергу В.В. Василевич доходить висновку, що кримінологічну політику можна визначити «як засновану на ідеї гуманізму та принципі верховенства права стратегічну складову внутрішньої та зовнішньої антикримінальної політики держави, владна дефініція якої полягає у формуванні ключових доктринальних засад у сфері боротьби зі злочинністю та її практичної реалізації в системі органів і установ антикримінальної юстиції відповідно до положень кримінально-правової, кримінально-процесуальної та кримінально-виконавчої політики і законодавства України. Таким чином, цей автор розглядає кримінологічну політику як: державну політику (доктрину), яка посідає вагоме місце серед стратегічних напрямів боротьби зі злочинністю; особливий вид соціальної діяльності, спрямованої на

забезпечення внутрішньої безпеки, правопорядку та законності в країні, створення організаційно правових засад та реалізації стратегічних напрямів щодо запобігання і протидії злочинності; наукову теорію, що володіє аналітичними методами та синтезом відповідних політичних, соціологічних і правових знань; законодавчу ініціативну функцію влади щодо забезпечення діяльності суб'єктів кримінологічної політики» [28, с. 127]. Вбачається, що таке визначення виходить за рамки сучасного розуміння кримінологічної політики, адже більшість науковців в її основу закладають ідею запобігання злочинності, заявлене визначення більше відповідає поняттю державної політики у сфері боротьби зі злочинністю, запропоноване П.Л. Фрісом, як цілісної «соціальною регулятивною системою її підсистем: кримінально-правової, кримінальної процесуальної, кримінально-виконавчої та кримінологічної (профілактичної) політики» [184, с. 10-11].

В.В. Голіна визначає кримінологічну політику як складову частину «державної внутрішньої соціально-економічної політики, яка на основі Конституції України, законодавчих і нормативно-правових актів, теорії кримінології і інтегрованих нею для потреб запобігання злочинності здобутків інших галузей знань визначає директивні засади та шляхи, якими керується держава при здійсненні нерепресивної протидії злочинності та її проявам» [44, с. 195-197]. Крім того у кримінологічній політиці науковець вбачає єдність трьох явищ: «1) державної концепції запобігання злочинності, яка повинна виражатися у відповідних директивних актах; 2) кримінологічної теорії запобігання злочинності; 3) особливого виду діяльності держави, її органів, суспільства, громадськості, спрямованої на ефективний результат» [44, с. 195-197].

Дещо іншу позицію обґрунтовує в своїх дослідженнях П.Л. Фріс, який вважає, що зміст кримінологічної (профілактичної) політики визначається цілеспрямованими заходами, мета яких – зменшення рівня злочинності шляхом ліквідації або зниження потенціалу причин та умов злочинності [182, с. 188].

В цілому, аналіз поглядів різних науковців відносно розуміння поняття «кримінологічної політики» дає можливість дійти висновку про наявність таких їх вихідних ознак:

- 1) кримінологічна політика є підсистемою політики у сфері боротьби зі злочинністю;
- 2) вона носить соціальний характер;
- 3) в основі кримінологічної політики стоять ідеї запобігання злочинності.

Вказаний перелік не є вичерпний, проте вивчення наукових джерел показує, що саме ці три є тими спільними знаменниками, наявність яких простежується в наукових розробках різних вчених, які досліджували кримінологічну політику. Вбачається, що детальніше ознаки кримінологічної політики можна виділити через вивчення моделей кримінологічної політики. В основу виділення покладено політичний режим та панівна ідеологія держави. Детально моделі кримінологічної політики досліджував російський кримінолог М. П. Клейменов, який за вказаним критерієм виділяє дві моделі кримінологічної політики, кожна з яких має свої унікальні ознаки, це: тоталітарна та ліберальна моделі кримінологічної політики.

Тоталітарна модель кримінологічної політики теоретично розроблялася в рамках соціалістичної ідеології у радянський період та послідовно реалізовувалася в СРСР в роки перебування при владі І.В. Сталіна (1927-1953 рр.) Її основні ознаки такі:

- 1) наріжним каменем кримінологічної політики виступає кримінальна репресія (судова і позасудова);
- 2) правові імунітети відсутні, репресії може піддатися будь-яка людина, незважаючи на посаду, заслуги і звання;
- 3) метод кримінально-правового регулювання суспільних відносин застосовується довільно і безмежно;
- 4) ідея залякування пронизує всю систему покарання, включаючи поводження зі злочинцем і його родичами;

5) здійснюється тотальна ідеологічна обробка населення в усіх сферах і з застосуванням всіх можливих механізмів, включаючи дошкільні установи, політичні організації (жовтенята, піонери та ін.);

6) відбувається боротьба з інакомисленням (як із застосуванням кримінально-репресивного впливу, так і в інших формах - «опрацюванням» на зборах, «роботою» з батьками та ін.);

7) прісікаються зворотні зв'язки в суспільстві (критика), в тому числі заходами карального впливу;

8) насаджується і заохочується доносництво в будь-яких формах, ухилення від нього карається, в тому числі в кримінально-правовому порядку;

9) забезпечується соціальна рівність, втілюються принципові постулати соціалізму: право на працю, безкоштовну освіту і медичне обслуговування;

10) здійснюються постійні чистки бюрократичного апарату;

11) підтримується висока репутація людини праці і презирливе ставлення до спекулянтів і ділків;

12) особи, які мають судимість, відкидаються суспільством, політична кар'єра для них неможлива;

13) ефективно придушуються всі форми соціальних девіацій і патологій: наркоманії, проституції, ігроманії та ін., викриття причетності до яких супроводжується втратою соціального статусу, тому їх соціальна база обмежена представниками кримінального світу;

14) держава забороняє приватну власність на знаряддя і засоби виробництва, природні ресурси, монополізує і контролює всі види прибуткової економічної діяльності, виключаючи тим самим створення матеріальної основи для корупції та здирництва;

15) забезпечення громадської безпеки є виключною прерогативою держави;

16) сім'я є первинним осередком суспільства, і держава прагне до її збереження та зміцнення.

Ліберальна модель кримінологічної політики заснована на базових цінностях лібералізму, таких як приватної власності, ринкових відносин, конкуренції, свободи і права людини. Її основні ознаки такі:

1) держава зобов'язана робити все для зміцнення і захисту приватної власності, але зберігати за собою можливості (які повинні бути максимально обмежені) здійснення державного контролю за її використанням, володінням і розпорядженням;

2) головним критерієм успішності людини є його матеріальний стан;

3) ліберальне суспільство прагне до індивідуалізації і атомізації (кожен сам за себе), будь-які форми колективізму (сім'я, партійний осередок та ін.) відкидаються як архаїчні;

4) відбувається модернізація культури на основі виникнення її нових підвидів (наприклад, поп-культури, клубної культури, ТВ-культури, кримінальної субкультури, контркультури та ін.);

5) право засновується на концепції «природних прав людини»;

6) зменшення ролі норм моралі, якщо відсутні юридичні заборони використовується принцип «все, що прямо не заборонено законом, дозволено»;

7) приватизується сфера безпеки, яка інтегрується в ринкові відносини (поява приватних безпекових компаній, приватних воєнізованих формувань та ін.);

8) посилюється соціальний контроль за поведінкою людини за рахунок використання досягнень технічного прогресу (застосування цифрових технологій спостереження за поведінкою індивідів);

9) у суспільстві пропагується ідея, що повідомлення про правопорушення або проступок іншої людини в відповідні інстанції є важливим громадянським обов'язком;

10) правоохоронні органи ефективно реагують на повідомлення населення про правопорушення;

11) спостерігається прагматизм кримінального законодавства та судової практики, де законність за загальним правилом поступається першістю доцільності;

12) нетерпиме ставлення суспільства до корупції, як наслідок відносно невеликий рівень корупційності працівників правоохоронних органів і судів;

13) наявність безліч різних превентивних програм, до здійснення яких залучаються представники громадськості [77, с. 200-208].

Порівнюючи такі моделі кримінологічної політики, вчений робить висновок, що тоталітарна модель кримінологічної політики більш результативна, про що свідчать порівняно невисокі показники зареєстрованої злочинності, але менш гуманна, ніж ліберальна модель [77, с. 207].

Вивчення ознак моделей кримінологічної політики дає змогу дійти висновку, що сучасний стан розвитку України тяжіє до формування кримінологічної політики у дусі ліберальної моделі. Варто зазначити, що в кожній з аналізованих моделей є свої переваги та недоліки, а тому, цілком справедливо видається, що формування вітчизняної кримінологічної політики повинно відбуватися з урахуванням національних особливостей, стану розвитку громадянського суспільства та відповідно до суспільно-політичних процесів, які мають місце на даному етапі розвитку.

Окремим аспектом дослідження змісту та місця кримінологічної політики є питання про її рівні. Зважаючи на той факт, що в Україні досі немає окремих досліджень, які б розкривали повністю це питання, особливо що стосується саме її рівнів. Враховуючи, що вона є підсистемою політики в сфері боротьби зі злочинністю, то вбачається за доцільне розглядати рівні кримінологічної політики за аналогією через рівні кримінально-правової політики як системоутворюючого елементу більш складного явища – політики в сфері боротьби зі злочинністю.

В.В. Шпіляревич та П.Л. Фріс за допомогою рівневого аналізу кримінально-правової політики України виділяють наступні рівні: «доктринальний, концептуальний (програмний), законодавчий

(правотворчий), та правореалізаційний (який в свою чергу поділяється на правозастосовний та правовиконавчий)» [186, с. 308].

Доктринальний означає наявність доктрини кримінологічної політики. Як підсистема політики в сфері боротьби зі злочинністю кримінологічна політика не може існувати без належного наукового обґрунтування, яке визначає її зміст, місце, ознаки та ін. Основу доктринального рівня насамперед складають праці вчених-кримінологів, які займаються дослідженням різних аспектів існування кримінологічної політики.

Концептуальний (програмний) рівень означає наявність певного бачення, у яких напрямках повинна розвиватися кримінологічна політика. Тут варто погодитися з позицією В.В. Голіни, який вважає, що «кримінологічна політика є своєрідною державною ідеологією, під впливом якої, з одного боку, розробляються завдання, зміст, принципи, форми діяльності держави щодо нерепресивного впливу на злочинність, а з іншого – використовуються найсучасніші прогресивні стратегії її запобігання» [45, с. 93].

Законодавчий (правотворчий) рівень передбачає діяльність уповноважених суб'єктів, які наділені функціями розробки, формування та прийняття нормативно-правових актів (як законодавчих так і підзаконних) з питань, які стосуються кримінологічної політики.

Провореалізаційний рівень насамперед пов'язаний з законодавчим, оскільки проявляється у практичній реалізації положень норм, які є результатом законодавчого рівня. Саме на правореалізаційному рівні суб'єкти на практиці втілюють у життя кримінологічну політику.

Ще одним важливим аспектом кримінологічної політики є питання про її джерела. Тут варто погодитися з В.В. Василевичем, який вважає, що «джерела кримінологічної політики – це форма вираження (закріплення) політико-правових, соціально-економічних, законодавчих і урядових рішень (заходів), спрямованих на виявлення та усунення причин і умов вчинення злочинів, а також боротьбу зі злочинністю тієї чи іншої держави. Саме в джерелах кримінологічної політики декларуються мета, завдання та напрями

кримінологічної політики держави, основні принципи її реалізації, визначаються пріоритети у сфері боротьби зі злочинністю» [29, с. 128]. Таким чином, до джерел кримінологічної політики вчений відносить:

1) Конституцію України як головний закон країни, акт найвищої юридичної сили, який визначає в цілому напрямки державної політики та визначає особливості функціонування Української держави;

2) Міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою України. До таких актів відносяться: Загальна декларація прав людини 1948 р., Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах 1959 р., Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р., Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом 2014 р. та ін.

3) Закони України як нормативно-правові акти, які посідають центральне місце будь-якої державної політики. У випадку кримінальної політики такими законодавчими актами перш за все є Кримінальний кодекс України, Кримінально-виконавчий кодекс України, Кримінальний процесуальний кодекс України, Закон України «Про Національну поліцію», Закон України «Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк», Закон України «Про участь громадян в охороні громадського порядку та державного кордону» та ін.

4) Рішення Конституційного Суду України як рішення органу державної влади конституційної юрисдикції давно є джерелами права в українському правовому полі;

5) Постанови Пленуму Верховного Суду України, але із застереженням про те, що в умовах створення та функціонування Верховного Суду питання постанов пленуму ВСУ досі залишається відкритим;

6) Рішення Європейського суду з прав людини, як зазначає О.М. Дроздов, «нині на загальноєвропейському рівні захист на підставі Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод надає Європейський суд з

прав людини. Цілком очевидно, що рішення Євросуду повинні мати певні правові наслідки для формування національного кримінологічного законодавства» [63, с. 196]. «Норми Конвенції діють у тому вигляді, як вони тлумачаться Європейським судом, тому правові позиції Суду, а також створена ним система автономних правових понять як результат тлумачення Конвенції, мають принципове значення для правильного їх розуміння» [75, с. 46].

Варто зазначити, що кримінологічна політика також має свої завдання, цілі, принципи, функції, однак, вивчення яких виходить за межі даного дослідження. Таким чином, здійснений аналіз наукових поглядів щодо кримінологічної політики дає можливість виділити такі найсуттєвіші її ознаки:

- 1) вона є підсистемою державної політики у сфері боротьби зі злочинністю;
- 2) вона носить соціальний характер;
- 3) в її основі закладена ідея запобігання злочинності та її детермінант.

1.3. Визначення поняття «суб'єкт кримінологічної політики»

Вбачається, що вироблення ефективної кримінологічної політики як складової політики української держави у сфері боротьби зі злочинністю, може стати вагомим досягнення у напрямку подолання цього негативного явища. Незважаючи на наявність досліджень кримінологічної політики, досі на доктринальному рівні не сформовано єдиного підходу щодо розуміння її суб'єктів. Вбачається, що створення ефективної кримінологічної політики не може здійснюватися без урахування місця та ролі усіх зацікавлених суб'єктів, адже вони є безпосередніми реалізаторами її завдань. Оцінюючи розвиток сучасної наукової думки в Україні з проблематики кримінологічної політики та незважаючи на наявність ряду праць, присвячених їй, комплексні фундаментальні дослідження про її суб'єктів тривалий час фактично не виконувалися.

Якщо питання про роль та місце державних органів (в першу чергу правоохоронних) як суб'єктів політики у сфері боротьби зі злочинністю та її підсистем (кримінально-правової, кримінально-процесуальної та кримінально-виконавчої) є глибоко розробленим та не викликає палких суперечок, то питання про суб'єктів кримінологічної політики досі є неоднозначним.

Д.В. Ірошников зазначає, що основним суб'єктом правової політики є держава, оскільки правова політика є частиною державної політики. Держава є головною ланкою в політичній системі суспільства, здійснює внутрішню і зовнішню, у тому числі правову політику [72, с. 24].

Показовою тут є доктрина вітчизняної кримінально-правової політики, яка найтіснішим чином пов'язана з кримінальним правом, яке сьогодні посідає панівне становище в політиці у сфері боротьби зі злочинністю. Її інші частини розглядаються як похідні від кримінально-правової політики. Таку позицію узагальнив І.М. Даньшин: «...не політика в процесі свого розвитку йде за правом, а, навпаки, його правоохоронні галузі формуються відповідно до

настанов кримінальної політики» [93, с. 83]. Саме дослідженню суб'єктів кримінально-правової політики присвячено найбільше наукових праць.

Наприклад, у відношенні до кримінально-правової політики О.В. Острогляд вважає, що «суб'єктом можна назвати особу, групу осіб, організацію, яким належить активна цілеспрямована роль в процесі формування чи (та) реалізації кримінально-правової політики, які мають визначені права і обов'язки і коли така роль складає частину їх основної діяльності» [119, с. 151]. Зокрема, піднімаючи проблему ефективності кримінально-правової політики, В.І. Борисов та П.Л. Фріс за допомогою рівневої диференціації такої політики виділяють окремо суб'єктів та учасників, де до суб'єктів відносять лише ті державні інституції, які формують кримінально-правову політику. На їхнє переконання це: Верховна Рада України, Президент України та суди вищих ланок. В свою чергу до учасників відносять: суди загальної юрисдикції, правоохоронні органи (прокуратура, МВС, СБУ та ін.) та громадян, зазначаючи, що вони, на відміну від суб'єктів, діють лише у сфері кримінально-правової охорони та регулювання [24, с. 8]. Таким чином, вченими здійснюється диференціація на основі наявності владних повноважень, ті, хто наділені ними, – виступають суб'єктами, всі інші – учасники.

На противагу кримінально-правовій політиці, говорячи про кримінологічну політику, науковцями називається коло її інститутів, проте без вказівки на те є вони її суб'єктами чи учасниками. Наприклад, В.В. Василевич та О.М. Джужа у своїй ґрунтовній статті «Концептуальні засади співвідношення кримінальної, кримінально-правової та кримінологічної політики» зазначають, що така політика держави знаходить свою практичну реалізацію «у сфері функціонування системи кримінальної юстиції та громадських організацій з метою захисту людини й громадянина, суспільства та держави від злочинних посягань» [31, с. 42]. В.В. Василевич, продовжуючи розвивати ідею створення та розвитку кримінологічної політики, серед її особливостей виділяє наступне: «свідома виважена цілеспрямована діяльність

політичних інститутів, державних, у тому числі правоохоронних органів, інститутів громадянського суспільства і окремих громадян у сфері кримінологічної науки і практики» [30, с. 205].

Дослідженню інститутів, які своєю діяльністю впливають на злочинність шляхом запобіжної діяльності, профілактики, протидії, запобігання тощо – приділено достатньо уваги. Часто в основі таких наукових праць лежать дослідження, в основу яких покладено державно-правовий статус чи функціональні обов'язки таких інститутів.

Щодо питання про те, хто є суб'єктом кримінологічної політики, то воно досі залишається відкритим. Для того щоб досягти мети даного дослідження, вбачається за необхідне розпочати з'ясування таких понять як «суб'єкт», «суб'єкт політики», «суб'єкт права».

Визначаючи поняття «суб'єкт», Великий Тлумачний словник сучасної української мови дає наступне визначення: «особа, група осіб, організація і т. ін., яким належить активна роль у певному процесі, акті» (книжне значення); «індивід чи організація як носії певних прав та обов'язків» (юридичне значення) [35, с. 1211; 33, с. 1408; 38].

У теорії держави і права «суб'єкт політики» ототожнюється з поняттям «носія політики», та під ним розуміють класи, нації, соціальні прошарки, групи, а також представники їхніх інтересів - різноманітні об'єднання, організації (зокрема, держава) та й, зрештою, індивіди [158, с. 86].

У свою чергу наука політологія визначає суб'єкт політики як джерело свідомої, цілеспрямованої, предметної політичної діяльності, що має власні політичні інтереси та засоби їх реалізації [131, с. 48].

Якщо ж говорити про право як таке, то сьогодні в теорії права існують дві загальні тенденції щодо розуміння суб'єктів права: у першому значенні не розділяють поняття «суб'єкт права» та «суб'єкт правовідносин»; у другому - виокремлюють ці дві категорії. Ще на початку ХХ ст. відомий вчений М.А. Гредескул у своїй праці «Загальна теорія права» наголошував на тому, що «суб'єкт права є центральним пунктом у юридичних відносинах» [51, с. 147].

Він розподіляв їх на тих, що являються фізичними особами та відповідно «творцями створюваних ними прав та обов'язків» та «штучного» суб'єкта, під яким він розумів юридичних осіб. Таким чином, його розуміння суб'єкта права збігається з тлумаченням суб'єкта правовідносин [188, с. 31-32]. Варто зазначити, що така позиція переважає науці, а тому раціонально дотримуватися саме першого підходу.

Більш складним розумінням поняття «суб'єкт» оперує філософські джерела, які містять його наступне трактування: «активна самодіяльна особа, яка здійснює перетворення дійсності» [159, с. 78].

Якщо ж звернутися до кримінологічної науки у міжнародному вимірі, то цікавим є той факт, що закордоном розподіл інституцій впливу на злочинність на суб'єктів та учасників взагалі відсутній. Там прийнято їх позначати терміном «actors» (буквальний переклад українською «актори», проте вживається воно не у типовому для української мови значенні - прим. автора), під якими розуміють будь-яких учасників суспільних відносин, які наділені правосуб'єктністю. При цьому їх прийнято розподіляти залежно від їх статусу на державних та недержавних (state and non-state actors) [217, с. 196]. Також часто зустрічаються назви публічних та приватних (public and private actors) [254, с. 223]. Виходячи з цього, можна стверджувати, що зарубіжні науковці-кримінологи у питаннях інститутів, які впливають на злочинність, ключовою ознакою для віднесення до них використовують саме правосуб'єктність. Натомість, це дає підстави дійти висновку, що під поняттям «actors» мова йде саме про ті інститути, які в Україні прийнято називати «суб'єктами».

Як слушно зазначає Т.А. Авакян, «базове поняття суб'єкта реалізації державної політики не визначено. Поділяючи наукову позицію П.О. Давидова, ми вважаємо такими суб'єктами органи державної влади, їх посадових осіб, а також громадян та/або інститути громадянського суспільства, що, застосовуючи правові методи й передбачаючи правову сферу діяльності, публічно беруть участь у формуванні та здійсненні правової політики з метою

забезпечення прав і свобод особистості, становлення правової державності» [2, с. 38].

Що стосується вітчизняного законодавства, у питанні суб'єктів, можна згадати тільки одне з положень Стратегії боротьби з організованою злочинністю, ухваленої розпорядженням Кабінету міністрів України № 1126-р від 16 вересня 2020 року. Зазначена Стратегія визначає напрями розвитку системи боротьби з організованою злочинністю та механізми реалізації державної політики у відповідній сфері в сучасних умовах. Зокрема, там передбачено те, що метою Стратегії є «впровадження в практику трьохетапної моделі формування державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю, що базується на прикладі політики ЄС щодо боротьби з тяжкими злочинами та організованою злочинністю. Така модель ґрунтується на максимальній об'єктивності, взаємодії та координації дій суб'єктів, зокрема громадянського суспільства та засобів масової інформації, а також стосується ефективності розподілу ресурсів і включає всі можливі законні методи» [155]. Таким чином, даний нормативно-правовий документ хоч і згадує поняття «суб'єкт», проте не наводить їх переліку, також не видається можливим чітко встановити, чи відноситься згадуване тут громадянське суспільство до суб'єктів.

Оскільки кримінологічна політика є однією з підсистем політики у сфері боротьби зі злочинністю, то необхідно визначити питання про її суб'єктів та кожної з її підсистем. За визначенням П.Л. Фріса, суб'єкти політики у сфері боротьби зі злочинністю варто поділяти на дві групи: суб'єкти загальної та спеціальної компетенції. До суб'єктів загальної компетенції належать: Верховна Рада України, Президент України, Рада національної безпеки та оборони України, Кабінет Міністрів України, Конституційний Суд України, Верховний Суд, обласні державні адміністрації, виконавчі комітети міських рад, районні державні адміністрації. До групи суб'єктів спеціальної компетенції входять: Міністерство юстиції, Офіс Генерального прокурора, Міністерство внутрішніх справ, Служба безпеки України та інші органи й

організації, діяльність яких безпосередньо спрямована на вирішення питань боротьби зі злочинністю в особі їх центральних органів [184, с. 21].

Досліджуючи окремо кримінально-правову політику, П.Л. Фріс за допомогою рівневої диференціації виділяє наступні суб'єкти кримінально-правової політики: Верховна Рада України; Президент України; Кабінет Міністрів України; Конституційний Суд України; Верховний Суд. При цьому суб'єктами кримінально-правової політики визнаються лише ті державні інституції, які формують кримінально-правову політику [181, с. 36].

В свою чергу, Н.О. Лопашенко теж пропонує класифікацію суб'єктів кримінально-правової політики за відповідними рівнями: на рівні правотворчості – законодавчі органи; на рівні правозастосування – правоохоронні та судові (в переважній більшості ситуацій) органи [101, с. 53].

Подібну позицію займає М.А. Жуманіязов та у формуванні системи суб'єктів кримінально-правової політики визначальним також вважає її рівні: - рівні формування (концептуальний, законодавчий, нормативний, управлінський, правозастосовний); - рівні реалізації (загальнодержавний, регіональний, місцевий). Таким чином, систему суб'єктів кримінально-правової політики, на його думку, складають:

- суб'єкти, що визначають напрямки розвитку політики і керують її реалізацією в масштабах країни (президент, уряд, парламент);
- суб'єкти, що розробляють теоретичні та доктринальні положення (науково-дослідні та освітні установи);
- суб'єкти, що реалізують політику на правотворчому та правозастосовному рівнях (судова система, прокуратура, органи внутрішніх справ та ін.) [66, с. 127-141].

У питанні про суб'єктів кримінальної процесуальної політики О.Б. Загурський виділяє такі групи:

- 1) суб'єкти кримінальної процесуальної політики, які розробляють теоретичні і доктринальні положення кримінальної процесуальної політики (навчальні, наукові та науково-дослідні установи, вчені-процесуалісти);

2) суб'єкти формування кримінальної процесуальної політики: Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, Конституційний Суд України, Верховний Суд;

3) суб'єкти реалізації кримінальної процесуальної політики: суди загальної юрисдикції, прокуратура, СБУ, МВС, Державна прикордонна служби України, державні органи, до повноважень яких належить виконання контролю за дотриманням податкового та митного законодавства, здійснюють контроль за додержанням податкового і митного законодавства, адвокатура [67, с. 34].

Схожу позицію займає Ю. В. Кернякевич-Танасійчук, яка у дослідженні кримінально-виконавчої політики, в залежності від ролі в механізмі розроблення та реалізації кримінально-виконавчої політики всіх її суб'єктів поділяє на суб'єкти формування та суб'єкти її реалізації кримінально-виконавчої політики.

Таким чином, до суб'єктів, які формують кримінально-виконавчу політику, належать: Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, Міністерство юстиції України, Конституційний Суд України, Верховний Суд. Окремо науковець наголошує, що «на формування політики у сфері виконання покарань впливають і інші суб'єкти. Під такими суб'єктами ми маємо на увазі представників науки кримінального, кримінально-виконавчого права, кримінології, завдання яких – побудова доктрини політики у сфері боротьби зі злочинністю загалом та кримінально-виконавчої політики зокрема» [76, с. 31-33].

Цілком природньо, що її суб'єкти перебувають у взаємозв'язку з суб'єктами кримінально-правової та кримінальної процесуальної політики, які науковці поділяють на 3 групи:

1) ті, які розробляють теоретичні та доктринальні положення (науковці, навчально-наукові та науково-дослідні установи);

2) ті, які формують (Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, Конституційний Суд України, Верховний Суд);

3) ті, які реалізують на практиці (суди, прокуратура, СБУ, МВС) [89, с. 113].

Таким чином, питання про суб'єктів політики у сфері боротьби зі злочинністю та її підсистем, а саме: кримінально-правової, кримінальної процесуальної та кримінально-виконавчої, можна вважати вирішеним, однак у питанні про суб'єктів кримінологічної політики, то можна констатувати наявність прогалини у кримінологічній науці, оскільки вчені-кримінологи не пропонують окремого визначення «суб'єкти кримінологічної політики».

Вирішення наукового завдання з визначення поняття «суб'єкт кримінологічної політики» ускладнений тим, що у наукових джерелах часто використовуються такі поняття, як: «суб'єкти запобіжної діяльності» (система суб'єктів запобігання злочинності), «суб'єкти (система) протидії злочинності», «суб'єкти (система) профілактики злочинності (злочинів)» тощо. При цьому часто до таких суб'єктів відносять одні і ті ж органи, установи, посадових осіб та громадян. Крім того, відсутність законодавчого визначення таких понять призвела до появи значної кількості різних теоретичних інтерпретацій як щодо їх розуміння так і співвідношення між собою [165, с. 197].

Як слушно зазначають О.М. Бандурка та О.М. Литвинов, «яскравим прикладом такої плутанини є горезвісна ситуація навколо термінів, що позначають різні види впливу на злочинність, коли одні автори вважають «попередження», «профілактику», «запобігання» та «превенцію» синонімами, а інші стверджують, що ці поняття не можуть бути тотожними одне одному, а співвідносяться як вид із родом» [15, с. 97]. Крім того, у літературі часто зустрічаються й інші терміни: боротьба, запобігання, протидія тощо; а тому кожен дослідник послуговується різними поняттями, та, як наслідок, немає і єдиного підходу до розуміння суб'єктів кримінологічної політики.

Саме тому потрібно з'ясувати природу кожного поняття окремо. У кримінологічній та кримінально-правовій літературі стосовно діяльності з протистояння злочинності застосовуються такі терміни, як «кримінальна

політика», «боротьба», «контроль», «протидія», «війна», «запобігання», «обмеження злочинності», «подолання злочинності», «викорінення злочинності», «управлінський вплив на злочинність» та ін. При цьому спостерігається суттєва варіативність як розуміння названих понять, так і їх застосування на позначення вказаної діяльності. Відтак, можна констатувати, що серед науковців немає єдиної узгодженої позиції щодо термінологічного визначення такої діяльності. Однак необхідність такого узгодження очевидна, адже «термін має однозначно відобразити це поняття так, щоб сприйняття терміну безсумнівно вело до відтворення того самого предмета» [116, с. 321].

Узагальнюючи висловлені думки, зауважимо, що основні заперечення проти застосування терміну «протидія злочинності» зводяться до таких аргументів. На думку А.П. Закалюка, поняття «боротьба», «протидія» належать до класу узагальнених, які відтворюють загальну сутність, що полягає у вчиненні спротиву. Вони не розкривають напрямів, спрямованості, функціональної ролі та змістової сутності різних форм супротиву, які мають значну сутнісну, а відтак й понятійну різницю. Термін «протидія» може бути використаний для відтворення загального впливу на злочинність, але він лише односторонньо («супротив») відображає останній та не містить однозначного відображення поняття запобігання злочинності, тобто не може вживатися як такий, що за сутністю тотожний поняттю «запобігання», навіть коли він вживається у широкому значенні» [68, с. 321–322]. Наголошуючи на доцільності застосування терміну «боротьба зі злочинністю», схожу аргументацію наводить і А.І. Долгова: «Очевидно, що цей термін не відображає суті цієї діяльності. По-перше, не тільки держава «заважає» злочинності, а й злочинність – суспільству, державі, причому активно та цілеспрямовано. По-друге, розглянутий термін не охоплює всього комплексу заходів впливу на злочинність як на соціальне явище зі складним причинно-наслідковим комплексом, у тому числі недопущення порушення кримінального закону, а у випадках його порушення застосування до винного заходів державного примусу» [68, с. 388]. З цього приводу варто зауважити,

що етимологічно термін «боротьба» означає сутичку, в якій кожний з учасників намагається подужати супротивника, а в соціальному аспекті – «активне противенство, зіткнення між супротивними соціальними групами, станами, супротивними напрямками, течіями в суспільстві» [91]. Стосовно злочинності, використання цього терміну є доречним у контексті застосування заходів кримінальної репресії, тобто заходів кримінально-правового впливу до осіб, котрі вже вчинили злочини. Так, ст. 4 Закону України «Про протидію торгівлі людьми», визначаючи основні напрями державної політики у сфері протидії торгівлі людьми, відносить до них і боротьбу зі злочинністю, пов'язаною з торгівлею людьми, шляхом виявлення злочинів торгівлі людьми, осіб, причетних до скоєння злочину, притягнення їх до відповідальності [151]. Очевидно, що така діяльність не охоплює превентивну складову протидії злочинності. Отже, у такій діяльності немає кримінологічної складової, спрямованої на нейтралізацію явищ, що детермінують злочинність насамперед соціального характеру, адже, за словами М. Ганді, «будь-який злочин – свого роду хвороба» [42]. Влучним є висловлювання з цього приводу О.М. Литвака: «Насправді, найбільш зручно і успішно боротьба могла б вестись, якби злочинців фізично знищували. Але держава не воює із хворими та не вихованими» [97, с. 52]. Етимологія поняття «протидія» має значення дії, що спрямована проти іншої дії, перешкоджає їй. Термін «протидіяти» означає спрямовувати дію проти кого, чого-небудь, діяти всупереч комусь, чомусь; спрямовуватися проти іншої дії [123; 6, т. 8, с. 317; 168, с. 992]. У кримінологічному розумінні він охоплює як репресивну, так і превентивну складову діяльності з протистояння злочинності.

Як слушно зазначає П.Л. Фріс, «застосування кримінологічної (профілактичної) політики розпочинає процес реалізації політики у сфері боротьби зі злочинністю» [126, с. 22]. З цього можна зробити висновок, що кримінологічна політика є початковою ланкою у системі політики боротьби зі злочинністю, тобто вона передуює кримінально-правовій, кримінальній процесуальній та кримінально-виконавчій. А відтак, кримінологічна політика

несе в собі не каральні, а запобіжні заходи. Попередньо з'ясовано, що кримінологічна політика визнається різновидом соціальної політики, в основі якої лежить ідея запобігання, то видається за раціональне здійснити аналіз суб'єктів запобігання злочинності.

Для початку слід з'ясувати, що стоїть в основі запобігання, адже існує багато різних визначень поняття «запобігання злочинності» у кримінологічних наукових джерелах.

У радянській кримінологічній літературі «запобігання» злочинності розглядалось як «широкий комплекс взаємопов'язаних заходів, які проводяться державними органами і громадськістю з метою викорінення злочинності та причин, що їх породжують». Наприклад, А.А. Герцензон визначав запобігання злочинності як «реалізацію всієї системи державних і громадських заходів, заходів виховного, культурного та економічного характеру, пов'язаних у необхідних випадках із заходами примусу». Схожу позицію підтримав Н.Р. Миронов, який вважав, що поняття профілактики злочинності слід розглядати в широкому розумінні як «комплекс заходів, які застосовуються державними органами і громадськими організаціями з метою повного викорінення злочинності» [176, с. 115].

А.Ф. Зелінський пропонує цим поняттям охоплювати «систему заходів, які вживає суспільство для того, щоб стримувати зростання злочинності і, по можливості, знизити її реальний рівень шляхом усунення та нейтралізації її причин та умов, що їй сприяють (профілактики), а також через запобігання та припинення окремих конкретних злочинів» [70, с. 140].

М.В. Щедрін вважає, що «запобігання злочинності – це специфічний різновид соціального управління, метою якого є зменшення ймовірності злочинної поведінки, для чого суб'єкт, використовуючи весь комплекс законних заходів впливу (в тому числі і примусових), стимулює включення об'єкту в систему суспільно корисних відношень та обмежує його негативні зв'язки» [195, с. 8].

В.Є. Емінов визначає запобігання злочинності як багаторівневу систему заходів і суб'єктів, що їх здійснюють, спрямовану на: «а) виявлення та усунення або послаблення і нейтралізацію причин злочинності, окремих її видів, а також умов, що їм сприяють; б) виявлення та усунення ситуацій на певних територіях чи в певному середовищі, які безпосередньо мотивують чи провокують вчинення злочинів; в) виявлення в структурі населення груп підвищеного кримінального ризику та його зниження; г) виявлення осіб, поведінка яких вказує на реальну можливість вчинення злочинів і здійснення щодо них стримуючого і коригуючого впливу, а у випадку необхідності – і на їх найближче оточення» [131, с. 265-266].

З точки зору А.П. Закалюка, під запобіганням злочинності необхідно розуміти «різновид суспільної соціально-профілактичної діяльності, функціональний зміст та мета якої полягає у перешкодженні дії детермінантів злочинності та її проявів, передусім причин і умов останніх через обмеження, нейтралізацію, а за можливістю – усунення їхньої дії» [68, с. 324].

Підсумовуючи можна сказати, що визначень терміну «запобігання» злочинності є чимало, однак є цілком зрозумілим, що мова йде про діяльність саме зі стримування злочинності та можливого зменшення її рівня.

Як зазначає І.Б. Медицький, «суб'єктами діяльності щодо запобігання злочинності та злочинним проявам можуть бути визнані органи, організації, окремі особи, які у цій діяльності виконують хоча б одну з наступних функцій щодо заходів запобігання: організація, координація, здійснення або безпосередня причетність до здійснення. До них належать органи виконавчої влади, адміністрація державних колективних та приватних підприємств, установ, організацій, громадські організації й утворення, приватні особи, приватні розшукові та охоронні установи та ін.» [105, с. 22]. В основу класифікації суб'єктів профілактичної діяльності вчений ставить передусім функціональну ознаку, тобто яке місце посідає серед їх функціональних обов'язків запобігання злочинності, який реальний вплив виконуваних ними

функцій діяльності на усунення (нейтралізацію) детермінантів злочинності та злочинних проявів.

На думку А.Ф. Зелінського, всіх суб'єктів запобіжної діяльності необхідно поділяти на: «спеціалізованих і неспеціалізованих. Спеціалізованими суб'єктами є державні правоохоронні органи, а також недержавні об'єднання й організації, створені для охорони правопорядку, приватних осіб та підприємств; спеціалізовані комісії і комітети, що створюються на різних рівнях виконавчої влади для планування, координації та здійснення спеціально-кримінологічного запобігання злочинності; органи місцевого самоврядування також створюють комісії, що виконують профілактичні функції: комісії у справах молоді, спостережні, адміністративні і ін. До спеціалізованих громадських суб'єктів належать загони самооборони, добровільна народна дружина, товариські суди та інші громадські формування, основне завдання яких полягає у запобіганні злочинним проявам і охороні громадського порядку. До неспеціалізованих суб'єктів належать всі інші структури, що здійснюють функції управління економікою, обороною, освітою, культурою та іншими сферами життя суспільства» [70, с. 184].

А.П. Закалюк поділяє суб'єктів запобігання злочинності на наступні групи: «а) органи та організації, які керують цією діяльністю, організують її, створюють систему управління нею (органи державної влади та управління, органи місцевого самоврядування); б) органи та організації, стосовно яких запобігання злочинності та злочинних проявів віднесено або має бути віднесено до основних завдань і функцій (МВС, СБУ, прокуратура, суд, спеціалізовані громадські організації); в) органи, установи, організації, функції та повноваження яких не мають цільового спрямування на запобігання злочинності та злочинним проявам, але їхня діяльність посередньо впливає на запобіжні процеси щодо детермінантів злочинності та окремих злочинів (заклади освіти, культури, охорони здоров'я, соціальної допомоги, адміністрація підприємств, установ, організацій та ін.)» [68, с. 346].

Класифікацію суб'єктів запобігання пропонують О.М. Джужа, В.В. Василевич, О.Ф. Гіда та інші науковці. Вони звертають увагу на те, що цих суб'єктів можна поділити за: 1) характеристикою масштабу поширення профілактичної діяльності: загальнодержавні (загальносоціальні, коли йдеться про недержавні суб'єкти); територіальні (органи місцевого самоврядування); 2) місцем в державній і суспільній системі: державні; недержавні (неурядові), у тому числі підприємства, установи і організації, громадські об'єднання і спеціалізовані формування; 3) завданнями, компетенцією і змістом попереджувальної діяльності: спеціалізовані органи; частково спеціалізовані; неспеціалізовані; 4) спрямованістю та видом (змістом) їх дії: соціально-економічні; організаційно-управлінські; ідеологічні; соціально-психологічні; медичні і психолого-педагогічні; технічні; правові та ін. [157, с. 75-76].

Розглядаючи запобігання злочинів та протидію злочинності, то Г.В. Форос вважає: «суб'єктом такої діяльності можуть бути визнані орган, організація, окрема особа, які у цій діяльності виконують хоча б одну з таких функцій щодо заходів запобігання: організація, координація, здійснення або безпосередня причетність до здійснення» [178, с. 180].

У своїй дисертації В.М. Безчастний, говорячи про процес запобігання злочинності до його суб'єктів, відносить органи влади та управління, правоохоронні органи, адміністрації підприємств і установ, громадські формування, окремих громадян [18, с. 71].

В окремому дослідженні про кримінологічне забезпечення економічної безпеки України дослідник В.В. Сазонов як окрему групу виділяє суб'єктів кримінологічного забезпечення такої безпеки, серед яких: «органи, установи, організації, функції та повноваження яких не мають цільового спрямування на запобігання злочинності та злочинним проявам, внутрішнім і зовнішнім загрозам у сфері економічної безпеки, але їхня діяльність посередньо впливає на запобіжні процеси щодо детермінантів економічної злочинності та окремих злочинів у сфері економіки», при цьому окремо виділяючи той факт, що система суб'єктів кримінологічного забезпечення економічної безпеки

України включає в себе широке коло суб'єктів різної відомчої приналежності і правового статусу [164, с. 125].

Перелік суб'єктів запобігання злочинності визначають у своїх працях В.В. Голіна та Б.М. Головкін, до яких відносять: «державні органи, громадські організації, соціальні групи, службові особи чи громадяни, які спрямовують свою діяльність на розроблення і реалізацію заходів, пов'язаних з випередженням, обмеженням, усуненням криміногенних явищ та процесів, що породжують злочини, а також на їх недопущення на різних стадіях, у зв'язку з чим мають права, обов'язки і несуть відповідальність» [46, с. 326]. Вбачається, що у даному визначенні В.В. Голіна та Б.М. Головкін розглядають правосуб'єктність таких суб'єктів як одну з їх ключових ознак.

На думку М.В. Щедріна, можна з цим погодитись, що суб'єктами запобігання злочинам є державні органи, службові особи, недержавні організації та громадяни, які здійснюють відповідний вплив на визначений об'єкт з метою недопущення вчинення злочинів. Крім того, серед них виділяють тих, що здійснюють запобігання непримусовими методами, і тих, які реалізують таке запобігання з використанням методів примусу [195, с. 30].

О.М. Бандурка і Л.М. Давиденко поділяють суб'єкти запобігання злочинам на такі групи:

- 1) суб'єкти, які визначають основні напрями, завдання, форми й методи запобігання та протидії злочинності в країні;
- 2) суб'єкти, що здійснюють інформаційно-аналітичне забезпечення запобігання та протидії злочинності;
- 3) суб'єкти, що викривають криміногенні фактори і сигналізують про них;
- 4) суб'єкти, що безпосередньо реалізують заходи з реагування на окремі кримінальні правопорушення, а також заходи щодо послаблення або нейтралізації криміногенних факторів, зокрема щодо корекції особистісних деформацій та усунення обставин, що їх сформували [142, с. 100].

На думку В.В. Голіни, за видом запобігання злочинам можна виділити такі групи суб'єктів:

1) суб'єкти, які визначають основні напрями, завдання, форми запобіжної діяльності (політику боротьби з організованою злочинністю, її окремими частинами і видами), здійснюють планування, спрямовують та контролюють її, забезпечують правове регулювання;

2) суб'єкти, що здійснюють безпосереднє управління та координацію окремих напрямів, видів та учасників спеціально-кримінологічного запобігання злочинам;

3) суб'єкти, які виявляють і пізнають криміногенні фактори та інформують про них інших суб'єктів запобігання злочинам («забезпечуючі» суб'єкти);

4) суб'єкти, що виконують запобіжні заходи з випередження, обмеження, усунення криміногенних об'єктів, захисту соціальних благ та особи; здійснюють запобігання та припинення злочинів.

Суб'єкти протидії злочинності та запобігання злочинам можуть бути поділені також на такі групи:

«а) органи й організації, які керують цією діяльністю, організують її, створюють систему управління нею (органи державної влади та управління, органи місцевого самоврядування);

б) органи й організації, стосовно яких протидії злочинності та запобігання злочинам віднесено або має бути віднесено до основних завдань і функцій (МВС, СБУ, прокуратура, суд, спеціалізовані громадські організації);

в) органи, установи, організації, функції та повноваження яких не мають цільового спрямування на протидію злочинності та запобігання злочинам, але їхня діяльність посередньо впливає на запобіжні процеси щодо детермінантів злочинності та окремих злочинів (заклади освіти, культури, охорони здоров'я, соціальної допомоги, адміністрація підприємств, установ, організацій тощо)» [14, с. 181].

В основу наведеного поділу суб'єктів запобігання та протидії злочинності покладено функціональну ознаку, передусім реальний вплив функцій та відповідних видів діяльності здійснюваними ними, які спрямовані на усунення (нейтралізацію) детермінантів злочинності та злочинних проявів.

Систему суб'єктів запобігання та протидії злочинності можна розглядати також і за іншими підставами. Наприклад, за «ступенем участі в організаційних процесах» [144, с. 112-113], управлінським потенціалом [21, с. 44-47], спеціалізацією дій [146, с. 63-65] та ін. Причому кожна із запропонованих класифікацій є справедливою і слугує підґрунтям для прикладних досліджень, у тому числі за обраною тематикою. Безперечно, важливо, щоб за цих умов забезпечувалося дотримання загальних принципів та правил класифікації, передусім її однопорядковості, проведення за єдиною підставою та ін. Цим принципам суперечить ставлення в одну лінію поділу суб'єктів, виділених за різними ознаками, наприклад, за рівнем запобіжної діяльності та її спеціальним призначенням, наявністю повноважень щодо проведення запобіжної діяльності та її здійсненням у межах чи за межами кримінального судочинства.

А.П. Закалюк вказує, що сукупність суб'єктів протидії та запобігання злочинам, їх повноважень, правових і організаційних заходів, форм і засобів здійснення останніх часто називають «системою запобігання злочинності» [68, с. 347-348].

В.В. Василевич у своїй монографії «Кримінологічна політика України» пропонує структуру суб'єктів запобігання злочинам, до якої відносить:

- 1) державні органи, що визначають державну політику у сфері боротьби зі злочинністю;
- 2) державні органи, які виконують координацію діяльності у сфері запобігання злочинам;
- 3) державні органи, які здійснюють правоохоронну діяльність у сфері запобігання злочинам;

4) органи, установи, організації та окремі громадяни, діяльність яких безпосередньо не пов'язана із запобіганням злочинів, водночас реалізація повноважень чи виконання громадянського обов'язку безпосередньо впливає на усунення причин та умов злочинів [29, с. 141]. Однак тут варто наголосити на тому факті, що суб'єкти запобігання злочинам не тотожні суб'єктам кримінологічної політики.

Таким чином, вчений виділяє тільки суб'єктів запобігання злочинам, а не власне кримінологічної політики, і поділяє їх на суб'єктів формування та суб'єктів реалізації. Схожу позицію, але щодо суб'єктів кримінально-парової політики, висловив у своїй докторській дисертації І.В. Козич, який розглядає суб'єктів творення та суб'єктів реалізації такої політики [82, с. 162].

Розвиваючи далі зазначені позиції, В.В. Василевич продовжує досліджувати суб'єктів формування кримінологічної політики, до яких пропонує віднести державні органи, до повноважень яких належать формування державної політики у сфері боротьби зі злочинністю, серед них:

- Верховна Рада України;
- Президент України;
- Кабінет Міністрів України;
- органи місцевого самоврядування.

До суб'єктів реалізації кримінологічної політики належать:

- державні органи, які здійснюють координацію діяльності у сфері запобігання злочинам;
- державні органи, які здійснюють правоохоронну діяльність у сфері запобігання злочинам;
- органи, установи та організації, окремі громадяни, діяльність яких напряду не пов'язана з запобігання злочинам, водночас реалізація повноважень чи виконання громадянського обов'язку безпосередньо впливає на усунення причин та умов злочинів [29, с. 142-143].

Якщо ж говорити про різні види впливу на злочинність, то насправді коло інститутів, які наділені правосуб'єктністю, в даному питанні досить

широке. Зокрема, ними є органи всіх гілок державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації незалежно від форм власності та підпорядкування, громадяни. Проте варто наголосити, що кожен з них наділений не однаковим рівнем прав та обов'язків, коли мова йде про вплив на злочинність. Цілком природно, що такі інститути, як Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України мають найширші права та обов'язки, коли мова йде про формування державної політики впливу на злочинність. В свою чергу, правосуб'єктність правоохоронних органів у таких питаннях є чи не найбільшою, так як на них безпосередньо лягає обов'язок з реалізації державної політики у сфері боротьби зі злочинністю. Проте не варто недооцінювати й інших суб'єктів (особливо інститути громадянського суспільства), оскільки і вони наділенні правосуб'єктністю в боротьбі зі злочинністю, в тому числі і кримінологічної політики, як її підсистеми.

В.В. Василевич окремо застерігає від використання в якості підстави для класифікації суб'єктів кримінологічної політики наявності у них визначених повноважень стосовно проведення запобіжної діяльності. Далі вчений зазначає, що сьогодні в нормативно-правових актах, які покликані комплексно регулювати статус і повноваження окремих правоохоронних органів, які за своїм прямим призначенням зобов'язані займатися діяльністю щодо запобігання злочинним та іншим протиправним порушенням, завдання та обов'язки проведення цієї діяльності прямо не передбачені. Наприклад, чинний Закон України «Про прокуратуру» [150] не містить прямої вказівки на повноваження органами прокуратури заходів запобігання, однак, як вказує В.В. Василевич, «не викликає сумніву, що діяльність прокуратури у визначених її формах, крім інших функцій, має й запобіжний характер щодо злочинних та інших правопорушень» [29, с. 143]. Наприклад, чинний Закон України «Про прокуратуру» не містить прямої вказівки на повноваження органами прокуратури заходів запобігання, однак, як вказує В.В. Василевич, «не викликає сумніву, що діяльність прокуратури у визначених її формах, крім

інших функцій, має й запобіжний характер щодо злочинних та інших правопорушень. За тих самих підстав, очевидно, не має сенсу обмежувати належність до суб'єктів запобіжної діяльності підприємств, установ і організацій, точніше їхньої адміністрації, звертанням до них правоохоронних органів або власною компетенцією, передбаченою в установчих документах чи нормативних актах. Відомо, що незалежно від цього, суб'єкти господарювання з метою уникнення матеріальних втрат, прибутків вживають необхідних заходів щодо запобігання крадіжкам, іншим господарським злочинам, спричиненню шкоди іншими злочинними діями тощо. Тому наявність передбачених правових повноважень щодо запобіжної діяльності за нинішніх умов не є надійною підставою для виокремлення суб'єктів запобігання злочинним виявам. Більш повно охоплює коло останніх реальне здійснення ними запобіжної функції, тобто функціональна підстава їхнього виділення та класифікації» [29, с. 347].

Якщо ж говорити про різні види впливу на злочинність, то насправді коло інститутів, які наділені правосуб'єктністю в даному питанні, досить широке. Зокрема, ними є органи всіх гілок державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації незалежно від форм власності та підпорядкування, громадяни. Проте варто наголосити, що кожен з них наділений не однаковим обсягом прав та обов'язків, коли йдеться про боротьбу зі злочинністю. Цілком закономірно, що такі інституції, як Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України мають найширший обсяг прав та обов'язків, що стосуються формування державної політики у сфері боротьби зі злочинністю. В свою чергу, правосуб'єктність правоохоронних органів у таких питаннях є чи не найширшою у сфері реалізації такої політики, так як на них безпосередньо лежить прямий обов'язок з реалізації державної політики у сфері боротьби зі злочинністю. Проте, не варто недооцінювати й інших суб'єктів суспільно-політичного життя (особливо що стосується інститутів громадянського суспільства, в тому числі й неурядові організації), оскільки і вони володіють певним рівнем

правосуб'єктності як у формуванні, так і реалізації такої політики [205, с. 214-215].

Наприклад, фактично при кожному державному органі, а особливо правоохоронному, функціонують громадські ради, які наділені повноваженнями брати участь у процесі формування та прийняття рішень, в окремих випадках інститути громадськості залучаються до процесів прийняття кадрових рішень, обговорення проектів нормативно-правових актів і не рідко залучаються до процесу їх підготовки. Наприклад, при Державному бюро розслідувань (далі ДБР) існує Рада громадського контролю, яка наділена правосуб'єктністю в окремих питаннях діяльності ДБР [125]. Подібні ради створені та функціонують на різних ланках державної влади. Варто наголосити, що залучення широкого кола інститутів (в першу чергу громадськості) до процесів прийняття владних рішень є світовою тенденцією, зокрема це підтверджує той факт, що у 2017 році Комітет міністрів Ради Європи прийняв Керівні принципи громадської участі у процесі прийняття політичних рішень [155].

Це дає підстави запропонувати класифікацію суб'єктів кримінологічної політики, в основі якої лежить поняття «правосуб'єктності»:

а) ті, які наділені повноваженнями з визначення та затвердження політики державного впливу на злочинність (Верховна Рада України, Президент України) - тобто суб'єкти формування;

б) ті, які наділені повноваженнями безпосередньої реалізації такої політики (система правоохоронних органів) - тобто суб'єкти реалізації;

в) ті, які не наділені прямими повноваженнями на визначення, затвердження чи реалізацію такої політики безпосередньо, але наділені відповідними правами та обов'язками, у процесі правореалізації яких здатні впливати на формування та прийняття відповідних нормативно-правових актів та рішень (інститути громадянського суспільства, інші установи та організації як публічного, так і приватного права) - тобто суб'єкти сприяння (допоміжні).

Говорячи про систему суб'єктів кримінологічної політики, то вбачається, що саме вони, будучи наділені відповідною правосуб'єктністю та у процесі її правореалізації в питаннях запобігання злочинності впливають як на процес формування, так і реалізації кримінологічної політики.

Таким чином випливає, що вченими-кримінологами широко розроблені питання, пов'язані з діяльністю різного роду суб'єктів політики у сфері боротьби зі злочинністю (кримінально-правової, кримінально-процесуальної та кримінально-виконавчої її підсистем). Проте, щодо кримінологічної політики як окремого елементу діяльності держави щодо боротьби зі злочинністю, то у питанні про її суб'єктів наукова спільнота однозначної відповіді не давала. Тому, зважаючи на її місце як окремої ланки у системі політики боротьби зі злочинністю, беручи до уваги її найсуттєвіші ознаки: 1) підсистема державної політики у сфері боротьби зі злочинністю; 2) носить соціальний характер; 3) її основу складає ідея запобігання злочинності та її детермінант), вбачається за необхідне надати наступне авторське визначення:

суб'єкти кримінологічної політики – це держава, державні органи та установи, суспільство, громадські інститути, громадяни, які наділені правосуб'єктністю та в процесі правореалізації здатні впливати на формування та прийняття рішень з питань кримінологічної політики.

2. ВІТЧИЗНЯНІ НЕУРЯДОВІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЯК СУБ'ЄКТИ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

2.1. Поняття, види та ознаки неурядових організацій

Вітчизняна кримінологічна наука сьогодні характеризується здійсненням ряду досліджень, пов'язаних саме з проблематикою визначеності ролі та місця громадськості у сфері боротьби зі злочинністю. Проте зовсім мало уваги вчених нині зосереджено на дослідженні окремих представників суспільних правовідносин, зокрема неурядових організацій. Зважаючи на те, що держава та суспільство знаходяться у постійному русі вперед, варто зазначити, що представники громадянського суспільства як фундамент і, часто, рушійна сила такого прогресу, відіграють неабияку роль у сучасному розвитку української держави і, звичайно, потребують максимального дослідження їх специфіки, визначення їх правового регулювання, механізму їх захисту, види і способи їх діяльності тощо.

В умовах стрімкого розвитку сучасного українського суспільства, процесу євроатлантичної інтеграції нашої держави, можемо стверджувати, що саме громадянське суспільство є ідейною і методичною основою для впровадження новітніх підходів, інноваційних методів роботи у різних сферах життєдіяльності держави. Не є винятком і сфера боротьби зі злочинністю. В даний час в Україні найбільш яскраво це помітно у сфері боротьби зі злочинністю корупційного характеру.

Відповідно існує гостра необхідність перш за все на теоретичному рівні провести дослідження діяльності різних представників громадянського суспільства, насамперед неурядових організацій. Важливим є питання про їх місце в кримінологічній політиці як підсистеми політики в сфері боротьби зі злочинністю, визначити їх ознаки, специфічні риси, що дозволить відокремити їх від схожих правових категорій. На сьогодні теоретичний фундамент дослідження неурядових організацій в межах кримінології складають роботи

науковців, що у своїх працях досліджували громадськість у сфері боротьби зі злочинністю, її протидії та запобіганню та ін.

Підхід, за якого подолання злочинності розглядається як процес, що потребує спільної консолідації зусиль держави та суспільства, є визнаною світовою практикою. Так, за результатами останнього проведеного на даний час 13-го Конгресу Організації Об'єднаних Націй (далі ООН) щодо попередження злочинності та кримінального правосуддя, який відбувався протягом 12-19 квітня 2015 року у м. Доха, Катар, було прийнято Дохінську декларацію, яка, серед іншого, у п. 10 визначає: «Ми підтримуємо розроблення та реалізацію процесів, які передбачають консультації та широке залучення в сфері попередження злочинності та кримінального правосуддя, з метою залучення до них всіх членів суспільства... , щоб збільшити ефективність наших зусиль щодо попередження злочинності та закріпити довіру суспільства до систем кримінального правосуддя та віри в них. ... Ми також визнаємо, що для збільшення ефективності та об'єктивності таких стратегій нам необхідно вживати заходів для забезпечення внеску громадянського суспільства, приватного сектору та наукових кіл...» [218].

Тільки протягом останніх років порушена проблематика стала виноситись на науковий рівень пізнання. Зокрема, проф. В. В. Голіна висловив ідею, що «участь громадськості у запобіганні злочинності має стати реальністю, а не гаслами. Слід дуже продумано розробити нові форми, методи й техніку для мобілізації і використання у превентивних цілях значних прихованих громадських ресурсів. Ідеологія участі громадськості у запобіганні злочинності формується на засадах як інтелектуальної її підтримки, так і фізичної співучасті в цьому процесі» [44, с. 197].

Як відомо, інституційними елементами структури громадянського суспільства є різноманітні громадські організації [132, с. 107]. Предметом даного дослідження виступають такі представники громадянського суспільства як неурядові організації, оскільки дане поняття є відносно новим

терміном, яким позначають окремі інститути громадянського суспільства в Україні.

Неурядові організації функціонують у численних сферах сучасного життя бкдь-якої держави та суспільства, проте, як зазначають окремі дослідники, найчастіше даний термін асоціюється з соціальними трансформаціями та покращенням якості життя, зокрема, важливість ролі неурядових організацій та інших «основних груп» в галузі сталого розвитку підкреслюється положеннями глави 27 Порядку денного 21 Конференції ООН з навколишнього середовища та розвитку [79, с. 71].

Попередньо проведені дослідження не дають змоги виокремити визначення поняття «неурядової організації», яке б дало можливість чітко вирізнити її з-поміж інших представників громадянського суспільства. Досліджуючи будь-яке явище, необхідно домагатися, як слушно зазначають О.М. Бандурка та О.М. Литвинов, термінологічної досконалості шляхом виділення специфічних аспектів цього явища та подальшого логіко-змістовного аналізу термінів, які вже використовуються або можуть бути використані для позначення вказаних аспектів [15, с. 108].

Поняття «неурядова організація» має іншомовне походження та інтегрувалося в Україні через його використання у міжнародних актах. Саме тому дослідження ознак неурядових організацій доцільно розпочинати з міжнародних документів. Уперше такий термін був закріплений у Статуті ООН. Сьогодні він зустрічається у ряді міжнародних нормативних документів та у законодавстві багатьох держав світу. Враховуючи, що даний термін розповсюджений у міжнародних нормативно-правових актах, окремі дослідники, зокрема такі, як Т.Д. Матвєєва, Д.О. Урсін трактують цей термін лише в контексті міжнародних відносин. На думку російських науковців, «неурядові організації є суб'єктами міжнародних відносин. Відповідно основними методами їх роботи є лобіювання свої інтересів в ООН та інших міжурядових організаціях, а також тиск на уряди різних держав. Сюди

належать Грінпіс, Amnesty International (Міжнародна амністія), Human Rights Watch (Нагляд за правами людини) та ін.» [15, с. 10].

Проте більш поширеною є дещо інше, ширше трактування неурядових організацій «як громадських об'єднань, які не є державними та комерційними (прибутковими) структурами». Так, за визначенням Д. Льюїса, «неурядові організації — це створені і керовані громадянами організації без жодного формального втручання держави і які слугують протидією державі та ринку» [103, с. 1, 15]. Схоже трактування у своїх працях використовує низка інших іноземних дослідників, наголошуючи на тому, що «захищаючи громадянські права тих чи інших соціальних, професійних, національних та інших груп населення або об'єднань громадян, неурядові організації є насамперед посередницькими організаціями, здатними «тиснути» на державні органи влади» [231, с. 2].

Вітчизняні ж науковці трактують неурядові організації «як локальні, національні чи міжнародні об'єднання людей, діяльність яких здійснюється з ініціативи громадян, а не з санкції чи вказівки уряду, й не має на меті отримання прибутку. Неурядові організації виконують широке коло функцій, таких як захист прав людини, надання допомоги біженцям, боротьба за роззброєння, здійснення дослідницьких та освітніх заходів» [163, с. 567]. Такої ж позиції притримуються й інші українські науковці, роблячи акцент на особливих ознаках неурядових організацій, серед яких: добровільність, незалежність (від державних та комерційних інституцій), непідконтрольність урядовим структурам, неприбутковість; зорієнтованість на суспільне благо [130, с. 31 ; 32, с. 6 ; 116].

Розгляд цих наукових джерел вказує, що абсолютна більшість українських вчених ототожнюють неурядові організації з громадськими організаціями, як це закріплено у вітчизняному законодавстві. Така позиція правильна, однак, якщо іноземні дослідники вбачають очевидним вплив діяльності неурядових організацій на політичні процеси та сферу державного управління, то натомість, в працях вітчизняних науковців вказаний аспект

практично не отримав належної уваги. При цьому дослідники все ж згадують той факт, що неурядові організації виступають у якості посередників, окремою ланкою між суспільством та державою.

Тільки окремі наукові праці приділяють цьому питанню необхідну увагу. Так, на думку С.Г. Рябова, «неурядова організація — це громадське об'єднання індивідів або груп, яке бере участь також у політичній діяльності» [168, с. 189]. Як вважає Л.М. Усаченко, «неурядові організації створюють для громадян можливість брати безпосередню участь у розв'язанні проблем власного життя, у прийнятті відповідних рішень, у налагодженні партнерської співпраці між собою та з державними органами» [177].

Варто погодитись із концептуальними уточненнями зазначених авторів на природу неурядових організацій, оскільки вони зближують розуміння діяльності громадських організацій в Україні з функціонуванням *non-governmental organizations* в країнах Західної Європи та США. Відповідно, пропонується розглядати означене поняття як громадські організації, які, будучи неприбутковими, незалежними та невідпорядкованими урядовим та комерційним структурам, захищають інтереси окремих груп громадян шляхом активної взаємодії з державною владою. Іншими словами, специфікою їх діяльності, на відміну від інших громадських організацій, є активна взаємодія, часто на професійному рівні, з державною владою, яка повною мірою розкривається в їхніх суспільних функціях.

Ретельне дослідження сутності неурядових (громадських) організацій потребує розглянути питання їх класифікацій. Класифікація дозволяє глибше визначати значення таких організацій для суспільства та держави, виділяти напрямки та результати їхньої роботи. В основі класифікації, як правило, лежить певний критерій. Найпоширенішими критеріями, які лежать в основі класифікацій таких організацій, є: суб'єкт, об'єкт, мета, сфера діяльності, вид та спрямованість функціонування та ін. Оскільки враховувати усі аспекти діяльності таких організацій є громіздким та складним завданням, то,

зазвичай, в основу більшості класифікацій закладено один-два найбільш значущі критерії.

Враховуючи такі позиції, окремі дослідники вважають, що найважливішою характерною ознакою неурядових організацій виступає вид їхньої діяльності, при цьому кожна діяльність характеризується своїм спрямуванням та змістом. За такими критеріями неурядові організації розподіляють на:

«— організації, діяльність яких спрямована на самих себе: захисні, що найчастіше виступають як групи тиску, котрі домагаються врахування своїх інтересів на урядовому рівні; самодопомоги; аматорські;

— організації, діяльність яких спрямована на інших: благодійні фонди; благодійні організації; правозахисні групи; громадсько-політичні й політичні організації та рухи» [169, с. 17].

Інші вчені, як зазначає Л. І. Кормич, акцентують увагу на сфері діяльності неурядових організацій. Їх поділяють на:

«— організації, що діють в економічній сфері та сфері трудових відносин (спілки споживачів, адвокатів, профспілки, кооперативні спілки);

— організації в соціальній сфері (об'єднання ветеранів, товариства інвалідів, благодійні організації);

— організації у сфері дозвілля і відпочинку (спортивні організації, спілки філателістів, клуби сімейного дозвілля тощо);

— організації у сфері релігії, науки, культури (церкви, наукові асоціації, спілки письменників, художників, артистів тощо);

— організації у політичній сфері (екологічні рухи, організації із захисту прав жінок, національних меншин, антиглобалісти та ін.)» [88, с. 19].

На думку О.Ю. Сунгурова, неурядові (громадські) організації слід класифікувати за допомогою двох критеріїв, перший – це підстава, на якій вони створюються, а другий – це характер потреб, метою задоволення яких стало створення таких організацій. Дослідник їх поділяє на:

« — організації, діяльність яких пов'язана з інтересами самих її членів. Це організації взаємодопомоги, які об'єднують людей за принципом спільної проблеми (організації інвалідів, батьків хворих дітей тощо); організації клубного типу, що включають різноманітні групи самовдосконалення, клуби за інтересами тощо;

— організації, які не пов'язані безпосередньо з інтересами самих її членів. Це організації соціальної справедливості або благодійні, які ставлять за мету вирішення гуманітарних і соціальних проблем. При цьому такі організації можна поділити на ті, що займаються вирішенням проблем конкретної категорії населення (сироти, люди похилого віку, багатодітні), і ті, що намагаються вирішити конкретні типи проблем (боротьба зі СНІДом, бездомність тощо); до цього типу належать також екологічні організації, діяльність яких спрямована на вирішення екологічних проблем, захист навколишнього середовища;

— правозахисні організації — до цього виду належать як традиційні правозахисні організації, так і групи громадського контролю, які покликані контролювати діяльність виконавчої влади, стежити за дотриманням законних процедур у ході виборчих компаній;

— інфраструктурні організації, мета яких сприяти діяльності інших неурядових організацій. Це організації займаються правовим забезпеченням діяльності громадських організацій; це дослідницькі й освітні організації, центри публічного права, аналітичні центри, центри підтримки та розвитку громадянського суспільства. До цього виду належать організації громадських ініціатив, що ставлять за мету сприяти становленню партнерських взаємин між суспільством і владою» [173, с. 29].

Подібною до попередньої є класифікація неурядових організацій за ознаками так званих «фокусних груп». «Першим виділено клас тих неурядових організацій, чиї фокусні групи складають самі їх члени («неурядові організації взаємодопомоги» та «неурядові організації клубного типу» та ін.). До другого класу віднесено організації, націлені на вирішення

проблем, безпосередньо не пов'язаних із життєвими інтересами самих їх членів (неурядові організації «соціальної» спрямованості, неурядові організації «екологічної» спрямованості). До третього класу віднесено правозахисні організації. Четвертий клас складається з «інфраструктурних» неурядових організацій, тих, чия місія — сприяння діяльності інших неурядових організацій в найширшому плані» [173, с. 11].

Варто зазначити, що кожна окремо взята класифікація має власні переваги, оскільки робить акцент на різних елементах діяльності неурядових організацій. Однак, досліджені класифікації висвітлюють неурядові чи громадські організації здебільшого у широкому трактуванні, саме тому включення благодійних фондів або різних об'єднань за інтересами до їх числа видається цілком прийнятним, то співставляти їх із неурядовими організаціями у запропонованому визначенні буде некоректно.

Окремі дослідники пропонують класифікувати неурядові організації за критерієм ступеню впливу на державно-владні рішення (функціональної орієнтації на співпрацю з державною владою). Так, І.І. Сибіга пропонує таку класифікацію неурядових організацій на підставі вказаного критерію:

«1) посередницькі організації, основною формою діяльності яких є професійна співпраця з державними органами влади. Ці організації умовно можна поділити на дві групи. До першої відносяться групи інтересів, які займаються лобіюванням інтересів тих чи інших соціальних груп в органах державної влади. Це інституційно оформлені групи, які складаються з професійно підібраних кадрів і діють на всіх рівнях влади через неформальні узаконені канали. До другої можна віднести аналітичні центри, які, зазвичай, у світовій практиці називають мозковими центрами або фабриками думок (think tanks). Вони здійснюють дослідження політичних проблем і рішень на замовлення; надають рекомендації з поточних політичних проблем, над якими працюють урядові структури; оцінюють урядові програми та ін.;

2) асоціації, які діють в економічній сфері та сфері трудових відносин (союзи підприємців, профспілки, різні професійні об'єднання та інші).

Основна функція таких неурядових організацій — захист прав вказаних груп шляхом ведення від їх імені переговорів, укладання колективних договорів з урядом, виборювання (шляхом лобіювання) законодавчого й фінансового забезпечення свого функціонування;

3) традиційні правозахисні організації, діяльність яких направлена на захист політичних прав різних соціальних груп або категорій населення;

4) організації громадянського контролю — громадсько-політичні й правозахисні організації, що здійснюють нагляд за діяльністю виконавчої влади, зокрема її силових структур, за дотриманням запропонованої законом процедури в ході виборчих кампаній та самих виборів та ін.;

5) організації громадських ініціатив, що ставлять за мету сприяти становленню партнерських взаємин між громадянським суспільством і державною владою» [167, с. 126-128].

Таким чином, у вітчизняній науковій літературі не існує узгодженого підходу до трактування сутності неурядових організацій, що ускладнює аналіз їх впливу на діяльність владних структур. Виходячи із їх західного розуміння, поняття «неурядові організації» можна трактувати як громадські організації, які, перш за все є неприбутковими, незалежними та не підпорядкованими владним чи комерційним інститутам, захищають інтереси соціальних груп, громадян через активну взаємодію з державною владою» [167, с. 126-128].

Зважаючи на західне походження терміну «неурядова організація», видається за раціональне визначати її ознаки через нормативні акти, де вони згадуються. Перелік таких ознак міститься в документах Ради Європи, прийняття яких було обумовлено необхідністю створити спільний плацдарм для діяльності неурядових організацій на європейському континенті. Зважаючи на той факт, що Україна є її членом з 1995 року, при дослідженні даної проблематики доцільно звернутися саме до актів Ради Європи, мова йде насамперед про Фундаментальні принципи щодо статусу неурядових організацій в Європі [187] та Рекомендації CM/Rec(2007)14 Комітету міністрів

Ради Європи державам-членам (Щодо створення та діяльності неурядових організацій) [160].

Отже, вказані акти виділяють наступні ознаки неурядової організації:

- а) добровільність;
- б) самоврядність;
- в) некомерційність діяльності;
- г) формально-визначена форма існування;
- д) утворена і діє незалежно від волі держави;
- з) наявність власної мети діяльності.

Добровільність – під нею тут слід розуміти насамперед можливість вільно набувати статусу члена неурядової організації, ніхто не може вступати до такої організації всупереч своїй волі та бажанням.

Самоврядність – мається на увазі, що будь-яка неурядова організація повинна здійснювати свою діяльність самостійно, вправі для цього створювати свої органи управління з числа її членів.

Некомерційність – на такому аспекті діяльності неурядових організацій часто наголошують міжнародні нормативно-правові акти, оскільки саме ця ознака відмежовує неурядові організації від комерційних установ, транснаціональних корпорацій тощо, позаяк інші риси властиві всім їм.

Наявність формально визначеної правової форми – для того, щоб набути правосуб'єктності, будь-яка неурядова організація повинна бути утворена відповідно до законодавства певної держави про приватні, добровільні, некомерційні об'єднання. Що стосується питання про міжнародний статус неурядової організації, то тут зберігається певна дискусійність. Одні вважають, що неурядову організацію можна вважати міжнародною, коли вона має свої представництва у двох чи трьох країнах (серед кількості представництв також немає одностайності), а інші вважають, що достатньо просто провадити певну діяльність на території кількох держав. На нашу думку, таке питання слід розглядати крізь призму рівнів діяльності неурядових організацій, що є предметом окремого дослідження.

Створено незалежно від волі держави – неурядові організації повинні бути створені зацікавленими особами, а не державою, яка, в свою чергу, покликана створити належні умови для реалізації такого права населенням. При цьому будь-який інший вплив на її діяльність ззовні можна розцінювати як посягання на їх незалежність, виключення становлять ті випадки, коли сама неурядова організація порушує своєю діяльністю законодавство.

Кожна неурядова організація *повинна мати конкретну мету* діяльності, задля досягнення якої вона і створена. Як правило, це задоволення певних потреб чи вираження інтересів їх членів [204, с. 209].

Також, серед основних принципів, які на думку Комітету Міністрів Ради Європи мають визначати правовий статус неурядових організацій європейських країн, сформульовані наступні: вони повинні включати об'єднання або організації, створені як окремими особами, так і групами таких осіб; вони можуть бути як неформальними об'єднаннями, так і організаціями, які мають правосуб'єктність; вони можуть бути національними й міжнародними і за складом, і за сферою діяльності; вони повинні мати право на свободу висловлення поглядів та будь-які інші права і свободи, що мають гарантії у міжнародних або регіональних договорах та можуть належати таким організаціям; дії або бездіяльність суб'єктів владних повноважень, що впливає на неурядові організації, повинні надаватися до адміністративного оскарження та вільного оскарження з боку неурядових організацій у незалежному та неупередженому суді з належною юрисдикцією [111, с. 94-95].

Дещо інший перелік ознак неурядових організацій містить Міжнародна класифікація некомерційних організацій (ICNPO), яка визначає ознаки, притаманні неурядовим організаціям, зокрема:

1. Організованість, тобто наявність певної інституційної реальності. У деяких країнах це підтверджується юридичною хартією про реєстрацію.
2. Приватність, а саме інституційна відокремленість від уряду. Неприбуткові організації не є частиною апарату уряду. Вони є «неурядовими» в тому сенсі, що структурно відокремлені від засобів управління.

3. Самоврядування, тобто змога контролювати свою діяльність. Це означає, що вони повинні мати власні процедури внутрішнього управління та користуватися значним ступенем автономії.

4. Нерентабельне розповсюдження. Прибутки мають залишатися в основному капіталі організації для її подальшого існування, а не розподілятися між власниками, членами чи засновниками. Це відрізняє неприбуткові організації від приватного бізнесу.

5. Добровільність, що передбачає свободу участі та втілення концепції волюнтаризму [240].

Натомість Закон України «Про громадські об'єднання» від 22 березня 2012 року № 4572-VI в цілому відповідає установленим міжнародним положенням, проте у ст. 3 визначає принципи їх діяльності. Зокрема:

1) «добровільність, передбачає право особи на вільну участь або неучасть в громадському об'єднанні, в тому числі в його утворенні, вступ до такого об'єднання або припинення членства (участі) в ньому»;

2) «самоврядування передбачає право членів (учасників) громадського об'єднання самостійно здійснювати управління діяльністю громадського об'єднання відповідно до його мети (цілей), визначати напрями діяльності, а також невтручання органів державної влади та органів місцевого самоврядування у діяльність громадського об'єднання, крім випадків, визначених законом»;

3) «вільний вибір території діяльності передбачає право громадських об'єднань самостійно визначати територію своєї діяльності, крім випадків, визначених законом»;

4) «рівність перед законом передбачає, що громадські об'єднання рівні у своїх правах і обов'язках відповідно до закону з урахуванням організаційно-правової форми, виду та (або) статусу такого об'єднання»;

5) «відсутність майнового інтересу передбачає, що члени (учасники) громадського об'єднання не мають права на частку майна громадського об'єднання і не відповідають за його зобов'язаннями, доходи або майно

(активи) громадського об'єднання не підлягають розподілу між його членами (учасниками) і не можуть використовуватися для вигоди будь-якого окремого члена (учасника) громадського об'єднання, його посадових осіб (крім оплати їх праці та відрахувань на соціальні потреби)»;

6) «прозорість, відкритість передбачає право всіх членів (учасників) громадського об'єднання мати вільний доступ до інформації про його діяльність, в тому числі про прийняті громадським об'єднанням рішення і здійснені заходи, а також обов'язок громадського об'єднання забезпечувати такий доступ»;

7) «публічність означає, що громадські об'єднання інформують громадськість про свою мету діяльності». Тож, законодавче закріплення змісту цих принципів сприяє реалізації та захисту прав членів об'єднань громадян, а їх дотримання не є складним для реально діючих і дійсно громадських, демократичних організацій [136]. Варто зазначити, що ці принципи одночасно є й ознаками, що неодноразово наголошувалось науковцями. Зокрема, В.І. Дорофєєва зазначає, що основні ознаки недержавних об'єднань наступні: неурядовий характер організації, добровільність, неприбутковість, наявність внутрішнього самоуправління, легітимність, суспільна корисність [62, с. 97].

Відмінності між урядовими і неурядовими організаціями знаходяться в їхній правовій природі. Проте, на практиці значна кількість таких утворень створює складність у їх категоризації та ускладнює можливість проведення між ними чіткого розмежування. Саме тому науковцями-міжнародниками (О.М. Шпакович, С.М. Пеньковська) пропонується здійснювати їх розмежування за допомогою такого критерію як суверенітету: міжурядові організації, прив'язані та залежать від суверенітету, а неурядові організації, не пов'язані напряму з суверенітетом держав, оскільки міжурядові організації утворюються на підставі міжнародних угод, що є виявом міжнародної правосуб'єктності держави, а відтак пов'язані з суверенітетом, на відміну від неурядових організацій, які утворюються не залежно від волі держави, а є

правом її членів. У такому випадку науковці-міжнародники вважають за необхідне говорити не про організації як такі, а про «дії, вільних від суверенітету» [192, с. 349-350].

Незважаючи на той факт, що вони, хоча і діють в Україні, проте українське законодавство досі не містить окремої дефініції, а лише опосередковано згадує їх в окремих галузевих нормативно-правових документах. Так, наприклад, у постанові КМУ від 2 грудня 2015 р. № 1039 «Про затвердження Порядку забезпечення прозорості у видобувних галузях» [144], а саме Додатку 1 як одержувач соціальних витрат згадується, в тому числі, і неурядова організація.

Крім того, неурядові організації згадувались у різного роду нормативно-правових документах центральних органів виконавчої влади. З огляду на це можна говорити про те, що попри відсутність нормативного визначення поняття «неурядової організації» використання цього поняття у законодавстві України є беззаперечним фактом. При цьому ні законодавство, ні вітчизняна правова наука нічого не говорить про їхню правову природу [198, с. 385].

Вбачається, що такий стан речей обумовлений тим, що термін «неурядова організація» запозичено з іноземних джерел. На це вказує той факт, що у нормативно-правових документах, в яких говорилося про неурядові організації, вони знаходились у тій їх частині, де йшлося про організації іноземного походження. До прикладу, у постановах різних років Центральної виборчої комісії у тій частині, що стосувалася діяльності іноземних спостерігачів під час виборів в Україні [200, с. 271], зокрема, йдеться: «Міжнародна неурядова організація до звернення також додає засвідчені копії установчих документів (статут тощо), які підтверджують, що до статутної діяльності такої організації належать питання виборчого процесу та спостереження за ним, а також засвідчену копію документа на підтвердження міжнародного статусу такої організації...» Таке положення міститься у п. 2.6 Постанови ЦВК від 28 серпня 2015 року №198 «Про Порядок реєстрації офіційних спостерігачів від іноземних держав, міжнародних організацій на

виборах депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласних, районних, міських, районних у містах, сільських, селищних рад, сільських, селищних міських голів та старост сіл, селищ» [149].

Зважаючи на іншомовне походження терміну «неурядова організація», для правильного тлумачення і розуміння визначення його дефініції видається доречним звернутися до надбання інших наук, перш за все англійської філології, оскільки він є буквальним перекладом англomовного терміну «non-governmental organization» (так звані NGOs, вони ж - НУО). Для цього слід звернутися до загального прийнятого для використання у науці англійської філології словника англomовних слів та термінів Longman Dictionary of Contemporary English, який дає наступне пояснення дефініції: «non-governmental organization – an organization which helps people, protects the environment etc. and which is not run by a government» – «неурядова організація – організація, яка допомагає людям, захищає навколишнє середовище тощо і яка не керується урядом/владою/державою» [233].

Оскільки Longman перш за все є словником, а тому його визначення не може слугувати таким, яке є допустимим для використання у юридичній науці, однак дає можливість встановити загальноприйняте тлумачення поняття в англійській мові.

З метою загальної правової уніфікації підходів до розуміння поняття неурядової організації на європейському континенті дане питання неодноразово розглядалось Радою Європи. Одним з перших таких кроків на міжнародному рівні стало прийняття 24 квітня 1986 року Європейської Конвенції «Про визнання правосуб'єктності міжнародних неурядових організацій і про бажаність збільшення кількості її договірних сторін» [223]. Даний документ, як видно з назви, стосувався діяльності неурядових організацій, діяльність яких не обмежувалася територією однієї країни.

Тому, 5 липня 2002 року за результатами трьох багатосторонніх зустрічей організованих Радою Європи, учасниками було прийнято інший документ, який вже безпосередньо стосувався саме неурядових організаційній

національного характеру держав-членів, а саме: Фундаментальні принципи щодо статусу неурядових організацій в Європі, де у п. 1 було визначено неурядові організації як такі, що «... по суті є добровільними самоврядними організаціями і саме тому не підлягають управлінню з боку органів державної влади. Терміни, якими їх звичайно описують у національному праві, можуть варіювати, однак вони охоплюють асоціації, благодійні заклади (charities), фонди (foundations, funds), некомерційні корпорації, товариства і довірчу власність в управлінні (trusts). Проте не політичні партії» [187].

Проте, на цьому робота міжнародних експертів не була припинена, а тому вже у 2007 році з метою створення єдиних стандартів у сфері діяльності неурядових організацій у державах-членах Ради Європи було прийнято Рекомендацію CM/Rec(2007)14 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо створення та діяльності неурядових організацій. Вона містить у собі цілі, форми, засади діяльності неурядових організацій тощо, які рекомендується державам-членам врахувати у своєму національному законодавстві. Так, зокрема, у п. 1 відповідно до цілей Рекомендації під неурядовими організаціями слід розуміти «добровільні, самокеруючі об'єднання і організації, створені для здійснення по суті некомерційних завдань їх засновників або членів, при цьому сюди не слід відносити політичні партії» [160].

Можна сказати, що таке визначення носить універсальний характер, оскільки воно було підготовлено фахівцями Ради Європи з урахуванням того, щоб у подальшому його можна було легко імплементувати у законодавстві будь-якої держави-члена Ради Європи. Крім того, воно залишається актуальним і до теперішнього часу.

Щодо України, то тут найближчими по своєму правовому статусі до неурядових організацій є громадські об'єднання. Так, Закон України «Про громадські об'єднання», який у ч. 1 ст. 1 визначає громадське об'єднання «як добровільне об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних,

зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних, та інших інтересів» [135].

Визначення Закону України «Про громадські об'єднання» та визначення, які містяться у Рекомендації CM/Rec(2007)14 та Фундаментальних принципах, є дещо відмінними, але з глибокого аналізу тексту українського закону та актів Ради Європи можна дійти висновку, що поняття «громадські об'єднання» та «неурядові організації» можна вважати синонімами у більшості випадків, коли йдеться про організації національного характеру.

Це підтверджує той факт, що у Законі України про «Про громадські об'єднання», а саме ст. 2, яка визначає сферу дії даного закону, у ч. 4 йдеться: «Неурядові організації інших держав, міжнародні неурядові організації (далі - іноземні неурядові організації) діють на території України відповідно до цього та інших законів України, міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України» [135]. Цим положенням законодавець фактично прирівняв іноземні неурядові організації до громадських об'єднань.

Щодо міжнародних неурядових організацій, то для них характерні певні особливості їх правового статусу, основною з яких є можливість надання їм консультативного статусу при міждержавних організаціях. Так, наприклад, щодо отримання консультативного статусу в Організації Об'єднаних Націй, то питання врегульоване Резолюцією ЕКОСОР 1996/31 від 25 липня 1996 року. У разі одержання такого статусу організація отримує права, які дають змогу брати участь у роботі ООН, зокрема в обговоренні питань, які входять до її компетенції. Таким чином, обсяг правосуб'єктності неурядової організації суттєво розширюється у випадку набуття нею консультативного статусу [108, с. 82-83].

Виходячи з наведеного вище, враховуючи той факт, що поняття «неурядової організації» наповнене великим змістом та часто вживається в доволі широкому значенні пропонується сформулювати наступне визначення

його поняття як добровільної, самоврядної, некомерційної організації, утвореної у тій чи іншій організаційно-правовій формі (громадська організація, асоціація, об'єднання, союз, спілка, фонд, та ін.), незалежно від волі держави для задоволення потреб чи вираження інтересів як їх безпосередніх учасників, так і інших зацікавлених учасників суспільно-правових відносин.

Таким чином, можна стверджувати, що неурядові організації є такими суб'єктами суспільних правовідносин, що, поряд з іншими, мають свої унікальні особливості, характерні ознаки, правове регулювання, що вирізняє їх з-поміж інших суб'єктів суспільно-правових відносин між державою та громадянським суспільством. Встановлено, що такими ознаками є наступні: а) добровільність; б) самоврядність; в) некомерційність діяльності; г) формально-визначена форма існування; д) утворена і діє незалежно від волі держави; з) наявність власної мети діяльності. З точки зору українського законодавства неурядові організації за своїми ознаками найбільше відповідають вітчизняному поняттю громадських організацій, між ними умовно можна поставити знак рівності, однак питання про їх рівнозначність і співвідношення своїми коренями йде від адміністративного права, яке повинно поставити крапку в цьому питанні.

Отже, вбачається, що важливими суб'єктами суспільних відносин будь-якої держави є неурядові організації. Своєю діяльністю вони здатні торкатися різних сфер державної політики, і така сфера як боротьба зі злочинністю не є виключенням.

2.2 Нормативно-правові засади діяльності неурядових організацій як суб'єктів кримінологічної політики

Налагодження взаємодії органів державної влади та неурядових громадських організацій, яка має забезпечувати задоволення інтересів й прав як громадян, так і держави набуває все більшої актуальності. Прийняття низки законодавчих актів розширює правове поле для їхньої взаємодії, проте держава все ще перебуває в процесі напрацювання інструментів та практик взаємодії, адаптації законодавства до європейських стандартів, виконання конкретних зобов'язань.

Об'єктивним є процес поступового перебирання недержавним сектором частини соціальних та інших функцій, якими перевантажено державні інституції при обмеженості державних матеріальних ресурсів, потенціал якого використовується недостатньо. А тому діяльність органів державної влади має бути зосереджена на створенні режиму максимального сприяння для діяльності інститутів громадянського суспільства: від активного використання всіх консультаційних механізмів до їх залучення з метою виконання важливих державних завдань [36].

Незважаючи на їх існування та діяльність, неурядові організації протягом тривалого часу не брались до уваги належним чином як державними органами, так і державою в цілому. Проте, їх діяльність у сфері протидії є вкрай цікавою і може стати цінним ресурсом на шляху боротьби зі злочинністю.

Наприклад, в Україні питання боротьби з корупцією, яка існує як в публічній, так і приватній сферах, стоїть вкрай гостро. Проте, основна увага держави прикута до корупції саме публічної сфери, а інша залишається «в тіні» попередньої. Єдине дослідження корупції у приватній сфері в Україні було виконано у 2016 році саме неурядовою організацією «Transparency International». Згадане дослідження має назву «Прозорість корпоративної звітності» [40]. Воно стало чи не першим в Україні системним дослідженням,

здійсненним з використанням відповідної методології професійними аналітиками, підкріплене статистичними даними, яке проливає дешифрувальне світло на корупційну злочинність у приватному секторі. У перспективі результати такого дослідження могли б бути доречними при здійсненні роботи з удосконалення процесів боротьби зі злочинністю зазначеної галузі, наприклад, при проведенні роботи з удосконалення інституту застосування заходів кримінально-правової відповідальності юридичних осіб чи економічних злочинів тощо [201, с.112].

Іншим позитивним аспектом залучення неурядових організацій до процесів протидії злочинності є те, що це сприятиме росту загального рівня правосвідомості у державі, і таким чином зростатиме рівень довіри громадян до правоохоронних органів та кримінально-правової системи. Загальновідомо, що така довіра суспільства є вкрай важливою, адже ставлення громадян до правоохоронної системи своєї держави безпосередньо впливає і на ефективність протидії, а тому загальний рівень злочинності напряму залежить від рівня довіри. Рівень довіри є вкрай важливий, адже, як слушно наголошує проф. Альберт Джур (Albert W. Dzur), інститути кримінальної юстиції та правосуддя «*prima facie*» недемократичні, вони послуговуються силою примусу, систематичною жорсткою ієрархією та використовують нерівність поряд з іншими суб'єктами кримінально-правових процесів [219, с. 56].

В Україні цей факт ускладняється ще й тим, що ми живемо у час, коли панує криза довіри суспільства до правоохоронної системи та судів. Адже рівень довіри українського суспільства до правоохоронної системи та системи судочинства характеризується вкрай високим рівнем не(!)довіри до них, про що свідчать результати соціологічних опитувань та досліджень. Наприклад, рівень недовіри судовій системі загалом склав 76%, прокуратурі 68%, такі дані на початок 2020 року і така тенденція продовжується з року в рік [120]. Тому вважаємо, що використання таких підходів, за яких залучення неурядових організацій до процесів протидії злочинності у державі, є цілком виправданим та є вимогою часу.

Ще одним вкрай важливим аспектом діяльності неурядових організацій є те, що вона не повинна виходити за рамки законодавства, держава повинна розробити та в нормувати різні форми такої діяльності. В багатьох демократичних країнах взаємовідносини між державою та громадським сектором регулюються спеціальним нормативно-правовими актами, які передбачають напрямки, форми та методи їх взаємодії. В англomовній літературі для таких документів часто використовується термін «compact», який буквально перекладається як «угода; договір». Перші такі угоди з'явилися 1998 року у Сполученому Королівстві Великобританії та Північної Ірландії (далі Сполученому Королівстві) та визначалися як угоди «між урядом та добровільним громадським сектором Англії задля вдосконалення їх взаємовідносин задля спільної користі». Зростаюча та всеохоплююча роль, яку відігравали неурядові організації в розвитку позитивних політичних процесів та виконання високоякісних громадських послуг, а також їх внесок до суспільного блага були тими факторами, які переконали чи навіть стали рушійною силою, яка змушувала владу ініціювати перемовини з неурядовими організаціями про документи їх взаємодії [247]. У різних державах такі акти носять різні назви: «угоди» в Сполученому Королівстві, «Хартія неурядових організацій» у Франції, «Урядова стратегія громадянського суспільства» в Угорщині та ін.

Оскільки неурядові організації є громадськими інститутами, то наявність відповідного документу є необхідністю, оскільки він є тим базисом, на якому відбувається співробітництво між урядом та неурядовими організаціями, і така сфера, як боротьба зі злочинністю, не виняток. Адже, як слушно зазначає І.В. Козич, вивчаючи питання про роль громадськості у документах Конгресів ООН з запобігання злочинності та кримінального правосуддя, «не можна відводити їй місце (громадськості – прим. автора), яке б давало можливість діяти за власним розсудом, тобто не рухаючись з політикою уряду» [81, с. 246]. Науковець також застерігає, що така діяльність громадськості, а відтак і неурядових організацій в цілому повинна відповідати

загальнодержавній політиці у сфері боротьби зі злочинністю. Таким чином вбачається, що такі документи (накшталт «compact» у Сполученому Королівстві) відображатимуть ті форми, напрямки та засади, на яких ґрунтуватиметься робота неурядових організацій, в тому числі й у сфері політики боротьби зі злочинністю.

Якщо ж говорити про українське законодавство, то єдиного документу, який би передбачав усі аспекти такої взаємодії, немає. Існує ряд нормативно-правових актів, кожен з яких в тій чи іншій мірі визначає ті чи інші форми співпраці. Вивчення цих норм дає уявлення про те, як саме можуть неурядові організації бути включеними у процеси боротьби зі злочинністю.

Зокрема, Законом України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 1 липня 2010 року в ст. 5 законодавець чітко визначив засади внутрішньої політики у сфері формування інститутів громадянського суспільства, а саме:

- «утвердження громадянського суспільства як гарантії демократичного розвитку держави»;
- «завершення політичної реформи, посилення взаємодії органів державної влади та органів місцевого самоврядування і об'єднань громадян, запровадження громадського контролю за діяльністю влади»;
- «забезпечення незалежної діяльності об'єднань громадян, посилення їхнього впливу на прийняття суспільно важливих рішень»;
- «підвищення ролі, відповідальності політичних партій, сприяння політичній структуризації суспільства на засадах багатопартійності»;
- «створення умов для забезпечення широкого представництва інтересів громадян у представницьких органах влади»;
- «проведення регулярних консультацій з громадськістю з важливих питань життя суспільства і держави» [142].

Якщо ж безпосередньо характеризувати неурядові організації у сфері боротьби зі злочинністю, то, на нашу думку, тут визначальне значення має положення Закону України «Про Національну поліцію» № 580-VIII від 2 липня

2015 року, яке містить відносно новий принцип діяльності поліції - принцип взаємодії поліції з населенням на засадах партнерства, який, крім іншого, говорить, що «діяльність поліції здійснюється в тісній співпраці та взаємодії з населенням, територіальними громадами та громадськими об'єднаннями на засадах партнерства і спрямована на задоволення їхніх потреб». Також даний Закон у ст. 89 передбачає, що «поліція взаємодіє з громадськістю шляхом підготовки та виконання спільних проєктів, програм та заходів для задоволення потреб населення та покращення ефективності виконання поліцією покладених на неї завдань» [148]. З цього можна сказати, що така сфера як боротьба зі злочинністю не може бути повноцінною та не може існувати відокремленою від громадянського суспільства.

Імплементація даного принципу є важливим індикатором демократичного розвитку суспільства та держави, тому видається доцільним розглянути його детальніше, адже від несе перспективу для поглиблення співробітництва між державою та неурядовими організаціями у сфері боротьби зі злочинністю.

Якщо ж говорити про даний принцип, то його впровадження в нашій державі є результатом реалізації практики боротьби зі злочинністю, яка склалася в світі. Даний факт підтверджують Керівні вказівки з попередження злочинності, прийняті Економічною та соціальною Радою ООН у 2002 р. У зазначених Керівних вказівках закріплюються й вихідні принципи, на яких повинна будуватися концепція запобігання злочинності. Зокрема, відповідно до положень п. 9 ч. 3 Керівних вказівок з попередження злочинності 2002 року одним із них є принцип, зміст якого полягає у наступному: «співпраця та партнерство повинні бути невід'ємною частиною ефективного запобігання злочинності; це включає партнерства на рівні міністерств і відомств, суспільних формацій, неурядових організацій, бізнес сектору та приватних осіб. Держави зобов'язуються сприяти встановленню партнерства з неурядовими організаціями, бізнесом, приватним сектором та громадськістю» [249]. В даному випадку необхідно звернути увагу на те, що «партнерство» тут

розглядається у досить широкому розумінні, оскільки охоплює міністерства, відомства, бізнес, неурядові утворення тощо.

В Україні публічно-приватне партнерство розглядається насамперед крізь призму економічних правовідносин. Закон України «Про державно-приватне партнерство» надає наступне його визначення: «державно-приватне партнерство – співробітництво між державою Україна, Автономною Республікою Крим, територіальними громадами в особі відповідних державних органів та органів місцевого самоврядування (державними партнерами) та юридичними особами, крім державних та комунальних підприємств, або фізичними особами-підприємцями (приватними партнерами), що здійснюється на основі договору в порядку, встановленому цим Законом та іншими законодавчими актами, та відповідає ознакам державно-приватного партнерства, визначеним цим Законом» [139]. В цьому ж Законі визначені сфери, в рамках яких може бути застосоване державно-приватне партнерство. Ними є перш за все сфера інфраструктури та господарської діяльності, таким чином вбачається, що в Україні принцип державно-приватного партнерства розглядається у досить вузькому значенні. Поряд з тим, ч. 2 ст. 4 даного Закону говорить, що за рішенням державного партнера державно-приватне партнерство може застосовуватися в інших сферах діяльності, що потенційно може охопити такі сфери, як безпека, правопорядок та боротьбу зі злочинністю [197, с. 128].

Сьогодні у світі партнерські відносини між державним і приватним секторами, в тому числі поліції і приватної безпеки, розглядаються як такі, що здійснюють синергетичний ефект у боротьбі зі злочинністю. Не зважаючи на те, що і поліція, і приватна безпека діють на цілком різних засадах приватних та публічних інтересів, все ж існують можливості для розширення відносин, які здатні принести користь різним зацікавленим сторонам [238, с. 5].

Наприклад, партнерство розглядалося у Програмі ЄС «Попередження і боротьба зі злочинністю», яка діяла у 2007-2013 рр. Зокрема, стаття 3 Програми визначає цілі, на яких повинна будуватися політика ЄС з

попередження і боротьби зі злочинністю. Серед численних цілей Програми п. (а) ч. 2 ст. 3 визначено, що до специфічних цілей Програми належить стимулювати, заохочувати і розвивати горизонтальні методи та інструменти, необхідні для стратегічного попередження і боротьби зі злочинністю і забезпечення безпеки та правопорядку, такі як робота Кримінальної Превентивної Мережі ЄС, публічно-приватних партнерств та інше [200]. В даному випадку чітко говориться про публічно-приватне партнерство як один з методів боротьби зі злочинністю.

Підсумовуючи питання про партнерство, можна з впевненістю сказати, що саме воно повинно стати визначальним у налагодженні зв'язку між державними органами та неурядовими організаціями. Необхідно позбавлятися практики протиставлення державної влади та громадянського суспільства, адже скоординована взаємодія всіх членів суспільства є запорукою успішної боротьби зі злочинністю.

Система нормативно-правових актів України, які регламентують питання взаємодії між державними органами та неурядовими організаціями, не є цілісною. Зокрема, закладені в нормативних актах норми щодо взаємодії і координації дій органів державної влади й інститутів громадянського суспільства носять радше декларативний характер. Все це в свою чергу не дає можливості повною мірою використовувати всі ті можливості та потенціал, які здатні позитивно вплинути на багато сфер державного і суспільного життя, включаючи і сферу боротьби зі злочинністю. Більше того, широкое коло різного роду нормативно-правових актів ускладнює процеси стратегічного планування та прогнозування, знижує можливості побудови ефективної системи боротьби зі злочинністю, яка б була заснована на принципі партнерства та ширшої залученості до такої сфери неурядових організацій. Крім того, досі відсутній чіткий механізм взаємодії між різними суб'єктами у сфері боротьби зі злочинністю.

Щодо взаємодії та координації дій державних органів та інститутів громадянського суспільства у сфері боротьби зі злочинністю, то ці положення

у законодавстві взагалі відсутні, а, отже, є необхідність впровадження узгодженого механізму функціонування відповідної системи боротьби зі злочинністю. Слід зазначати, що до удосконалення законодавства України з питань боротьби зі злочинністю та кримінологічної політики, заснованих на засадах партнерства та взаємодії державних органів та неурядових організацій, необхідно більш активно залучати академічні установи, вищі навчальні заклади, громадськість, що сприятиме зростанню рівня сприйняття і підтримки суспільством даного напрямку державної політики, забезпеченню належного громадянського контролю за її реалізацією.

Загалом, нормативні акти, які стосуються діяльності неурядових організацій, можна етимологізувати на 3 групи за критерієм мети відповідного акту: 1) загальні; 2) спеціальні та 3) опосередковані нормативно-правові акти, що забезпечують правову основу діяльності громадських об'єднань у сфері боротьби зі злочинністю та кримінологічної політики. У правовій практиці до неурядових організацій, в першу чергу, застосовуються загальні норми законодавства, що стосуються діяльності видів громадських об'єднань (Конституція України, Цивільний кодекс України, ЗУ «Про громадські об'єднання» та ін.). Їх загальний характер обумовлений тим, що вони містять визначальні, загальні норми в регулюванні діяльності будь-якого громадського об'єднання.

До групи спеціальних нормативних актів входять:

- Закони. Наприклад, Закон України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» надає можливість створення на засадах громадської самодіяльності громадських формувань як самостійних об'єднань, так і спеціалізованих загонів (груп) сприяння Національній поліції та Державній прикордонній службі України. Законом в цілому врегульовано основні завдання, права, обов'язки таких формувань, а також механізм координації їх діяльності та підзвітності [156].

- Підзаконні нормативно-правові акти. Наприклад, постанова КМУ «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» [141];
- Концепції. Наприклад, розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2007 р. № 1035 «Про схвалення Концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства» [154];
- Стратегії. Наприклад, Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016-2020 роки, затверджена указом Президента України № 68/2016 26 лютого 2016 року. Стратегія зокрема передбачає, що «забезпечення ефективних процедур участі громадськості під час формування та реалізації державної, регіональної політики, вирішення питань місцевого значення є одним з стратегічних напрямків розвитку громадянського суспільства в Україні» (п. 4 Стратегії) [152].

Щодо нормативного забезпечення діяльності неурядових організацій спеціальними нормативними актами, варто зазначити таке. Прийнятий у 2000 р. ЗУ «Про участь громадян в охороні громадського порядку та державного кордону» регламентує діяльність громадських формувань правоохоронного характеру, як створені безпосередньо з метою протидії та припинення адміністративних та кримінальних правопорушень, а також охорони державного кордону. Зокрема, в Україні створено та впроваджено інститути громадських та наглядових рад, які діють при міністерствах, органах центральної виконавчої влади та місцевої влади. Тобто залучення громадянського суспільства до формування та реалізації державної політики у сфері боротьби зі злочинністю закріплено, а дієвий механізм реалізації та використання запобіжного потенціалу громадськості відсутній. Звідси виникають труднощі в установленні партнерських відносин із органами державної влади, зокрема правоохоронними, що викликає зниження суспільного інтересу до співробітництва у сфері боротьби зі злочинністю.

Групу умовно названих опосередкованих законів складають законодавчі акти, які не конкретизують організаційно-правові форми діяльності

неурядових організацій та громадських об'єднань загалом, але відводять їм місце в своїх правових межах. До них належать такі закони: ЗУ «Про Національну поліцію», «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про основи національної безпеки України» та ін. Таким чином, типологічні групи нормативно-правових актів, що стосуються діяльності неурядових організацій, мають якісні та кількісні відмінності. Найбільшою типологічною групою є група опосередкованих законодавчих актів, в яких вказується на можливість створення в межах сфери дії цих законів відповідних неурядових організацій.

Як слушно зауважує В.Ф. Нестерович у своєму дослідженні національної антикорупційної політики, участь громадськості відіграє вагому та важливу роль у формуванні та реалізації державної антикорупційної політики. Через стійкі та ефективні формати взаємовідносин між громадськістю та органами публічної влади формується співпричетність та спів-відповідальність щодо змін у політичному, соціальному та економічному житті країни. Таким чином, практична необхідність щодо створення інституційних та правових механізмів діяльності громадськості у формуванні та реалізації державної антикорупційної політики зокрема та політики протидії злочинності загалом, назріла давно [115, с. 10].

Зі змісту нормативно-правових актів українського законодавства випливає, що в Україні існує широке коло форм взаємодії громадського сектору та держави. Більшість з них можуть використовувати неурядові організації таким чином, щоб впливати на політику в сфері боротьби зі злочинністю, в тому числі кримінологічну політику як підсистему першої. Проте вбачається, що відсутність єдиного нормативного акту, який би міг регулювати такі взаємовідносини з державою, за прикладом багатьох інших країнах, а також розпорошеність багатьох норм по різнорівневих нормативно-правових документах, виданих різними суб'єктами (укази Президента, постанови КМУ та ін.), більшість з яких прийняті давно, дають підстави вважати, що проголошені у них гасла де-факто носять декларативний

характер. Зважаючи на важливість та специфіку такої сфери як протидія злочинності, вбачається доцільним створення та прийняття єдиного документу, який би визначав засади, напрямки державної політики у сфері боротьби зі злочинністю та передбачав відповідну діяльність неурядових організацій. Таким чином держава могла б вирішити ряд важливих для себе завдань: визнала б громадянське суспільство через діяльність неурядових організацій повноправним суб'єктом суспільно-політичного життя; посприяла б формуванню позитивного іміджу правоохоронної системи держави в цілому; підняла б рівень довіри до них шляхом взаємодії неурядових організацій з правоохоронними органами; зріс би рівень правосвідомості населення через участь громадян у діяльності неурядових організацій. Крім того, такий документ став би важливим фактом засвідчення демократичного вектору розвитку України [201, с. 117].

Зміст організації діяльності цього широкого кола різних форм громадських інституцій в цілому схожий, а подекуди і тотожний, зокрема щодо тих, під якими вбачаються неурядові організації. Інструментами координації зусиль органів державної влади та інститутів громадянського суспільства зокрема є:

- доступ до публічної інформації (інформаційні запити);
- консультації з громадськістю;
- участь у спільних органах (громадські ради);
- участь у спільних робочих групах (із представників органів виконавчої влади, законодавчої влади, місцевих органів влади);
- звернення до депутатів, органів державної влади;
- громадські слухання та експертизи;
- участь у реалізації політики через конкурси соціальних проектів (так зване соціальне замовлення).

Даний перелік не є вичерпним, проте саме наведені форми взаємодії набули найбільшого поширення.

Підсумовуючи можна сказати, що для більшості правових форм діяльності неурядових організацій в нормативних документах передбачена формальна можливість діяльності вказаних організацій у заходах, що спрямовані на боротьбу зі злочинністю, проте не вистачає єдиного узагальнюючого нормативного акту, який дозволить структурувати неурядові організації, більш предметно визначити їх місце та роль у сфері боротьби зі злочинністю.

Наприклад, таким документом може стати прийняття Стратегії або Концепції державної політики боротьби зі злочинністю. Варто зазначити, що подібні документи вже мали місце в Україні. Зокрема, Концепція державної політики боротьби з організованою злочинністю, затвердженої Указом Президента України № 1000/2011 від 21 жовтня 2011 року, яка серед шляхів подолання проблеми містила такі засоби як «запровадити дієвий механізм заохочення фізичних і юридичних осіб до співпраці з правоохоронними органами та судами» та «інформаційної, наукової, організаційної і матеріально-технічної підтримки органів, установ та організацій з питань протидії організованим злочинності» [146]. Вбачається, що реалізація таких положень Концепції може бути ефективною шляхом залучення неурядових організацій до виконання таких заходів. Однак, такі положення Концепції залишаються скоріше декларативними гаслами, а не дієвими заходами. Наявність у такій Концепції окремого підрозділу, який би визначав перелік заходів, напрямки діяльності співпраці держави та неурядових організацій сприятиме підвищенню рівня ефективності виконання такої Концепції.

Саме тому при ухваленні подібних концепцій необхідно, щоб вони містили окремий підрозділ «Шляхи взаємодії держави та громадськості», який би визначав першим пунктом напрямки такої взаємодії, другим - перелік конкретних заходів, третій громадський контроль за реалізацією положень концепції та ін.

Варто зазначити, що віднедавна така практика починає впроваджуватися в Україні. Так, розпорядженням Кабінету міністрів України № 1126-р від 16

вересня 2020 року було ухвалено Стратегію боротьби з організованою злочинністю, яка визначає напрями розвитку системи боротьби з організованою злочинністю та механізми реалізації державної політики у відповідній сфері в сучасних умовах. Зокрема, Стратегія визначає за мету «здійснення органами державної влади, інститутами громадянського суспільства та іноземними партнерами цілеспрямованих, перспективних та узгоджених заходів у сфері боротьби з організованою злочинністю». Далі серед керівних принципів Стратегія містить «забезпечення участі в боротьбі з організованою злочинністю інших державних органів, інститутів громадянського суспільства, громадян, підвищення рівня поінформованості громадськості про небезпеку організованої злочинності». Крім того, Стратегія визначає основні напрямки реалізації, серед яких залучення громадськості до активної участі в боротьбі з організованою злочинністю виокремлено в окремий напрямок. Далі Стратегія деталізує кожен з визначених напрямків її реалізації, у тому числі що стосується залучення громадськості до боротьби зі злочинністю. Таким чином, Стратегія передбачає, що залучення громадськості до активної участі в боротьбі з організованою злочинністю здійснюється шляхом:

- «- організації регулярних загальнонаціональних і регіональних форумів з обговорення проблем боротьби з організованою злочинністю;

- використання результатів діяльності громадських організацій щодо моніторингу криміногенної ситуації в державі в частині діяльності організованих злочинних угруповань;

- забезпечення негайного реагування державних органів, що беруть участь у боротьбі з організованою злочинністю та їх посадових осіб на повідомлення засобів масової інформації про факти вчинення злочинів з ознаками організованості;

- популяризації прикладів успішного виконання програм боротьби з організованою злочинністю, розкриття резонансних злочинів, винесення

обвинувальних вироків лідерам та активним членам організованих злочинних угруповань;

- розроблення та запровадження механізму стратегічних комунікацій у сфері боротьби з організованою злочинністю, застосування якого спрямоване на:

- забезпечення гласності в реалізації державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю;

- підтримку суспільством дій державних органів, що здійснюють боротьбу з організованою злочинністю;

- підвищення активності інститутів громадянського суспільства;

- створення в суспільстві нетерпимого ставлення до організованої злочинності та членів організованих злочинних угруповань» [155].

Безумовно, це є вкрай позитивним кроком, однак не всі заходи, які можуть бути реалізовані, враховані у Стратегії.

Проведене дослідження нормативно-правових основ діяльності організацій громадського сектору в Україні, вивчення теорії та практики їх урегулювання та функціонування дозволило сформулювати такі висновки.

1. Визначено основний принцип, на якому повинна будуватися взаємодія між державою та неурядовими організаціями у сфері боротьби зі злочинністю – принцип партнерства.

2. Здійснено дослідження системи нормативно-правових актів, які регламентують сферу взаємодії держави з громадськими об'єднаннями, що дозволяє виділяти можливі напрямки такої взаємодії.

3. Класифікація за змістом правового регулювання нормативно-правових актів щодо діяльності неурядових організацій дозволила нам утворити та охарактеризувати такі їх групи:

- установчі нормативно-правові акти, які визначають основи утворення та діяльності різних видів недержавних організацій;

- нормативно-правові акти, які визначають статус недержавних організацій юридичного спрямування у здійсненні ними напрямів діяльності;

- нормативно-правові акти, які визначають основи взаємодії невідприємницьких громадських організацій з органами державної влади;
- нормативно-правові акти, що визначають правові процедури створення, легалізації та державної реєстрації громадських об'єднань;
- нормативно-правові акти, які визначають основи діяльності громадських організацій як суб'єктів господарювання.

Вбачається, що аналіз нормативно-правової бази свідчить, що заходами діяльності неурядових організацій у сфері кримінологічної політики можуть бути наступні: 1) надання рекомендацій; 2) розроблення програм, стратегій, концепцій; 3) здійснення кримінологічної експертизи нормативно-правових актів державних органів та заходів; 4) участь у нормотворчій діяльності; 5) безпосередня взаємодія з органами державної влади, наприклад, шляхом діяльності громадських рад тощо, які детальніше розглядаються у наступній частині даного дослідження.

2.3. Форми діяльності неурядових організацій як суб'єктів кримінологічної політики

Вивчення змісту норм правових актів, досліджених у попередньому підрозділі, дає підстави говорити про те, що в Україні існує коло форм та методів взаємодії неурядового сектору та держави. Більшість з них можуть бути реалізовані неурядовими організаціями таким чином, щоб впливати на процес боротьби зі злочинністю у державі.

У Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року [153] одними з ключових питань, які потребували розв'язання, була зазначена відсутність дієвого механізму участі громадськості в забезпеченні правопорядку в державі, не зважаючи на те, що в Україні окремими законодавчими актами закріплена можливість участі громадськості у протидії злочинності та її окремим проявам. Так, громадяни України мають право створювати громадські об'єднання (у розумінні даного дослідження – неурядові організації) «для участі в охороні громадського порядку, захисті життя та здоров'я громадян, інтересів суспільства і держави від протиправних посягань, рятуванні людей і майна під час стихійного лиха та інших надзвичайних подій» [156].

Серед актуальних питань, що виникають у процесі дослідження неурядових організацій як суб'єктів кримінологічної політики, першочергове значення має оцінка ефективності їх діяльності. Це цілком закономірно, оскільки оцінка досягнутих результатів на відповідність встановленим критеріям сприяє підвищенню функціональної ефективності та результативності діяльності, надає можливість формувати систему мотивації та поведінкові стратегії, є дієвим засобом забезпечення належної взаємодії усіх суб'єктів кримінологічної політики різних рівнів та їх вдосконалення.

Науковцями справедливо зазначається, що ефективність функціонування «системи в цілому та її складових залежить від багатьох об'єктивних та суб'єктивних чинників, до яких передусім слід віднести рівень

організованості самої системи, досконалість її структури, ступінь взаємодії з іншими спорідненими системами при вирішенні загальних завдань запобігання злочинності» [102, с. 50].

Виходячи із загальної теорії управління можна назвати наступні умови ефективності в її широкому розумінні, це: поєднання інтересів суспільства, колективу та індивіду у сфері, яка піддається регулюванню; зацікавленість усіх учасників у досягненні справжнього, а не примарного результату; цілеспрямована діяльність повинна нести гарантії досягнення корисних змін та відображати об'єктивні результати.

О.М. Литвинов вказує, що визначення ефективності боротьби зі злочинністю «частіше передує формулюванню теоретичного висновку або методичної рекомендації щодо закономірностей функціонування системи, шляхів її вдосконалення; в основу управлінського рішення закладена оцінка ефективності». У загальному сенсі ефективність – це співвідношення фактичного результату з поставленою метою. У кримінологічній літературі під ефективністю розуміється «комплекс параметрів запобіжної системи, що забезпечують усвідомлення соціальних потреб у діяльності з протидії, переведення їх у систему очікуваних цілей та отримання відповідних до них результатів. Разом із тим «ефективність» категорія оцінна і, як така, здатна відігравати важливу роль в управлінні різними видами соціальної діяльності» [99, с. 111-112], у тому числі діяльності протидії, яку провадять неурядові суб'єкти. Оцінка ефективності діяльності неурядових організацій у кримінологічній політиці має ґрунтуватися на певних критеріях, за якими визначається ефективність функціонування таких суб'єктів.

Науковці справедливо зазначають, що статистичних даних, які б могли продемонструвати результати діяльності громадян та їх об'єднань у сфері боротьби зі злочинністю не існує, а тому виміряти їх ефективність у кількісних показниках неможливо. Так, наприклад, складно вирахувати, скільки злочинних намірів вдалося попередити завдяки своєчасному громадському

впливу, або наскільки зріс рівень правосвідомості населення, чи зменшився рівень віктимізації населення, або ступінь його страху перед злочинністю.

Результати опитування, проведеного фахівцями Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса показали, що «на питання «Чи існує потреба у залученні громадськості до протидії злочинності?» позитивно відповіло 54% опитаних учасників, окрім того 38% із числа опитуваних покладаються у своїй професійній діяльності на потенціал громадськості. У свою чергу, опитування звичайних громадян (близько 2400 опитаних) продемонструвало наступні результати: на запитання «Чи є потреба в участі громадськості у запобіганні злочинності?» 83% відповіли «Так», проти готовими допомагати та взаємодіяти з правоохоронними органами було лише 68% з числа опитаних респондентів. Науковці дійшли висновку, що такий стан речей можна пояснити відсутністю розуміння щодо організації такої діяльності та її втілення у практичну площину, що доводить про застарілість діючої системи залучення громадськості до запобігання злочинності, її організації та управління. Варто зазначити, що в такого опитування було залучено 470 співробітників правоохоронних органів з усіх обласних центрів України, крім Донецької, Луганської областей та АР Крим» [53, с. 123].

На підставі викладеного критеріями оцінки ефективності діяльності громадськості в цілому та неурядових організацій зокрема щодо боротьби зі злочинністю слід вважати: «1) поширеність участі та якісний склад залучених осіб; 2) мету впливу на боротьбу зі злочинністю; 3) організаційно-управлінське забезпечення такої діяльності; 4) відповідність установленим вимогам (законності) при використанні певних засобів і методів; 5) ступінь досягнення поставлених завдань; 6) стійкість отриманого запланованого результату та ставлення суспільства до результатів діяльності». На думку В.В. Голіни, застосування такого комплексного підходу до оцінки ефективності діяльності неурядових організацій як суб'єктів дасть можливість об'єктивно

визначити фактичний стан справ та в цілому сприятиме удосконаленню системи боротьби зі злочинністю в Україні [53, с. 129].

Що стосується безпосередньо діяльності неурядових організацій, то варто ще раз наголосити на тому факті, що боротьба зі злочинністю має здійснюватися виключно у правовому полі, бути належно організованою та полягати у сприянні органам державної влади, зокрема органам кримінальної юстиції у сфері боротьби зі злочинністю. При дослідженні їх ролі у сфері боротьби зі злочинністю практичного значення набуває необхідність визначитися з формами її участі. Категорія форми, що визначається через зовнішній прояв однорідних дій, має не лише теоретичне, а й практичне значення. Говорячи про форму діяльності громадських об'єднань, М.В. Ковалів робить висновок, що це є «об'єктивно необхідним, законодавчо регламентованим, цілеспрямованим способом діяльності, що здійснюється у життєво важливій сфері суспільних відносин, який спрямований на втілення у життя цілей громадського об'єднання та поставлених перед ним завдань, виражаючи його сутність і соціальне призначення в суспільстві; зумовлений адміністративно-правовим статусом як комплексом повноважень, що реалізуються у сфері адміністративно-правового регулювання у взаємовідносинах з державними органами» [80, с. 93].

У рекомендаціях Конгресів ООН із запобігання злочинності і кримінального правосуддя, залучення громадськості до сфери діяльності з запобігання визначається як одну із прямих стратегій запобігання злочинності, на прикладі різних країн світу наводяться різні форми такої участі громадськості. Склад і повноваження тих чи інших форм такої діяльності, зокрема шляхом діяльності неурядових організацій не однакові, але за функціональним критерієм їх можна класифікувати таким чином:

«а) установи та організації, що виконують чітко профілактичні функції. Такими є комітети, ради чи групи щодо протидії/запобігання/профілактики злочинності. Головна їх функція полягає у підтримці контактів із поліцією,

організації кампаній щодо запобігання злочинності, а також у підготовці рекомендацій для офіційних осіб стосовно стратегій протидії злочинності;

б) неофіційні асоціації, головною функцією яких є вирішення спорів. Ці органи відомі під різними найменуваннями – сільські ради, комісії щодо вирішення спорів, товариські суди – займаються розглядом кримінальних (і не тільки) справ невеликої тяжкості. Популярність програм посередництва, можливо, пояснюється більш уважним ставленням до жертви правопорушення. Компенсаційна процедура розгляду справи більш відповідає її інтересам, ніж притягнення злочинця до кримінальної відповідальності;

в) неурядові організації, основною функцією яких є патрулювання разом із поліцією, надання допомоги поліції та діяльність, спрямована на налагодження довірливих стосунків між поліцією і населенням» [48, с. 36-37].

Ученими в галузі адміністративного права запропонована класифікація організаційно-правових форм участі громадськості у забезпеченні громадського порядку за такими підставами:

І. За характером завдань, що виконуються: а) спеціалізовані неурядові організації чи інші громадські формування правоохоронної спрямованості, для яких протидія злочинності та інших правопорушень є основною діяльністю (наприклад, такими є громадські формування правоохоронної спрямованості, громадські охорони правопорядку, загони сприяння роботи поліції, загони самозахисту чи самооборони населення та ін.); б) неспеціалізовані неурядові організації та громадські формування, які не наділені спеціально функціями боротьби зі злочинністю і не мають їх в якості основних цілей своєї діяльності, а діють внаслідок свого громадського, морального обов'язку (наприклад, різного роду громадські об'єднання, волонтерські рухи, благодійні фонди, релігійні організації, жіночі рухи, центри соціальної реабілітації, комісії місцевих рад, вуличні, квартальні, домові комітети, батьківські ради шкіл, а також ті, що діють на громадських засадах (приватні медико-психологічні, соціальні, кризові центри, сімейні дитячі будинки, окремі громадяни та ін.) [53, с. 109].

II. За організаційною діяльністю: власна індивідуальна участь та участь через діяльність у складі неурядових організацій [53, с. 109].

III. За складом (членством): неурядові організації, у складі яких є працівники правоохоронних органів, та громадські формування, членами яких є тільки приватні особи [53, с. 109].

IV. «За функціональним призначенням (залежно від часу вступу у взаємовідносини з правопорушниками або з особами, схильними до вчинення правопорушень): неурядові організації, що безпосередньо беруть участь у припиненні правопорушень (студентські оперативні загони, групи охорони громадського порядку тощо), та ті з них, що вступають у взаємини з правопорушником після його затримання, тобто після вчинення правопорушення (адміністративні комісії, громадські пункти охорони порядку, збори громадян за місцем проживання, ради профілактики правопорушень тощо)» [113, с. 83].

V. «За порядком легалізації: ті, що легалізуються шляхом державної реєстрації (тобто набувають статусу юридичних осіб) та такі, для яких передбачена можливість легалізації тільки шляхом письмового повідомлення відповідно до Міністерства юстиції України, місцевих органів державної виконавчої влади та ін.)» [53, с. 110].

VI. «За наявністю (відсутністю) права використовувати примусові заходи чи складати відповідні процесуальні документи: а) ті, що зазначені права мають (громадські формування з охорони громадського порядку); б) ті, що зазначених прав не мають, тобто можуть лише проінформувати компетентні органи про вчинене правопорушення» [53, с. 110].

VII. Залежно від належності членів неурядових організацій до однієї спільноти: «а) ті, членами яких є студенти (слухачі) одного навчального закладу, працівники одного підприємства, установи, організації, співробітники однієї охоронної фірми, члени житлових, дачних, гаражних кооперативів тощо, тобто особи однієї організаційної структури. Такі формування можна назвати відомчими; б) ті, членами яких є особи, які

працюють (навчаються) у різних організаціях, так звані позавідомчі громадські формування правоохоронної спрямованості» [73, с. 55].

VIII. За напрямками боротьби зі злочинністю: «а) громадські формування, що беруть участь в охороні громадського порядку; б) сприяють розкриттю, розслідуванню кримінальних правопорушень; в) здійснюють діяльність щодо запобігання злочинним проявам»» [53, с. 110-111].

IX. Залежно від мотивації участі: «а) неурядові організації, члени яких виконують громадський обов'язок; б) окремі громадяни, які захищають особисті права й інтереси оточуючих; в) громадяни, які здійснюють запобіжну діяльність через матеріальну та іншу зацікавленість» [41, с. 81].

Діяльність неурядових організацій щодо боротьби зі злочинністю являє собою широкий спектр як прямих, так і непрямих форм участі. Пряма форма участі представляє собою, по-перше, безпосереднє, так би мовити, фізичне залучення до діяльності правоохоронних органів та охорони громадського порядку, зокрема, діяльність членів неурядових організацій правоохоронної спрямованості щодо: «патрулювання територій відповідно до зазначеного маршруту; виставлення постів; проведення рейдів щодо виявлення правопорушників; здійснення індивідуальних профілактичних заходів; огляду місць скупчення осіб із відхиляючою поведінкою; виявлення причин й умов, що сприяють вчиненню злочинів; проведення агітаційно-пропагандистської роботи та ін.

Активно застосовуються такі форми діяльності неурядових організацій, спрямовані на випередження, відвернення та припинення злочинних намірів, як: 1) самостійне розслідування фактів вчинення кримінальних правопорушень та подільшого оприлюднення доказів; 2) доведення до відома вищого керівництва держави випадків порушення чинного законодавства; 3) висування вимог щодо відкритості використання бюджетних коштів на державному та місцевих рівнях; 4) перевірка, а в окремих випадках і втручання в обставини, що потенційно несуть в собі загрозливі злочинні наслідки; 5)

здійснення контролю за діяльністю органів державної влади, зокрема правоохоронних; участь у законотворчому процесі та ін.

Наприклад, завдяки неофіційному розслідуванню про видобуток бурштину з'ясовано, що в Україні такий бізнес процвітає та його вартість перевищує півмільярда доларів на рік. Він цілком нелегальний і буквально знищує екосистему, лісові масиви та ґрунти навколо себе. Цілі райони Рівненської та Житомирської областей фактично перетворились у «Мафіозну бурштинову республіку», у якій злочинні угруповання виставили свої блокпости й розпоряджаються українськими надрами у своїх протиправних інтересах. Встановлено, що влада у районах промислу фактично знаходиться у руках таких озброєних формувань, які встановлюють свої порядки на відповідній підконтрольній території. При цьому зазначимо, що державне підприємство «Бурштин України» знаходиться у стадії банкрутства (!). Тільки після резонансного розголосу питання незаконного видобування бурштину, яке буквально сколихнуло всю Україну, та оприлюднення масштабів можливих екологічних наслідків офіційні державні органи були змушені звернутися до проблеми та розпочати вжиття відповідних заходів [117].

Варто згадати і діяльність такої неурядової організації як ГО «Харківський антикорупційний центр», який відомий виявленням та викриттям фактів корупції у харківському обласному онкологічному центрі. Члени даної організації «ініціювали створення слідчої комісії в Харківській обласній раді, у результаті чого встановлені зловживання та суттєві порушення у роботі керівництвом закладу» [74]. Також корисним є ініціювання громадського проекту «Справедливий суд», який полягає в «участі у судовому процесі спеціально підібраних громадських засідателів. Ідея реалізації такого контролю базується на прозорості та відкритості судової гілки влади в Україні, захисті закріплених законодавством прав і свобод громадян. Ця ініціатива створена для постійного і систематичного моніторингу відкритих судових процесів, вивчення та належної оцінки як досудового слідства, так звинувачення і самого суду» [7].

Дослідження про роль неурядових організацій у боротьбі проти корупції, яке здійснювали британські вчені Індіра Карр та Опі Озвайт (Indira Carr & Opi Outhwaite), демонструє, що під час проведеного ними опитування неурядові організації заявили про використання різноманітних підходів та заходів як основних напрямків їх антикорупційної роботи. Деякі з них беруть участь у анти корупційних зусиллях, орієнтованих на підзвітність, на виборців, на доступ до інформації або на судові процеси. Деякі акцентують увагу на корупції у конкретних галузях, таких як національні ресурси, будівництво та інжиніринг або у державному секторі. Деякі з них беруть участь у розробці антикорупційних інструментів чи політичних консультацій, іноді за участі бізнесу чи їх представників. Це дало підставу дійти висновку про відсутність конкретної стратегії в антикорупційній діяльності таких організацій, оскільки вони часто підходять до питання корупції в контексті інших питань, які визначають сферу їх діяльності чи зацікавленості. Поряд з цим, дослідниці акцентують на позитивних результатах, пов'язаних з антикорупційною роботою неурядових організацій і зазначають, що вони настільки ж різноманітні, як і виявлені різноманітні сильні сторони антикорупційних інструментів [202, с. 211-212].

Окрім того, можна виділити і наступні форми прямої участі неурядових організацій, як:

І. Участь неурядових організацій у нормотворчій діяльності держави, яка забезпечується участю неурядових організацій у процесах розроблення та подальшого обговорення проектів нормативних документів. Участь у нормотворчих процесах є однією з найпоширеніших форм участі неурядових організацій у державній політиці.

Громадське обговорення проектів нормативно-правових документів стало обов'язковим етапом нормотворчого процесу в системі органів державної влади будь-якої демократичної країни. Консультації з громадським сектором в нормотворчому процесі здійснюються з метою більш широкого залучення громадян до участі в управлінні державними справами, надання

інструментарію та можливостей для їх вільного доступу до публічної інформації про діяльність органів державної влади, а також забезпечення гласності, відкритості та прозорості в діяльності державного апарату. Консультування з громадськістю покликане також сприяти налагодженню системного діалогу між органами державної влади і громадського сектору, підвищенню рівня якості підготовки та ухвалення рішень з важливих питань державного та суспільного життя з урахуванням громадської думки, створенню умов для більш широкої участі громадян у процесі розроблення проектів таких рішень. Консультації з громадськістю проводяться з широкого кола питань, що стосуються суспільно-економічного розвитку держави, соціально-культурного життя, правоохоронної сфери та інших життєво важливих інтересів широких верств населення [166].

Яскравим прикладом є ухвалення 20 травня Верховною Радою України законопроекту про воєнних злочинців № 2689 [135], який адаптує українське законодавство до норм міжнародного кримінального й гуманітарного права щодо переслідування за воєнні злочини. Даний законопроект виник і розвивався саме завдяки роботі неурядових організацій та правозахисників, які понад п'ять років намагалися його «протиснути». Він має на меті адаптувати українське законодавство так, щоб подібні злочини розцінювали та розслідували як міжнародні.

Ідея цього законопроекту виникла після того, як мобільні групи неурядової організації «Центр громадянських свобод», що працювали «в полі» та опитували людей, які постраждали від воєнних злочинів, почали вивчати, як вони розслідуються. Таким чином, ними було виявлено велику проблему безкарності таких злочинів: вони або не розслідуються, або розслідуються неефективно. І проблема неефективності розслідування не тільки в тому, що злочини вчиняються на окупованих територіях, де дуже складно знайти свідків, речові докази або провести слідчі дії, а й у тому, що в Україні немає відповідальності за них. У 2016 році ця неурядова організація створила робочу групу з експертів із міжнародного гуманітарного права, адвокатів та

правозахисників, які розробили проект закону. У грудні 2018 року його зареєстрували як урядовий і проголосували в першому читанні в червні 2019 року, а ухвалили 20 травня 2021 року.

Тепер у Кримінальний кодекс України буде внесено ряд змін, зокрема, доповнено новими статтями, які вводять нові види злочинів, наприклад: «Стаття 4381. Воєнні злочини проти власності», «Стаття 4382. Воєнні злочини, що полягають у застосуванні заборонених методів ведення війни», «Стаття 4384. Воєнні злочини проти гуманітарних операцій та використання символів», «Стаття 4421. Злочини проти людяності» [135] та ін.

II. Участь інститутів громадянського суспільства у правозастосовній діяльності держави, яка забезпечується шляхом:

- повної передачі повноважень органів держави;
- часткової передачі повноважень державних органів;
- виконання громадського контролю.

Законодавство передбачає повну або часткову передачу повноважень (функцій), які виконує орган державної влади громадським організаціям, маючи за мету залучення останніх до правозастосовної діяльності, при цьому відповідна діяльність може здійснюватися ними як самостійно, так і спільно з органом державної влади. Також, громадські організації можуть бути залученими до надання адміністративних послуг на підставі повноважень, якими їх наділяє закон або нормативно-правовий акт державного органу виконавчої влади.

Зокрема, відповідна діяльність громадських організацій може виражатися у: - наданні соціальних послуг; - здійсненні громадського контролю за діяльністю органів державної влади шляхом здійснення громадського моніторингу підготовки та виконання рішень, експертизи їх ефективності; - з метою забезпечення врахування громадської думки у формуванні та реалізації державної політики шляхом подання органам державної влади експертних пропозицій, створенням спільних консультативно-дорадчих та експертних органів, рад, комісій, груп та ін.; -

проведення органами державної влади моніторингу і аналізу громадської думки, забезпечення своєчасного публічного реагування на пропозиції та зауваження громадськості; - ознайомлення широких верств населення з формами його участі у формуванні та реалізації державної політики; - виконання спільних проектів інформаційного, аналітично-дослідницького, благодійного і соціального спрямування та ін. [166].

Наприклад, Закон України «Про національну поліцію» у ст. 90 передбачає, що «контроль за діяльністю поліції може здійснюватися у формі залучення представників громадськості до спільного розгляду скарг на дії чи бездіяльність поліцейських та до перевірки інформації про неналежне виконання покладених на них обов'язків» [148].

III. Участь інститутів громадянського суспільства у правоохоронній діяльності держави через:

- участь представників неурядових організацій у діяльності органів внутрішніх справ із забезпечення охорони громадського порядку;
- реалізацію права вживати спільно з працівниками поліції заходи з припинення адміністративних і кримінальних правопорушень;
- участь представників неурядових організацій з органами Державної прикордонної служби України в охороні державного кордону.

Наприклад, ст. 89 Закону України «Про національну поліцію» встановлює, що «поліція взаємодіє з громадськістю шляхом підготовки та виконання спільних проектів, програм та заходів для задоволення потреб населення та покращення ефективності виконання поліцією покладених на неї завдань» [148].

Якщо ж говорити про безпосередню взаємодію органів державної влади та неурядових організацій, то сьогодні таким плацдармом виступають, перш за все, громадські ради, саме тому вважаємо за необхідне зупинитися на огляді їх особливостей детальніше.

Одним з інструментів взаємодії органів державної влади та інститутів громадянського суспільства є консультації з громадськістю через громадські

ради при органах державної виконавчої влади. Вони створені відповідно до Указу Президента України «Про забезпечення умов для більш широкої участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» від 31.07.2004 р. № 854/2004 [140] та покликані сприяти поглибленню співпраці органів державної влади із громадськими організаціями та, у свою чергу, для більш активного залучення громадськості до формування та реалізації державних рішень.

Що стосується сфери боротьби зі злочинністю слід наголосити, що такі ради давно створені та функціонують в багатьох правоохоронних органах нашої держави. Серед них, зокрема, Рада громадського контролю Національного антикорупційного бюро України, Громадська рада при Національному агентстві з питань запобігання корупції, Рада громадського контролю при Державному бюро розслідувань, Громадська рада при Міністерстві внутрішніх справ України тощо.

Наприклад, **Рада громадського контролю Національного антикорупційного бюро України**, утворена указом Президента України № 272/2015 від 15 травня 2015 року «Питання Ради громадського контролю при Національному антикорупційному бюро України» (далі НАБУ) [126], згідно з положеннями якого Рада громадського контролю (далі Рада) складається з 15 членів, які є представниками різних громадських організацій України. Варто зазначити, що зі змісту нормативно-правових актів, які регламентують її діяльність, можна дійти висновку, що на Раду покладено широке коло важливих завдань, які покликані сприяти ефективності, відкритості та прозорості діяльності Національного антикорупційного бюро (далі НАБУ). Як безпосередньо впливає із ст. 31 ЗУ «Про запобігання корупції», Рада здійснює цивільний контроль за діяльністю НАБУ [147]. Окрім того, для досягнення покладеної на неї мети п. 4 Положення про Раду громадського контролю при Національному антикорупційному бюро України, затвердженого указом Президента України від 15.05.2015 № 272/2015 [126] визначає наступні її завдання: «1) здійснення цивільного контролю за

діяльністю Національного антикорупційного бюро України; 2) сприяння взаємодії Національного антикорупційного бюро України з громадськими об'єднаннями, іншими інститутами громадянського суспільства у сфері протидії корупції; 3) сприяння громадському обговоренню проектів законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів щодо діяльності Національного антикорупційного бюро України». При цьому п. 5 Положення про Раду громадського контролю при Національному антикорупційному бюро України окреслено специфічний перелік повноважень Ради громадського контролю з приводу здійснення «цивільного контролю» (у формулюванні Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України») за діяльністю НАБУ. З викладеного випливає, що Раду громадського контролю за діяльністю НАБУ можна визначити як спеціалізований контрольний орган з огляду на специфічні завдання, поставлені перед ним, а також законодавчо встановлений порядок формування та регламентований порядок діяльності. При цьому існування Ради громадського контролю значним чином розширює правові можливості громадськості щодо здійснення контролю за діяльністю НАБУ. Наприклад, Рада громадського контролю має можливість в окремому порядку на рівні публічного доведення до усієї громадськості та компетентних органів висловлювати свою позицію щодо фактів порушень законів, прав і свобод людини і громадянина працівниками НАБУ. Інший приклад: Рада громадського контролю обирає двох представників, які входять до складу Дисциплінарної комісії НАБУ. Таким чином, Рада громадського контролю, на відміну від представників громадськості із загальними повноваженнями, має можливість не просто повідомити уповноважені органи про порушення законодавства з боку окремих працівників НАБУ, очікуючи прийняття рішення останніми та не маючи жодних правових засобів впливу на результат такого рішення, а безпосередньо взяти участь у визначенні наявності чи відсутності у діях працівника НАБУ дисциплінарного проступку та підстав для його притягнення до дисциплінарної відповідальності, а також

рекомендувати вид дисциплінарного стягнення (ст. 28 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України») та ін. [56, с. 174].

Громадська рада при Національному агентстві з питань запобігання корупції (далі НАЗК) є колегіальним органом, що утворюється відповідно до Закону України «Про запобігання корупції» для забезпечення прозорості та громадського контролю за діяльністю Національного агентства з питань запобігання корупції.

Основні завдання Громадської ради: 1) забезпечення прозорості та громадського контролю за діяльністю Національного агентства; 2) сприяння взаємодії Національного агентства з громадськими об'єднаннями, іншими інститутами громадянського суспільства з питань, пов'язаних з діяльністю Національного агентства; 3) сприяння врахуванню Національним агентством громадської думки під час виконання покладених на нього завдань.

Окрім того, громадська рада, виконуючи свої завдання, здійснює наступні заходи: «1) обирає із своїх членів до трьох представників, які входять до складу кожної з комісій, які проводять конкурс на зайняття вакантних посад у Національному агентстві, а також дисциплінарних комісій, які здійснюють дисциплінарні провадження щодо державних службовців Національного агентства; 2) заслуховує інформацію про діяльність, виконання планів і завдань Національного агентства, здійснює моніторинг ефективності реалізації Національним агентством його повноважень; 3) аналізує ситуацію із забезпеченням незалежності Національного агентства; 4) розглядає щорічний звіт Національного агентства та затверджує висновок щодо нього; 5) розглядає проект національної доповіді щодо реалізації засад антикорупційної політики та затверджує висновок щодо нього; 6) бере участь у розробленні антикорупційної стратегії та державної програми з її виконання; 7) бере участь у розробленні проектів нормативно-правових актів Національного агентства та готує висновки щодо них». Всі обов'язки Громадської ради при Національному агентстві з питань запобігання корупції описані в Положенні «Про Громадську раду при Національному агентстві з питань запобігання

корупції», затвердженого постановою Кабінету міністрів України від 20 листопада 2019 року № 952 [138]. Рада формується відповідно до результатів відкритого та прозорого конкурсу у складі 15 осіб, які є чинними членами громадських організацій України строком на два роки.

Варто зазначити, що НАЗК можна вважати лідером серед органів державної влади із взаємодії з неурядовим сектором. Оскільки, крім діяльності Громадської ради, НАЗК взаємодіє з неурядовими організаціями, зокрема шляхом: залучення до заходів з розробки, реалізації та моніторингу виконання антикорупційної стратегії та державної програми з її реалізації; стимулювання повідомлень про виявлені факти вчинення корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, реальний, потенційний конфлікт інтересів, інформування про вижиті НАЗК заходи за результатами розгляду повідомлень; залучення до проведення громадської антикорупційної експертизи проектів нормативно-правових актів, моніторингу законодавства на предмет наявності в ньому корупційних норм; замовлення проведення досліджень, у тому числі наукових, соціологічних тощо з питань протидії корупції; інформування з питань протидії корупції, роз'яснення положень антикорупційного законодавства; забезпечення здійснення громадського контролю за виконанням законів у сфері протидії корупції відповідно до законодавства [69].

Рада громадського контролю при Державному бюро розслідувань – це колегіальний консультативно-дорадчий орган, що утворюється для забезпечення прозорості та цивільного контролю за діяльністю Державного бюро розслідувань (далі ДБР). Порядок формування та Положення про Раду громадського контролю було затверджено Указом Президента України №42/2020 [125].

Відповідно до положення основними завданнями Ради є: «1) забезпечення прозорості та здійснення цивільного контролю за діяльністю Державного бюро розслідувань; 2) сприяння взаємодії Державного бюро розслідувань з громадськими об'єднаннями, іншими інститутами

громадянського суспільства з питань, пов'язаних з діяльністю Державного бюро розслідувань; 3) сприяння отриманню керівництвом Державного бюро розслідувань об'єктивних відомостей щодо громадської оцінки стану виконання Державним бюро розслідувань покладених на нього завдань» [125].

Рада для виконання покладених на неї завдань реалізує наступні заходи: «1) заслуховує інформацію про діяльність, виконання планів і завдань Державного бюро розслідувань; 2) розглядає звіти Державного бюро розслідувань і затверджує свій висновок щодо них; 3) готує та подає Державному бюро розслідувань пропозиції щодо організації та проведення консультацій з громадськістю, бере участь у таких консультаціях; 4) сприяє громадському обговоренню проектів законодавчих та інших нормативно-правових актів з питань діяльності Державного бюро розслідувань; 5) обговорює із залученням представників громадських об'єднань, засобів масової інформації, громадян України питання забезпечення відкритості та прозорості діяльності Державного бюро розслідувань; 6) збирає, узагальнює та подає Державному бюро розслідувань інформацію стосовно пропозицій інститутів громадянського суспільства щодо необхідності удосконалення форм та методів взаємодії; 7) обирає з числа членів Ради трьох представників до складу Дисциплінарної комісії Державного бюро розслідувань та вносить Директорові Державного бюро розслідувань подання про включення таких осіб до складу Дисциплінарної комісії; 8) розробляє та затверджує Правила професійної етики працівників Державного бюро розслідувань; 9) має право отримувати на письмовий запит від Директора Державного бюро розслідувань, його першого заступника та заступників, від державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій інформацію, необхідну для забезпечення виконання покладених на неї завдань, крім тієї, що віднесена згідно із законом до інформації з обмеженим доступом; 10) організовує і проводить зустрічі, конференції, семінари, засідання за круглим столом та інші заходи з питань, що належать до компетенції Ради» [125].

Рада під час виконання покладених на неї завдань взаємодіє з громадськими об'єднаннями, в тому числі міжнародними, іншими інститутами громадянського суспільства, засобами масової інформації. Вона формується на засадах відкритого та прозорого конкурсу у складі 15 осіб, які є дійсними членами громадських організацій України строком на два роки.

Громадська рада при Міністерстві внутрішніх справ України (далі – Громадська рада МВС) є «тимчасовим консультативно-дорадчим органом, утвореним для сприяння участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики у сферах забезпечення охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку, а також надання поліцейських послуг; захисту державного кордону та охорони суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні; цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій та запобігання їх виникненню, ліквідації надзвичайних ситуацій, рятувальної справи, гасіння пожеж, пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб, а також гідрометеорологічної діяльності; міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, біженців та інших визначених законодавством категорій мігрантів» [137] (далі – сфери, що належать до компетенції МВС).

Відповідно до положення «Про Громадську раду при Міністерстві внутрішніх справ України», затвердженого наказом Міністерства внутрішніх справ України 16 січня 2020 року №38, основними завданнями Громадської ради МВС є: 1) сприяння реалізації громадянами конституційного права на участь в управлінні державними справами; 2) сприяння врахуванню МВС громадської думки під час формування та реалізації державної політики у сферах, що належать до компетенції МВС; 3) сприяння залученню представників заінтересованих сторін до проведення консультацій з громадськістю та моніторингу результатів формування та реалізації державної політики у сферах, що належать до компетенції МВС; 4) проведення

відповідно до законодавства громадського моніторингу діяльності МВС; 5) здійснення підготовки експертних пропозицій, висновків, аналітичних матеріалів з питань формування та реалізації державної політики у сферах, що належать до компетенції МВС.

Громадська рада МВС має досить широкі повноваження відповідно до покладених на неї завдань: «1) готує та подає МВС пропозиції до орієнтовного плану проведення консультацій з громадськістю; 2) готує та подає МВС пропозиції щодо організації консультацій з громадськістю, у тому числі щодо залучення представників заінтересованих сторін; 3) готує та подає МВС обов'язкові для розгляду пропозиції, висновки, аналітичні матеріали щодо вирішення питань у сферах, що належать до компетенції МВС, підготовки проектів нормативно-правових актів, удосконалення роботи органу; 4) проводить громадський моніторинг урахування МВС пропозицій та зауважень громадськості, забезпеченням ним прозорості та відкритості своєї діяльності, а також дотримання вимог нормативно-правових актів, спрямованих на запобігання та протидію корупції; 5) інформує громадськість про свою діяльність, прийняті рішення та стан їх виконання, подає в обов'язковому порядку відповідні відомості МВС для оприлюднення на його офіційному веб-сайті та будь-яким іншим способом; 6) збирає, узагальнює та подає МВС пропозиції громадськості щодо вирішення питань, які мають важливе суспільне значення; 7) готує та оприлюднює щорічний звіт про свою діяльність» [137].

Пропозиції Громадської ради розглядаються МВС у встановленому законодавством порядку. Розгляд пропозицій щодо проектів нормативно-правових актів відображається у звіті за результатами проведення консультацій з громадськістю.

Громадська рада МВС також наділена широким колом прав, а саме: «1) утворювати постійні та тимчасові робочі органи (правління, секретаріат, комітети, комісії, експертні групи тощо); 2) залучати до своєї роботи працівників центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів

місцевого самоврядування, представників підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності (за згодою їх керівників), а також окремих фахівців (за згодою); 3) організовувати і проводити семінари, конференції, круглі столи та інші публічні заходи; 4) отримувати в установленому порядку від МВС інформацію, необхідну для забезпечення діяльності Громадської ради; 5) отримувати від МВС проекти нормативно-правових актів з питань, що потребують проведення консультацій з громадськістю; 6) проводити відповідно до законодавства громадську експертизу діяльності МВС та громадську антикорупційну експертизу нормативно-правових актів, проектів нормативно-правових актів, розроблених МВС» [137].

Склад Громадської ради МВС не може становити більше 20 осіб, які є представниками громадських організацій України, термін повноважень кожної такої ради становить 2 роки з моменту затвердження її складу.

Рада громадського контролю при Бюро економічної безпеки України. У ст. 34 Закону України «Про Бюро економічної безпеки України» № 1150-IX від 28 січня 2021 року сказано: «З метою забезпечення прозорості та суспільного контролю за діяльністю Бюро економічної безпеки України при Бюро економічної безпеки України утворюється Рада громадського контролю у складі 15 осіб, яка формується на засадах відкритого та прозорого конкурсу шляхом рейтингового інтернет-голосування громадян України». Закон наділяє цю Раду наступними повноваженнями: 1) заслуховувати інформацію про діяльність, виконання планів і завдань Бюро економічної безпеки України; 2) розглядати звіти Бюро економічної безпеки України і затверджує свій висновок щодо них; 3) організовувати публічні заходи для обговорення актуальних питань розвитку і діяльності Бюро економічної безпеки України, заходи з правової освіти населення; 4) обирати із свого складу представників, які входять до складу конкурсних комісій Бюро економічної безпеки України (крім конкурсних комісій, що проводять конкурси на посади, відомості про які становлять державну таємницю); 5) обирати із свого складу представників, які входять до складу дисциплінарної комісії Бюро економічної безпеки України;

б) здійснювати інші повноваження, передбачені положенням про Раду громадського контролю при Бюро економічної безпеки України [134].

Варто зазначити, що ефективність і доцільність створення таких громадських рад підтверджується світовою практикою їх функціонування. Зазвичай головною метою їх створення є здійснення громадського контролю за діяльністю відповідних державних органів, це в свою чергу відповідає сучасним світовим стандартам діяльності органів державної влади та сприяє прозорості їх діяльності. В Україні даний механізм взаємодії влади з інститутами громадянського суспільства через діяльність громадських рад все ще перебуває на стадії формування (особливо це стосується регіонального рівня), а діяльність тих нечисленних рад, які вже створені, часто прийнято вважати, що вони носять радше формальний характер і не здійснюють відчутного впливу на процеси формування та реалізації того чи іншого напрямку державної політики.

Під непрямими формами діяльності неурядових організацій щодо сфери політики боротьби зі злочинністю слід розуміти: «1) інформування (повідомлення про факти злочинів, що готуються, вчиняються та вже вчинені); 2) здійснення комплексу заходів виховного, навчального характеру, спрямованих на створення належних умов для набуття громадянами своїх прав і свобод, а також виконання покладених на них обов'язків; 3) забезпечення певної рівноваги у суспільстві шляхом створення атмосфери стабільності, впливаючи на чинники негараздів в економічній, політичній, духовній, сімейно-побутовій та інших сферах» [49, с. 47]. Вони здійснюються неспеціалізованими суб'єктами боротьби зі злочинністю, серед яких «неурядові організації, волонтерські рухи, благодійні фонди, релігійні організації, жіночі рухи, окремі громадяни тощо. Окремі завдання вирішують також вуличні, квартальні, домові комітети, батьківські ради шкіл, а також приватні медико-психологічні, соціальні, кризові центри, сімейні дитячі будинки, що діють на громадських засадах. Для таких суб'єктів заходи спрямовані проти боротьби зі злочинністю не є профілюючими, але внаслідок

соціальної природи злочинності вони мають можливість вирішувати завдання випереджаючої протидії соціально-негативним явищам» [8, с. 97-98].

Ще однією непрямою формою діяльності неурядових організацій, що стосується політики у сфері боротьби зі злочинністю, є **адвокація чи адвокаційна діяльність**. Термін «адвокація» походить від англійського «advocacy» (адвокасі), що є зібраним поняттям грецьких слів «ad» – «тут, в даний момент» та «voca» – «звати, закликати, закликати когось, закликати кудись». Якщо дослівно перекладати англ. advocacy, то українською буде кілька тлумачень: рекомендація, підтримка, аргументація, просування ідеї чи проекту рішення.

Станом на сьогодні гуманітарні науки містять наступні найпоширеніші трактування терміну «адвокація»:

«адвокація – метод та процес впливу на людей, які приймають рішення, та на громадську думку щодо проблемних питань. Процес, який спрямований на мобілізацію громадських дій для досягнення змін у суспільстві» [4];

«адвокація складається з організованих зусиль і дій, які ґрунтуються на реальному стані речей. Ці організовані дії порушують приховані, раніше ігноровані проблеми. З метою впливу на громадську думку та політику для того, щоб спільнота наблизилася до справедливого та гідного суспільства» [244].

«адвокація – вид діяльності, за якої громадяни та громадські організації (в тому числі неурядові – прим. автора) висловлюють занепокоєння щодо порушення своїх прав, а також вдаються до активних дій для їх захисту; це діяльність з представлення інтересів громадян на зміну політики влади на місцевому або державному рівні, свідомості учасників процесу, законодавства; низка взаємопов'язаних кроків, спрямованих на довгострокові зміни в суспільстві, громаді або способи ухвалення політичних рішень за допомогою мобілізації громадськості» [114];

«адвокація – це процес, в якому індивіди та організації досягають впливу на прийняття владних рішень» [114];

«адвокація – це організовані дії, спрямовані на здійснення впливу на певних осіб та/чи організації, що приймають рішення, або на політиків, щоб змінити певну ситуацію на краще» [114];

«адвокація – це діяльність із захисту прав та інтересів громадян шляхом їх участі в процесі прийняття рішень, які спрямовані на зміни та ін.» [114];

Таким чином адвокацію пропонується розглядати «як діяльність, Спрямовану на задоволення потреб громадськості як певної її частини через донесення бачення того, як оптимально варто було б задовільнити ці потреби, які саме рішення та дії влади очікуються для їх задоволення від представників влади» [5].

Варто наголосити, що адвокація неурядових організацій не обмежуються тільки впливом на процес формування чи прийняття політичних рішень владою. Така адвокація має місце і під час розробки законодавства. Зокрема, Г.Н. Гаддад (Heidi Nichols Haddad) зазначає, що неурядові організації під час законотворчого процесу здійснюють свій найбільший вплив на формування норми на ранніх етапах виникнення такого процесу, в рамках якого вони діляться інформацією, окреслюють проблему та ставлять її на порядок денний. Однак, продовжує дослідниця, вплив адвокаційних дій неурядових організацій значно зменшується на більш пізньому етапі формування норми, чим в основному займається бюрократичний апарат [226, 187].

З аналізу вказаних визначень випливає, що головною рисою адвокації є те, що це діяльність, яка спрямована на вплив на процеси формування чи прийняття політичних рішень. В свою чергу неурядові організації часто послуговуються адвокацією саме з метою прийняття чи не прийняття тих чи інших політичних рішень, політика в сфері боротьби зі злочинністю тут не є винятком. Яскравим прикладом є те, як сьогодні неурядові організації здійснюють адвокацію у питаннях, що стосуються боротьби проти корупції, приклади яких будуть розглянуті у наступних частинах даного дослідження.

Вивчення форм участі неурядових організацій у боротьбі зі злочинністю дозволяє робити попереднє припущення, що на теперішній час реалізація таких зусиль здійснюється як у законодавчо закріплених формах, так й у формах не врегульованих правом.

Окремим аспектом дослідження є безпосередній аналіз діяльності тих неурядових організацій, які займаються боротьбою з окремими негативними соціальними явищами, які є детермінантами злочинності. Як наслідок, можна припустити, що таким чином вони здійснюють запобігання, яке є засадничою ідеєю кримінологічної політики, а тому можна дійти висновку, що вони є суб'єктами такої політики. Аналіз їх діяльності показує, які заходи та яких результатів вони досягають у процесі своєї діяльності та яким чином можуть запобігати злочинності.

Показовим прикладом є діяльність неурядової організації **Truth Hounds** — яка являє собою групу досвідчених фахівців з прав людини, яка займається документуванням воєнних кримінальних правопорушень і злочинів проти людства з 2014 року. Організація бореться проти уникнення безкарності осіб, які винні у вчиненні міжнародних злочинів, та проти серйозних порушень прав людини. Члени організації розслідують, документують, здійснюють моніторинг та проводять заходи з адвокації та своєю діяльністю покликані сприяти вирішенню проблем соціально вразливих груп населення.

Організація розпочала активну роботу в ході російсько-грузинської війни 2008 року, коли її члени почали набувати досвіду з документування міжнародних військових злочинів та грубих порушень прав людини. Також організація задокументувала непропорційне застосування правоохоронцями сили проти мирних демонстрантів в Єревані протягом 2015-2016 та в Білорусі весною 2017 року. Зокрема, члени організації здійснили понад 50 польових місій з виявлення фактів воєнних кримінальних правопорушень у Східній Україні та Криму.

Члени Truth Hounds в своїй діяльності керуються загальноприйнятими міжнародними стандартами, системно підходять до виконання своєї роботи,

використовуються найкращими практиками збору та систематизації інформації, з метою збору доказів та їх документування. Таким чином організація сприяє притягненню злочинців до відповідальності за вчинені ними злочини, перш за все, за істотні порушення прав людини та міжнародні злочини. Яскравим результатом роботи організації стало налагодження діалогу з Міжнародним кримінальним судом в м. Гаага та поданням трьох вичерпних комунікацій з інформацією про міжнародні злочини. В Україні члени Truth Hounds спрямовують свої зусилля задля забезпечення ефективної боротьби проти безкарності злочинців та порушників. З 2014 р. вона документує воєнні злочини та правопорушення проти людяності в Луганській та Донецькій областях, а також фіксує порушення міжнародного гуманітарного права в окупованому Криму. Також члени організації беруть участь у відслідковуванні порушень під час проведення протестів та інших масових заходів [248].

Центр протидії корупції – українська громадська організація, яка за своєю суттю є неурядовою, мета діяльності якої полягає у боротьбі з корупцією в Україні. Дана неурядова організація є одним з головних лобістів розробки, прийняття антикорупційного законодавства та створення системи антикорупційних органів в Україні, таких як Національне антикорупційне бюро, Спеціалізована антикорупційна прокуратура та Агентство з розшуку та менеджменту активів. Результати антикорупційної діяльності Центру протидії корупції вражають та свідчать про високу ефективність його роботи, наприклад, шляхом моніторингу державних закупівель та їх оскарження при виявленні порушення. Зокрема, командою Центру протидії корупції було подано близько 3 тисяч оскаржень, таким чином державний бюджет зберіг близько 4,8 млрд. гривень. Центр протидії корупції також координував кампанії з ухвалення ключових антикорупційних законів, наприклад: створення системи антикорупційних державних органів; криміналізації незаконного збагачення та брехні в деклараціях; відкриття державних реєстрів та багато інших. Таким чином, в цілому було проведено лобіювання прийняття

35 законопроектів, спрямованих на боротьбу з корупцією в нашій державі. Крім того, члени організації здійснюють громадський контроль за проведенням розслідування корупційних кримінальних правопорушень, загалом над 986 справами, які розслідувало Національне антикорупційне бюро [189].

Група «Антикорупційна реформа» Реанімаційного пакету реформ – одна з найбільш активних коаліцій експертів-представників 27 громадських організацій створена задля розробки, адвокації та імплементації антикорупційних реформ в Україні. Ця неурядова організація є активною у нормотворчих процесах, зокрема, брала участь у розробленні закону «Про публічні закупівлі» (проект 4587) та зміни до попередньої редакції закону (проект 2207); законопроекту про систему спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції (Нацбюро антикорупційних розслідувань) (проект 5085); закону «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014 – 2017 роки» (проект 4284а); закону «Про запобігання корупції» (проект 5113); закону про визначення кінцевих вигодоодержувачів юридичних осіб та публічних діячів (проект 5114) [54].

Громадянська мережа «ОПОРА» – одна з провідних неурядових та позапартійних всеукраїнських організацій громадського контролю та адвокації у сфері виборів та парламентаризму. Одним з головних напрямків діяльності організації є контроль за дотриманням виборчого законодавства, спостереження за проведенням виборів та запобігання порушень виборчого процесу та виборчих прав громадян. ОПОРА створила мапу порушень на виборах, зокрема, інтерактивна мапа проведення місцевих виборів у 2015 р. свідчить про фіксацію членами організації 1559 правопорушень, з яких 392 кримінальні правопорушення [110]. Окрім того, організація створює та використовує продукти цифрових технологій, які покликані боротися з правопорушенням виборчого процесу. Зокрема, в рамках підготовки до місцевих виборів 2020 року в Україні ОПОРА розробила мобільний додаток

«Вибори 2020», головна мета якого полягала у моніторингу виборчого процесу на відповідність дотримання виборчого законодавства та запобігання правопорушенням. Наприклад, додаток містив верифікатор протоколів дільничних виборчих комісій про підрахунок голосів виборців, використання якого в свою чергу стало дієвим засобом запобігання правопорушенням, які могли вчинятися під час виборів, зокрема це перешкоджало здійсненню спекуляцій під час підрахунку голосів виборців [123, с.109].

Зі змісту проведеного дослідження у даному підрозділі випливає, що в Україні існує широке коло форм та методів взаємодії громадського сектору та держави. Більшість з них можуть бути реалізовані неурядовими організаціями таким чином, щоб впливати на процес боротьби зі злочинністю. Проте, на нашу думку, відсутність єдиного нормативного документу, який би регулював такі взаємовідносини з державою, як це зроблено у багатьох країнах, а також розпорошеність цих норм по різномісцевих нормативно-правових актах різних суб'єктів (укази Президента, постанови КМУ), більшість з яких прийняті досить давно, дають підстави вважати, що проголошені гасла де-факто носять декларативний характер. Тому існує гостра необхідність прийняття єдиного документу, який би визначав засади, напрямки взаємодії держави та громадськості у сфері протидії злочинності, таким чином держава б вирішила ряд важливих для себе завдань: визнала б громадянське суспільство через діяльність неурядових організацій повноправним суб'єктом боротьби зі злочинністю; посприяла б формуванню позитивного іміджу правоохоронної системи держави в цілому; підняла б рівень довіри до них шляхом взаємодії неурядових організацій з правоохоронними органами; зріс би рівень правосвідомості населення шляхом залучення громадян до антикримінальних заходів через участь у неурядових організаціях. Згаданий документ став би важливим фактом засвідчення демократичного вектору розвитку нашої держави.

Неурядові організації де-юре можуть реалізувати широке коло діяльності, яке має запобіжний характер і спрямоване на зменшення рівня

злочинності. Вони можуть здійснюватися ними як самостійно, так і шляхом співпраці з державними органами, в тому числі і правоохоронними. На нашу думку, найперспективнішими формами можуть бути:

- 1) проведення аналізів, виконання статистичної діяльності, зокрема стосовно детермінант злочинності, які мають місце у суспільстві;
- 2) здійснення громадського контролю за діяльністю державних органів, в тому числі правоохоронних;
- 3) соціальна робота з жертвами злочинів, колишніми злочинцями;
- 4) шляхом участі в обговореннях проектів нормативно-правових актів, норми яких покликані протидіяти злочинності та подання зауважень чи пропозицій до них;
- 5) шляхом участі у громадських радах, які функціонують при правоохоронних органах;
- 6) проведення інформаційних компаній з питань, що стосуються злочинності;
- 7) адвокація з питань прийняття рішень владними суб'єктами, що стосуються сфери протидії злочинності;
- 8) виконання кримінологічних експертиз нормативно-правових актів у галузі та заходів з протидії злочинності, які застосовуються державою.

Даний перелік далеко не є вичерпним, проте більшість з вказаних заходів можуть виконуватись вже сьогодні. Отже, неурядові організації несуть в собі значний ресурс як один з перспективних напрямків протидії злочинності, проте який наразі залишається не задіяним на достатньому рівні.

3. МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ДІЯЛЬНОСТІ НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ЯК СУБ'ЄКТІВ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

3.1 Міжнародні нормативно-правові засади діяльності неурядових організацій

Злочинність постійно вдосконалює свої форми і методи, широко використовує можливості, що надаються сучасним суспільством, його політико-правовою системою, наукою і технікою, що істотно ускладнює боротьбу з нею. За таких умов необхідно здійснювати пошук нових шляхів для мінімізації злочинності та її детермінант. Саме тому однією важливою складовою частиною даного дослідження є вивчення міжнародної практики залучення населення до сфери боротьби з нею.

Виконання даного наукового завдання насамперед необхідно розпочати з дослідження міжнародного досвіду світового масштабу та нормативних засад, які стосуються діяльності неурядових організацій у сфері боротьби зі злочинністю. Насамперед, необхідно розпочати з дослідження досвіду міжнародних інституцій, адже вона набуває особливого значення, оскільки, погоджуючись з науковими позиціями дослідників про те, що за багато такі організації зібрали, проаналізували й узагальнили різноманітні типи злочинних практик, розробили й апробували форми й методи боротьби з ними, у тому числі й засобами кримінального права [65].

Оскільки існує чимало таких міжнародних актів, а відтак їхнє дослідження слід проводити з додержанням певної класифікації. Тут вбачається за доцільне послуговуватися розподілу таких документів на основі класифікації запропонованої М.Г. Колодяжним, в основу якої дослідник ставить критерій масштабу дії відповідного нормативно-правового акту, таким чином поділяючи їх на: а) міжнародно-правові; б) регіональні; в) національні; та г) місцеві [84, с. 111]. Таку класифікацію доцільно застосовувати і при дослідженні питання про правове регулювання неурядових організацій.

Таким чином, до міжнародно-правового рівня можна відносити нормативно-правові акти, які поширюють свою дію у світовому масштабі (акти, які прийняті світовим співтовариством, насамперед, документи прийняті під егідою Організації Об'єднаних Націй); до регіональних варто відносити акти, що прийняті та діють в рамках окремих частин світу (наприклад, акти Ради Європи, законодавство Європейського Союзу); національні – ті, що є законодавчими актами окремої країни; місцеві – акти, що прийняті на локальному рівні (наприклад, на рівні окремих громад).

Отже, перш за все потрібно досліджувати акти прийняті в рамках діяльності Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН). Дослідники справедливо зазначають, що саме вона є загальним міжнародним центром з координації зусиль міжнародного співтовариства з вироблення світової політики боротьби зі злочинністю. На засіданнях Генеральної Асамблеї ООН обговорюються типові договори з надання правової допомоги, угоди по боротьбі з окремими видами злочинів, а також стандарти і правила поведінки з ув'язненими та інші документи. Проекти подібних міжнародно-правових конвенцій готуються численними спеціалізованими органами і комісіями ООН [64, с. 30].

Так, відповідно до ст. 3 Статуту ООН, вона організовує міжнародну співпрацю у вирішенні проблем соціального і гуманітарного характеру. В тому числі і проблем боротьби зі злочинністю [253]. Таку діяльність ООН здійснює через функціонування системи своїх органів (Генеральну Асамблею, Раду безпеки, Секретаріат, Комісію міжнародного права, Міжнародний Суд, Економічну та соціальну раду (далі – ЕКОСОР), Комісію ЕКОСОР з запобігання злочинності та кримінального правосуддя та ін.).

Слід підкреслити, що першим міжнародно-правовим актом ООН, який містить вказівку на діяльність неурядових організацій є Статут ООН, зокрема, у ньому мова йде про повноваження Економічної та Соціальної Ради, а саме у ст. 71 зазначено наступне: «Економічна і соціальна рада наділена повноваженнями проводити належні заходи для консультацій з неурядовими

організаціями, які зацікавлені в питаннях, що входять до її компетенції (ради – прим. автора). Такі заходи можуть здійснюватися з міжнародними неурядовими організаціями, а у випадку необхідності з національними неурядовими організаціями після консультації щодо такої можливості з відповідним членом ООН» [253]. Відповідно до Резолюції ЕКОСОР 288 В (Х) 1950 р., термін «неурядова» має на увазі «будь-яку міжнародну організацію, яка не заснована на підставі міждержавної угоди». Крім того, як це впливає з ст. 71 Статуту ООН розкриває два види рівнів діяльності неурядових організацій: міжнародні неурядові організації та національні неурядові організації.

Варто зазначити, що найвідчутніший вплив на формування міжнародної політики боротьби зі злочинністю здійснюють саме ті неурядові організації, які отримали консультативний статус при ЕКОСОР, адже таким чином вони набувають можливості приймати участь розробленні багатьох міжнародних документів, що стосуються боротьби зі злочинністю.

Діяльність неурядових організацій у Програмі ООН проти злочинності можна простежити ще з перших років існування ООН. Зокрема, неурядові організації були залучені до діяльності численних сесій Комітету ООН щодо злочинності та Комісії ООН щодо злочинності (яка замінила перший у 1992 р.).

Роль неурядових організацій була особливо відчутна під час роботи Конгресів ООН щодо запобігання злочинності та кримінального правосуддя (до 2005 р. носив назву – Конгрес ООН щодо запобігання злочинності та поведінки з засудженими), починаючи з Першого конгресу, який відбувся 1955 р. і до сьогоднішнього дня. Варто зазначити, що до П'ятого Конгресу ООН щодо запобігання злочинності та кримінального правосуддя, який відбувся 1975 р., неурядові організації були наділені правом голосу «для консультативних цілей».

Як наголошує дослідник М. Йотсен (Matti Joutsen), неурядові організації зробили великий внесок під час процесу розробки стандартів ООН щодо

запобігання злочинності та кримінального правосуддя ще починаючи з Першого Конгресу ООН щодо запобігання злочинності та кримінального правосуддя, який відбувся 1955 р., а саме щодо прийняття Мінімальних стандартів ООН з поведінки щодо засуджених осіб (the Standard Minimum Rules on the Treatment of Prisoners) [256, с. 54].

У багатьох актах ООН йдеться про громадський сектор в загальному, а оскільки неурядові організації є його представниками, то необхідно також досліджувати положення тих актів, де вони безпосередньо не згадуються, проте ведуть мову про громадськість та приватний сектор.

Зокрема, ще у 1965 році у м. Стокгольмі, Швеція, III Конгрес ООН із запобігання злочинності мав назву «Соціальні зміни і злочинність». На даному Конгресі розглядалося п'ять груп питань, дві з яких безпосередньо стосувалися участі громадськості у превентивній діяльності, а саме: група «Соціальні чинники і запобігання злочинності» та група «Громадські превентивні заходи». Варто відзначити, що у зазначеному Конгресі взяло участь 74 країни та 39 неурядових організацій. З цього часу конгреси ООН почали регулярно розглядати такі питання. Наприклад, під час IV Конгресу ООН 1970 р. у м. Кіото, Японія, серед чотирьох блоків питань, які виносилися на розгляд, було питання «Участі громадськості у запобіганні злочинності і боротьби з нею, включаючи злочинність неповнолітніх». Вже на VII Конгресі ООН у 1985 р. у м. Мілан, Італія, цей напрямок діяльності висунуто в окрему стратегію протидії злочинності [206, с. 341]. Схожі питання, зокрема «Участь громад у запобіганні злочинності», були на порядку денному й під час засідання X Конгресу ООН у 2000 р. у м. Відень, Австрія, та XV Конгресу ООН у 2015 році у м. Доха, Катар.

Загалом, протягом останніх 20ти років питанню про необхідність та доцільність активного залучення громадського сектору до боротьби зі злочинністю все більше висувалось на порядку денному Конгресів ООН щодо запобігання злочинності та кримінального правосуддя. Беззаперечним свідченням такої тенденції є відповідні положення заключних декларацій

прийнятих за результатними роботи конгресів. Наприклад, у п. 13 Віденської декларації, яку прийняли за результатами роботи X Конгресу ООН, підкреслюється, що «ефективні дії в області запобігання злочинності і кримінального правосуддя вимагають участі в якості партнерів та суб'єктів, урядів, національних, регіональних, міжрегіональних і міжнародних установ, міжурядових та неурядових організацій, різних сегментів громадянського суспільства, в тому числі засобів масової інформації та приватного сектору, а також визнання їх відповідної ролі та внеску» [37].

У Бангкокській декларації, прийнятій на XI Конгресі ООН, у зв'язку з цим відзначається наступне: «п. 9. Ми визнаємо ту роль, яку окремі особи й групи за межами публічного сектора, наприклад, громадянське суспільство, неурядові організації, відіграють у сприянні протидії злочинності й тероризму та боротьбі з ними. Ми заохочуємо заходи щодо укріплення цієї ролі в рамках законності». Окрім цього, в указаному документі закріплюється: «п. 34. Ми підкреслюємо необхідність розглянути заходи із запобігання зростанню масштабів злочинності у містах, у тому числі шляхом удосконалення міжнародного співробітництва й нарощування потенціалу правоохоронних і судових органів в цій області та шляхом сприяння участі місцевих органів влади та інститутів громадянського суспільства» [13; 243].

Сальвадорська декларація, прийнята за результатами діяльності XII Конгресу ООН щодо запобігання злочинності та кримінального правосуддя, теж піднімає це питання, зокрема, в ній відзначається наступне: «п. 33. Ми визнаємо, що відповідальність за розробку й прийняття політики в області запобігання злочинності, а також контроль над її здійсненням та оцінку несуть держави. Ми вважаємо, що такі намагання мають засновуватись на широкій участі, яка базується на співробітництві й комплексному підході, що охоплює всіх зацікавлених акторів (суб'єктів), у тому числі з громадянського суспільства». У п. 34 цієї ж декларації додається, що «Ми визнаємо важливість укріплення партнерських зв'язків між публічним та приватним секторами у справі запобігання злочинності у всіх її формах і проявах й боротьби з нею.

Ми впевнені, що завдяки взаємному та ефективному обміну інформацією, знаннями й досвідом, а також спільним узгодженим діям уряди та ділові кола можуть розробляти, удосконалювати та здійснювати заходи щодо запобігання злочинності, а також переслідувати і карати за вчинення злочинів, у тому числі протидіяти новим змінюваним викликам» [234; 241]. Під час проведення цього Конгресу його учасники окремо наголосили на необхідності укріплення партнерських відносин між державним та приватним секторами, шляхом взаємного та ефективного обміну інформацією, знаннями та досвідом та ін. Також, Конгрес забезпечив плацдарм для більш тісного співробітництва між урядами, міжурядовими та неурядовими організаціями з усього спектру питань, що стосуються запобіганням злочинності та кримінального правосуддя, забезпечивши таким чином більш ефективну міжнародну співпрацю в цій галузі.

Схожі положення містяться також у Кіотській декларації, яку прийняли на XIV Конгресі у 2021 році. Наприклад, п. 10 зазначає: «ми (учасники – прим. автора) зобов'язуємося активізувати міждисциплінарну діяльність щодо запобігання злочинності та боротьби з нею на основі співпраці і взаємодії між правоохоронними органами та іншими інститутами системи кримінального правосуддя та іншими урядовими структурами, а також підтримувати їх роботу шляхом участі в багатосторонніх партнерств з приватним сектором, громадянським суспільством, науково-педагогічним співтовариством і науковими колами та при необхідності з іншими відповідними, зацікавленими сторонами і сприяти розвитку таких партнерств» [9].

В цілому, аналіз матеріалів усіх 14-ти Конгресів ООН з питань запобігання злочинності і кримінального правосуддя дає підстави стверджувати, що світова спільнота немало уваги приділяла залученню громадськості у різних аспектах до сфери боротьби зі злочинністю [252; 249].

Варто зазначити, що нормативно-правові акти прийняті в за результатами роботи ООН (зокрема, резолюції та декларації) здебільшого носять рекомендаційний характер. Проте, враховуючи авторитетність ООН,

вони є важливим джерелом для формування світової політики та є відображенням світових тенденцій, що стосуються сфери боротьби зі злочинністю.

Існують випадки, коли рекомендаційні акти набувають обов'язкової юридичної сили. Зокрема, резолюцією №55/25 Генеральної Асамблеї ООН від 15 листопада 2000 р. була прийнята Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності, яка вказує на способи боротьби із цим видом злочинності. Серед її положень, в ст. 31, яка має назву «Попередження транснаціональної організованої злочинності» зазначається, що держави-учасниці прагнуть сприяти поглибленню розуміння суспільством факту існування, причин і небезпечного характеру транснаціональної організованої злочинності, а також загроз, створюваних нею. Відповідна інформація включає відомості про заходи для сприяння участі населення у запобіганні такої злочинності і може поширюватися у відповідних випадках через засоби масової інформації [87]. Зважаючи на те, що вона була підписана та в подальшому ратифікована більшістю країн світу, ця конвенція набула загальнообов'язкового характеру.

Наступний приклад це Конвенція ООН проти корупції, яка спочатку теж була прийнята резолюцією Генеральної Асамблеї ООН № A/RES/58/4 від 31 жовтня 2003 р., однак подальша її ратифікація різними країнами зробила її положення обов'язковими до виконання. Ця конвенція також містить положення про необхідність залучення недержавного сектору до боротьби з корупційною злочинністю. Зокрема, вже у преамбулі конвенції прямо зазначається, що «протидія корупції має відбуватись за активного співробітництва не лише окремих країн, а й публічного й приватного секторів. До останнього відносяться громадянське суспільство, неурядові організації та організації, що функціонують на базі громад. Окрім цього, конвенція містить наступні положення, а саме: ст. 13 «Участь громадськості» та ст. 39 «Співробітництво між національними органами та приватним сектором», в

яких наголошується у якнайширшому залученні населення до запобігання корупції» [86].

Крім діяльності Генеральної Асамблеї, Конгресів ООН щодо запобігання злочинності та кримінального правосуддя та Конвенцій ООН, до проблеми боротьби зі злочинністю залучена й Економічна та соціальна Рада ООН (ЕКОСОР). Зокрема, у рамках своєї компетенції ЕКОСОР прийняла два пакети керівних вказівок, спрямованих на боротьбу зі злочинністю: Керівні вказівки для співпраці та технічної допомоги у сфері попередження урбаністичної злочинності 1995 р. [250] та Керівні вказівки з попередження злочинності 2002 р. [251]. На реалізацію зазначених вказівок у 2002 р. Генеральна асамблея ООН своєю резолюцією №56/261 закликала держави підтримати сприяння тіснішій співпраці між такими секторами, як правосуддя, здоров'я та освіта з метою підтримувати ефективну боротьбу зі злочинністю та співпрацювати у цьому з громадським сектором. Так, у п. 2 ч. 2 Керівних вказівок 2002 р., які містяться у додатку до резолюції ЕКОСОР ООН №2002/13 зазначається, що обов'язком держави є на всіх рівнях створювати, підтримувати і сприяти умовам, в яких відповідні державні установи та всі сегменти громадського суспільства, включаючи корпоративний сектор, можуть краще виконувати свою роль у запобіганні злочинності [220].

У Керівних вказівках як 1995 так і 2002 років закріплюються й вихідні принципи, на яких повинна будуватися концепція політики у сфері боротьби зі злочинністю. Зокрема, відповідно до положень п. 9 ч. 3 Керівних вказівок 2002 р. одним із них є принцип, зміст якого полягає у наступному: «співпраця та партнерство повинні бути невід'ємною частиною ефективної боротьби зі злочинністю; це включає партнерства на рівні міністерств і відомств, суспільних інституцій, неурядових організацій, сектору бізнесу та приватних осіб. Держави зобов'язуються сприяти встановленню партнерств з неурядовими організаціями, бізнесом, приватним сектором та громадськістю».

В цілому, ООН надає вагомого значення недержавним організаціям у процесі формування порядку денного з питань боротьби зі злочинністю. Так, Генеральна Асамблея ООН, у своїй резолюції 45/107 (Додаток, параграф 28), закликала до більш широкого залучення та допомоги неурядових організацій, з метою ефективнішого вирішення питань, що стосуються запобігання злочинності та кримінальної юстиції, а також задля отримання додаткової технічної та наукової експертизи та ресурсів з міжнародного співробітництва у цій галузі. Сьомий конгрес ООН щодо запобігання злочинності та поводження з правопорушниками, у своїй резолюції щодо Керівних принципів запобігання злочинності та кримінального правосуддя в контексті розвитку (параграф 46), також закликав до більш інтенсивних зусиль для забезпечення підтримки та співпраці з науковими, професійними організаціями та установами, які займаються питаннями згаданої сфери, щоб максимально використати їх ресурси на субрегіональних, регіональних, міжрегіональних та міжнародних рівнях та запропонував створення міжнародної ради наукових, дослідних, професійних організацій та академічних установ для зміцнення міжнародного співробітництва у питаннях запобігання злочинності та кримінального правосуддя, шляхом обміну інформацією та надання технічної і наукової допомоги ООН та світової спільноти.

Відповідно до цих закликів, та зважаючи на те, що багато міжнародних неурядових організацій, які задіяні до сфери боротьби зі злочинністю набули консультативного статусу при ООН було прийнято рішення створити Міжнародну науково-професійну консультативну раду Програми ООН щодо запобігання злочинності та кримінального правосуддя (the International Scientific and Professional Advisory Council of the United Nations Crime Prevention and Criminal Justice Programme – ISPAC), як структуру для координації діяльності між неурядовими організаціями та академічними інституціями, які зацікавлені для залучення в роботі Програми ООН щодо злочинності та кримінального правосуддя. Установчі збори цієї Ради, за безпосередньої участі сімдесяти представників неурядових організацій,

академічних установ та асоціацій, з усіх регіонів світу відбулися з 21 по 23 вересня 1991 р. в м. Мілан, Італія. Завданнями Ради були визначені як налагодження каналу передачі для ООН професійних та наукових надбань з питань боротьби зі злочинністю, а також створення механізму для руху знань та обміну інформацією від неурядових організацій, академічних установ та інших відповідних суб'єктів щодо питань, що стосуються запобігання злочинності та кримінального судочинства, щоб допомогти ООН у процесах формулювання та реалізації програм у вказаних галузях, а також отримання доступу до послуг та досвіду цих організацій, включаючи отримання їх технічної допомоги, навчання, дослідження, моніторинг та оцінку реалізації різних проектів ООН, які стосуються зазначених галузей. Також, на установчих зборах було визначено, що однією з основних цілей Ради є покращення залученості до такої діяльності неурядових організацій з країн, які розвиваються.

Конференція міністрів скликана ООН у Версалі у листопаді 1991 р. та Генеральна Асамблея ООН у своїй резолюції 46/152 (грудень 1991 р.), черговий раз підкреслили, що неурядові організації та наукове співтовариство є цінним джерелом професійного досвіду, адвокації та допомоги, а також їхній внесок повинен бути повністю використані у розробці та впровадженні Програми ООН щодо запобігання злочинності та кримінального правосуддя. Також ця Рада виступає органом для координації діяльності неурядових організацій у Конгресах ООН щодо запобігання злочинності та кримінального правосуддя.

З цього випливає, що ООН та її інститути (Конгреси, ЕКОСОР) визнає громадськість та неурядові організації важливими елементами у сфері боротьби зі злочинністю будь-якої країни. При цьому, варто зазначити, що згідно з Керівними вказівками 2002 р. саме державам відводиться провідна роль у сфері боротьби зі злочинністю, таке твердження випливає з п. 16 ч. 4, де говориться про первинну відповідальність саме держави за сферу боротьби зі злочинністю, при цьому роблячи застереження на невід'ємності

громадськості та її інститутів, неурядових організацій, в тому числі у зазначеній сфері.

Нормативно-правові акти регіонального рівня можна дослідити на рівні європейського континенту, це насамперед документи Ради Європи та Європейського Союзу.

Рада Європи – регіональна міжнародна організація, яка покликана сприяти утвердженню демократії, прав людини та європейську єдність, шляхом провадження співпраці між країнами-учасницями з правових, культурних та соціальних питань. В рамках своєї роботи організація приймає рекомендації, які не дивлячись на свій рекомендаційний характер здійснюють суттєвий вплив на формування правових систем країн європейського континенту. Окремі акти Ради Європи, що стосуються діяльності неурядових організацій вже були розглянуті у попередніх частинах даного дослідження, це Фундаментальні принципи щодо статусу неурядових організацій в Європі [187] та Рекомендація CM/rec(2007)14 «Щодо створення та діяльності неурядових організацій» [160], Європейська конвенція «Про визнання правосуб'єктності міжнародних неурядових організацій і про бажаність збільшення кількості її договірних сторін» [222]. Проте Рада Європи містить ряд інших актів, що стосуються сфери формування політики боротьби зі злочинністю на європейському континенті, зокрема варто відмітити Рекомендацію № R/96/8 «Політика боротьби зі злочинністю і кримінальне право в Європі в часи змін» видану 1999 р. Серед 42 пунктів рекомендації варто виділити наступні, які так чи інакше стосуються сфери залучення неурядового сектору до сфери боротьби зі злочинністю, зокрема це: п. 5 кожна країна повинна мати раціональну кримінально-правову політику спрямовану на запобігання злочинності, включаючи соціальну превенцію (наприклад, соціальну та економічну політику, освіту, інформацію та ін.). та ситуативну превенцію (наприклад, заходи спрямовані на зменшення можливостей вчинення злочинів у суспільстві та ін.) тощо; п. 6 при розробці кримінально-правової політики влада повинна приймати до уваги та співпрацювати з

професіоналами зі згаданої сфери, в тому числі враховувати надбання науки тощо; п. 8 рекомендується, щоб держави створювати кримінально-правову політику засновану на координації за горизонтальною структурою між центральною владою та різного роду організацій (зі змісту випливає, що мова йде як про урядові, так і неурядові організації – прим. автора), в подальшому рекомендується заохочувати країни розвивати стратегії запобігання злочинності локального та регіонального рівня; п. 11 громадськість повинна бути проінформована про проблеми злочинності, наголошується, що ні кримінально-правова політика, ні робота кримінально-правової системи не може бути ефективною без лояльного ставлення до них громадськості та активної участі громадського сектору [129].

В цілому, досліджуючи документи Ради Європи можна зробити висновок, що організація стоїть на позиції того, що європейські країни повинні будувати свої внутрішні політики боротьби зі злочинністю у основі яких лежить відповідна концепція боротьби зі злочинністю, частиною якої є кооперація між публічним та приватним сектором на засадах партнерства (про партнерство згадувалося в попередніх частинах дослідження), спільна діяльність у згаданій сфері як урядових, так і неурядових суб'єктів.

На рівні законодавства Європейського Союзу варто зазначити рішення Ради Європейського Союзу від 12 лютого 2007 р. №2007/125/JHA, відповідно до якого на період 2007-2013 рр. було розроблено комплексну програму «Запобігання та боротьба зі злочинністю». Програма була покликана стимулювати, пропагувати та розвивати горизонтальні методи і засоби, необхідні для стратегічного запобігання і боротьби зі злочинністю та гарантування безпеки та правопорядку через роботу Європейської мережі запобігання злочинності, публічно-приватного партнерства та ін. [215, с. 7-12] Ця програма передбачала надання підтримки, в тому числі фінансової, і неурядовим організаціям (п. d ч. 1 ст. 4 рішення Ради ЄС), варто відзначити, що обсяг фінансування для підтримки ініціатив, які відповідали цілям програми, складав 600 млн. євро. Подальшим кроком, у продовженні втілення

такої ініціативи стало реформування Європейської мережі протидії злочинності (the European Crime Prevention Network – EUCPN, утвореної ще 2001 р.) відповідно до Рішення Ради Європейського Союзу №2009/902/JHA прийнятого 30 листопада 2009 року [214, с. 44-46; 245]. Цією мережею розробляються стратегії боротьби зі злочинністю в Європейському Союзі. На даний час діє кількарічна стратегія прийнята мережею на період 2021-2025 рр. (EUCPN Multianual Strategy 2021-2025). Серед іншого стратегія передбачає діяльність різних акторів як на рівні ЄС, як державних органів так і неурядових організацій, академічної спільноти та ін. [224].

Варто зазначити, що в Україні свого часу теж приймалися відповідні концепції, які мали на меті впровадити в нашій країні послідовну політику боротьби зі злочинністю, це зокрема Комплексна програма профілактики злочинності на 2001-2005 рр. [145], План заходів з виконання Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 р. [143]. Однак, зазначені програми мали радше декларативний характер, а заходи, які вони передбачали не були реалізовані повною мірою. Не дивлячись на це, в Україні існує практика прийняття програм з запобігання злочинності на локальному рівні. Наприклад, рішенням Івано-Франківської міської ради прийнято Комплексну програму профілактики правопорушень на 2024 року, яка розроблялась в тому числі за безпосередньої участі громадських об'єднань (ГО «Інститут неформальної освіти», ГО «Розквіт-ІФ та ін.), рекомендації яких були враховані при підготовці проекту внесення змін до програми на весні 2021 року [127].

Окремої уваги заслуговує питання про досвід інших країн участі недержавного сектору у боротьбі зі злочинністю. Звичайно, проаналізувати законодавство та досвід усіх країн в межах однієї роботи неможливо, але навести окремі, необхідно і видається доречним для повного досягнення мети даного дослідження.

Вкрай корисним для України є досвід скандинавських країн, адже для цих країн властивий перехід від суто каральної кримінально-правової

політики до превентивної. Фактично кожна така держава має прийняту урядом національну програму із запобігання злочинності. Так, шведська програма носить назву «Наша колективна безпека», фінська – «Працюючи разом для безпечного суспільства». Такі програми відзначаються наявністю деяких спільних ознак: вони наголошують на мультидисциплінарній дії шляхом використання одночасно соціального попередження та ситуативного попередження злочинності; вони роблять окремий акцент на необхідності запобігання злочинності на місцевих рівнях; вони підкреслюють важливість співробітництва не тільки між представниками публічного сектору, а й приватного сектору, включаючи різноманітні організації, в тому числі неурядові, та населення в цілому [227, с. 141]. З цього випливає, що приватному сектору, в тому числі неурядовим організаціям, відведено вагомую роль у сфері боротьби зі злочинністю, на це вказують назви цих програм («Наша колективна безпека», «Працюючи разом для безпечного суспільства»), акцентують на спільних зусиллях держави та громадянського сектору на шляху подолання злочинності. Це свідчить про відхід таких країн від державоцентристської ідеї та про те, що сфера боротьби зі злочинністю є виключно завданням держави.

Таким чином, відмінною рисою скандинавської моделі боротьби зі злочинністю є широке залучення громадськості до профілактики злочинів, а головною метою виступає забезпечення загальносоціальної безпеки. В кожній зі скандинавських країн існує Національна Рада запобігання злочинності. Яка є державним органом, який діє при Міністерстві юстиції і його головним завданням є планування і координація діяльності всіх органів та організацій, які займаються проблемами боротьби зі злочинністю. Варто зазначити, що до складу таких рад входять в тому числі і представники неурядових організацій. Важливим аспектом скандинавського підходу до боротьби зі злочинністю є обов'язкове надання безплатної юридичної допомоги жертвам насильницьких та статевих злочинів, яка часто забезпечується за допомогою діяльності неурядових організацій.

Варто також згадати діяльність Скандинавської ради кримінології, яка була створена 1962 р. міністрами юстиції Данії, Фінляндії, Ісландії, Норвегії та Швеції. Мета його створення – координація кримінологічних досліджень в державах-учасниках, вироблення рекомендацій для урядів скандинавських країн .що стосуються сфери боротьби зі злочинністю. Рада складається з 15 членів, по 3 представники кожної країни, по одному представнику міністерств юстиції та по два фахівця з кримінології, які не є державними службовцями, а являються представниками недержавного сектору. Таким чином, фахівці у сфері боротьби зі злочинністю, які часто одночасно є членами неурядових організацій, можуть здійснювати прямий вплив на формування політики в сфері боротьби зі злочинністю, як своєї країни, так і скандинавського регіону [34, с. 54]. Зважаючи на одні з найнижчих показників злочинності скандинавських країн, такий підхід безумовно відзначається високою ефективністю.

Варто наголосити, що розглянуті заходи могли бути реалізованими та ефективними тільки за безпосередньої активної діяльності неурядових організацій у них.

Отже, можна зробити висновок, про наявність стійкої тенденції щодо зростаючої ролі неурядових організацій у сучасному міжнародному політичному процесі боротьби зі злочинністю. На це вказує ряд таких особливостей як наявність значного масиву міжнародних норм, які покликані підвищувати роль та сприяти роботі неурядових організацій у сфері боротьби зі злочинністю та зростаюча увага до громадського сектору та неурядових організацій зокрема, у процесах запобігання злочинності.

3.2 Роль міжнародних неурядових організацій як суб'єктів кримінологічної політики

Важливу роль в об'єднанні і координації зусиль країн в боротьбі з міжнародною злочинністю на національному і міжнародному рівнях покликані відігравати як міжнародні міжурядові, так і міжнародні неурядові організації.

Міжнародні неурядові організації, будучи особливою формою міжнародного спілкування, є предметом вивчення і дослідження різних наукових дисциплін – міжнародного права, політичної науки, історії, соціології і так далі. Починаючи з 1970-х рр. дослідження неурядових організацій оформляються у відносно самостійний комплексний науковий напрямок. Хоча до сьогодення часу міжнародні неурядові організації розглядають і в контексті досліджень міжнародних міжурядових організацій. Це пов'язано, перш за все, з тим, що до 1990-х рр. неурядовим організаціям відводилася другорядна роль, у порівнянні з міжнародними міжурядовими організаціями (тобто наявність консультативних стосунків міжнародних неурядових організацій з міжнародними урядовими організаціями).

Зважаючи на те, що роль міжнародних неурядових організацій у галузі міжнародного співробітництва у боротьбі зі злочинністю неспинно зростає, то окремі аспекти діяльності цієї групи міжнародних неурядових організацій потребують детального комплексного наукового дослідження. Інколи проблемні питання співробітництва у боротьбі зі злочинністю у рамках міжнародних неурядових організацій стають предметом обговорення у вітчизняних і зарубіжних засобах масової інформації, в наукових колах, а також предметом гострих дискусій. Саме це визначає актуальність даного наукового дослідження як у внутрішньо-територіальному, так і в міжнародно-правовому аспектах. Враховуючи наукову доцільність у межах даного дослідження, зупинимося на з'ясуванні юридичної природи міжнародних неурядових організацій, дослідженні напрямків і форм співробітництва у сфері

боротьби зі злочинністю у рамках міжнародних неурядових організацій, а також визначимо місце і роль цих організацій у міжнародно-правовому механізмі у сфері боротьби зі злочинністю.

Перш за все потрібно відмітити, що у міжнародно-правових документах і літературі з міжнародного права термін «міжнародні неурядові організації» застосовується відносно будь-яких організацій, що діють на національних, субрегіональних, регіональних або міжнародному рівнях. При цьому визначаючим в терміні залишається слово «неурядова», яке само по собі є свого роду викликом, альтернативою поняттю «урядова» організація. Таким чином підкреслена незалежність таких організацій від урядів, держав, а також їх тісний зв'язок з широкими масами населення, громадськістю.

Відмінності між урядовими і неурядовими організаціями лежать в їх правовій основі. Проте в реальності велике різноманіття таких організацій робить важко помітними їх категорії і складним проведення чітких паралелей між ними. У зв'язку з чим, вченими-міжнародниками була вчинена спроба провести розмежування між ними на основі суверенітету: міжнародні урядові організації пов'язані та міжнародні неурядові організації, не пов'язані з суверенітетом держав [39, с. 94].

Важливо те, що в Статуті ООН не уточнюються види неурядових організацій, тобто на яких рівнях вони функціонують: на національному, субрегіональному, регіональному або міжнародному. У Статуті ООН лише закріплені повноваження Економічної і Соціальної Ради ООН щодо проведення належних заходів для консультацій з неурядовими організаціями, що входять в її компетенцію (ст. 71 Статуту) [171, с. 24; 172].

Відповідно до Резолюції ЕКОСОР ООН 288 (X) 1950 р. і Резолюції Генеральної Асамблеї ООН 1296 (XIV) 1968 р. під терміном «міжнародна неурядова організація» трактується «будь-яка міжнародна організація, створена не на підставі міжурядової угоди» [95, с. 422].

На думку К.В. Кузнецової, можна виділити декілька критеріїв, яким повинні відповідати міжнародні неурядові організації.

«По-перше, організація повинна мати некомерційний характер. В ООН під некомерційним характером розуміється вимога про фінансування організації самими членами або добровільними внесками.

По-друге, організація не повинна використовувати або пропагувати насильницькі методи. Відповідно, не признаються міжнародні неурядові організації визвольного руху, воюючі або повсталі сторони й інші озброєні угруповання, навіть якщо їх дії легітимні з позицій міжнародного права.

І, нарешті, така організація не повинна брати участь в політичній діяльності з метою досягнення влади. Даний критерій виключає з числа міжнародних неурядових організацій будь-які політичні партії і їх опозиційні об'єднання» [94, с. 34].

З'ясувавши природу міжнародних неурядових організацій, необхідно виділити найбільш впливові міжнародні неурядові організації, діяльність яких направлена на боротьбу зі злочинністю. До таких міжнародних неурядових організацій слід віднести в першу чергу так звану «Велику четвірку», до якої дослідники відносять:

- Міжнародну асоціацію кримінального права;
- Міжнародне кримінологічне товариство;
- Міжнародний кримінальний і пенітенціарний фонд;
- Міжнародна асоціація соціального захисту для гуманної кримінальної політики.

Щодо Міжнародної асоціації кримінального права, Міжнародного кримінологічного товариства, Міжнародного кримінального і пенітенціарного фонду та Міжнародної асоціації соціального захисту для гуманної кримінальної політики варто відмітити, що вони отримали консультативний статус при ЕКОСОР ООН, крім того їх об'єднує створений у 1982 р. Міжнародний комітет з координації. Проте кожна з цих організацій, що складається з фахівців у галузях міжнародного кримінального права та правосуддя, не зважаючи на свій рекомендаційний характер, має суттєвий

вплив на розвиток теоретичних аспектів міжнародного співробітництва у сфері боротьби зі злочинністю [271, с. 95].

Міжнародна асоціація кримінального права була створена в 1924 р. як правонаступник Міжнародного товариства криміналістів, заснованого в 1889 р. в Парижі. Асоціація є науковою установою і в своїй роботі керується принципами, закріпленими в Статуті ООН і Загальній декларації прав людини. У своїй діяльності Міжнародна асоціація кримінального права прагне до тісної співпраці з ООН, її органами і спеціалізованими установами. Консультативний статус Міжнародної асоціації кримінального права був наданий в 1952 р. [1, с. 123]. Сьогодні Асоціація є консультативним органом ООН, Ради Європи та інших міжнародних організацій. Міжнародна асоціація кримінального права видає щоквартальний журнал «Огляд міжнародного кримінального права».

До завдань Міжнародної асоціації кримінального права відносяться:

- сприяння співробітництву фахівців різних країн, які досліджують кримінальне право і використовують його у практичній діяльності;
- координація правил кримінального процесу;
- розвиток єдиного універсального міжнародного кримінального права та уніфікації кримінального процесу різних країн.

Головною формою роботи Міжнародної асоціації кримінального права є організація науково-практичних конгресів і міжнародних практичних курсів з актуальних проблем кримінального та кримінально-процесуального права [190].

У співпраці з Центром з попередження міжнародної злочинності Секретаріату ООН Міжнародна асоціація кримінального права організувала міжнародну конференцію, присвячену системам порівняльного кримінального правосуддя (16-20 грудня 1997 р.), на якій розглядалося таке важливе питання для міжнародного кримінального права, як забезпечення узгодженості різних національних правових систем і законодавств.

Істотним внеском Міжнародної асоціації кримінального права у діяльність ООН є проведення 17-го Міжнародного конгресу з питань

кримінального права (Будапешт, 5-11 вересня 1999 р.), присвяченого системам кримінального правосуддя і їх боротьби з організованою злочинністю.

У часових проміжках між проведення конгресів Міжнародна асоціація кримінального права організовує колоквиуми. Їх тематика, як правило, відповідає темі майбутнього конгресу і стосується регіональних проблем, які обговорення яких підніматиметься на майбутньому конгресі.

Своєю діяльністю Міжнародна асоціація кримінального права зробила вагомий внесок у процес створення Міжнародного кримінального суду. Адже ідея про створення міжнародної судової інституції кримінальної юстиції, встановлення міжнародного механізму для розслідування міжнародних злочинів та винесення відповідних судових рішень, першочергово зародилася та була пролобійована саме Міжнародною асоціацією кримінального права.

Більшість проведених заходів мали безпосередній вплив на програми технічної допомоги і співпраці, здійснювані Міжнародною асоціацією кримінального права спільно з різними управліннями і підрозділами Секретаріату ООН і її спеціалізованими установами. Такі програми направлені на сприяння країнам, що розвиваються, особливо країнам Африки і арабським країнам, а також країнам Центральної і Східної Європи. Вони охоплюють такі сфери діяльності: «зміцнення прав людини і забезпечення їх дотримання в рамках систем кримінального правосуддя, міжнародна співпраця в питаннях кримінального правосуддя, включаючи екстрадицію і взаємну допомогу в юридичних питаннях, боротьба проти організованої злочинності і її транснаціональних форм, забезпечення ефективного управління і законності, надання підтримки Міжнародному кримінальному суду та ін.».

Яскравим прикладом взаємодії асоціації з владними органами стало створення у 1972 р. Вищого міжнародного інституту кримінально-правових наук, що стало результатом співпраці з місцевою владою міста Сіракузи (о. Сицилія, Італія). Даний Інститут здійснює «наукові дослідження у сфері кримінальної юстиції і забезпечує професійну підготовку дипломованих

фахівців». Кожного року протягом січня-травня Інститут організовує навчальні семінари, де навчаються науковці та практичні працівники з різних країн. Періодично Інститут організовує міжнародні конференції експертів з різних питань у сфері боротьби із злочинністю. Так, в кінці 1991 р. Вищий міжнародний інститут кримінально-правових наук провів міжнародну конференцію «Охорона прав людини при відправленні кримінального правосуддя в країнах Центральної і Східної Європи». Завданнями конференції є: обмін думками в галузі науково-практичної діяльності по боротьбі із злочинністю; прискорення процесів правових реформ; створення можливостей для широкого обміну досвідом між професіоналами з різних країн; допомога державам в здійсненні переходів від концепції соціалістичної законності до концепції правової держави. До основних тем для обговорення на конференції також були віднесені питання забезпечення ефективної правової допомоги.

Наступною впливовою міжнародною неурядовою організацією, що займається питаннями забезпечення боротьби зі злочинністю, є **Міжнародне кримінологічне товариство**. Сьогодні ця неурядова організація є об'єднанням національних інститутів і фахівців, що діє на основі Статуту, прийнятого у 1949 р. Міжнародне кримінологічне товариство було засноване в Римі в 1934 р. за ініціативою італійського професора кримінальної антропології Беніньо ди Тулліо. Відповідно до Статуту Міжнародне кримінологічне товариство має консультативний статус ООН і має свого постійного представника в цій організації. Згодом, у 1960 р. Міжнародне кримінологічне товариство отримало консультативний статус при Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (далі ЮНЕСКО).

Як організація, що має консультативний статус ООН, Міжнародне кримінологічне товариство підтримує ділові зв'язки із Всесвітньою організацією охорони здоров'я та Європейською Радою, беручи участь в сесіях і конференціях цих організацій. Тісні наукові контакти Міжнародне кримінологічне товариство має з Міжнародною асоціацією кримінального

права, Міжнародним товариством соціального захисту, Міжнародним пенітенціарним і пеналогічним співтовариством, Міжнародною організацією кримінальної поліції (далі Інтерпол). Головна мета Міжнародного кримінологічного товариства, як це впливає з Статуту організації, «сприяти вивченню злочинності на міжнародному рівні, об'єднуючи для цього зусилля вчених і практиків - фахівців в галузі кримінології, криміналістики, психології, соціології та інших дисциплін, зацікавлених у вивченні злочинності».

У ході своєї роботи Міжнародне кримінологічне товариство провадить діяльність: «організовує міжнародні конгреси, семінари, колоквиуми, публікує їх матеріали; сприяє в науковому обміні між національними науковими та навчальними центрами; організовує міжнародні кримінологічні курси підвищення кваліфікації наукових кадрів; організовує спільно з іншими міжнародними установами і національними науковими установами регіональні міжнародні кримінологічні центри, засновує і призначає стипендії і премії для стимулювання і розвитку кримінологічної науки». Фінансування Міжнародного кримінологічного товариства «забезпечується членськими внесками, добровільними пожертвами держав, власною видавничою та іншою діяльністю». Вищим органом управління Міжнародного кримінологічного товариства виступає Генеральна асамблея, яка збирається під час проведення міжнародного конгресу її членів один раз на п'ять років [246].

Адміністративним органом управління товариства виступає Керівна рада, до складу якої входить 30 членів, що обираються всіма членами організації голосуванням за допомогою поштового зв'язку. В Керівну раду входять представники всіх континентів і країн, де кримінологія отримала достатній розвиток. Вперше на IX Конгресі проводилися семінари-практикуми, на яких практичні працівники правоохоронних органів і вчені обмінювалися своїм досвідом, знаннями і технологією боротьби з міжнародною злочинністю і виробляли відповідні практичні рекомендації.

Здійснюючи свою діяльність, Міжнародне кримінологічне товариство організує міжнародні конгреси, семінари, колоквиуми, публікує їх матеріали;

сприяє в науковому обміні між національними науковими і учбовими центрами; організує міжнародні курси кримінології з підвищення кваліфікації наукових кадрів; організує спільно з іншими міжнародними організаціями і національними науковими установами регіональні міжнародні центри кримінології і тому подібне.

Науковий комітет Міжнародного кримінологічного товариства на своїх щорічних засіданнях проводить роботу з підготовки міжнародних конгресів, визначає їх тематику, організовує міжнародні колоквиуми і семінари, забезпечує видання журналу товариства «Міжнародні канали кримінології» (два випуски в рік) і щомісячної оперативної інформації про життя товариства «Нові листи».

Колективними і індивідуальними членами Міжнародного кримінологічного товариства в даний час є представники більше 80 держав-членів ООН.

Головна подія в роботі Міжнародного кримінологічного товариства – його конгреси. За час існування суспільства проведено більше десяти конгресів.

Теми конгресів, характер питань, які виносяться для обговорення вже самі по собі багато в чому дають уявлення про основні напрямки розвитку кримінології в світі за останні роки. Серед обговорюваних проблем на конгресах були питання: методи і політика попередження злочинності; поводження із злочинцями; тероризм; організована злочинність; інтернаціоналізація злочинності; співпраця правоохоронних органів у виявленні, розслідуванні і попередженні злочинності; методи боротьби із злочинністю та ін.

Науково-практичний інтерес у рамках даного дослідження представляє й **Міжнародний кримінальний і пенітенціарний фонд**. Це міжнародна неурядова організація, яка була утворена в 1951 р у м. Берні (Швейцарія). Фонд має спеціальний статус при ООН у сфері боротьби зі злочинністю.

Сьогодні Міжнародний кримінальний і пенітенціарний фонд об'єднує спеціалістів у галузі кримінального і пенітенціарного права майже з 30 країн. Своїм завданням Фонд має організацію і заохочення наукових досліджень у галузі боротьби зі злочинністю, а також вивчення форм поведінки засудженими в різних країнах. Головною формою роботи Фонду є організація наукових конгресів, сесій і колоквіумів. Фонд також організує міжнародні семінари, влаштовує зустрічі начальників тюрем, адміністрацій та ін.

На даний час Міжнародний кримінальний і пенітенціарний фонд взаємодіє з Європейським комітетом з проблем злочинності, Міжрегіональним науково-дослідним інститутом ООН з питань злочинності і правосуддя [109].

Міжнародна асоціація соціального захисту (повна назва – Міжнародна асоціація соціального захисту для гуманної кримінальної політики) – це неурядова організація (штаб-квартира розташована у м. Мілан, Італія), діяльність якої спрямована на вивчення злочинності, з метою розробки системи профілактики, яка, враховуючи фактори, що впливають на реінтеграцію правопорушників, захищає суспільство від злочинців та сприяє ресоціалізації злочинців, з метою недопущення їх повернення до злочинної поведінки. Наприкінці 1960-х років вона отримала консультативний статус при ООН. Міжнародна асоціація соціального захисту координується Міжнародною радою експертів з питань злочинності, соціальної науки та кримінології, її склад формує мережа регіональних генеральних секретаріатів (в Азії, Африці, Сполучених Штатах Америки, країнах Латинської Америки та Європи) [229].

Також варта уваги діяльність **Міжнародного руху за реформу пенітенціарної системи** [237]. Сьогодні це добровільна асоціація національних організацій з 88 країн, що виступають за реформу пенітенціарної системи. Спеціальний консультативний статус при ООН даній міжнародній неурядовій організації наданий в 1983 р.

Міжнародний рух за реформу пенітенціарної системи приймає участь у вирішенні та вивченні широкого кола питань, що стосуються кримінального

правосуддя і через свої філії виконує роботу з метою заохочення залучення участі громадськості до діяльності системи кримінального правосуддя. Не перебільшуючи значення цієї організації, можна сказати, що Міжнародний рух за реформу пенітенціарної системи є глобальним форумом для обговорення відповідних проблем і підвищення рівня обізнаності громадськості про злочинність і поводження з правопорушниками.

Варто зазначити, що ці організації безпосередньо займаються питаннями, пов'язаними із боротьбою зі злочинністю. Однак, в світі існує велика кількість організацій, які працюють у різних сферах соціального буття, спрямовуючи свою діяльність проти різних негативних соціальних явищ, як наслідок, вони впливають на детермінанти злочинності. Наприклад, Transparency International (бореться з корупцією), La Strada (бореться з насильницькою злочинністю проти жінок та дітей), Amnesty International та Humans Rights Watch (боротьба за права людини як наслідок боротьби проти злочинів, що посягають на них) та ін.

Міжнародний центр із запобігання злочинності (International center for the prevention of crime) (далі ICPC) засновано 1994 р. у м. Монреаль, Канада. Вона є унікальним міжнародним форумом і ресурсним центром, діяльність якого спрямована на дослідженні питань запобігання і боротьби зі злочинністю та громадянської безпеки. Метою діяльності організації є налагодження ефективного обміну знань та практики між системами кримінального правосуддя та громадянського суспільства у різних країнах. Місія організації «покликана створити безпечні і здорові громади та суспільство за допомогою застосування стратегічних програм та ініціатив, які спрямовані на зниження і запобігання правопорушень та віктимізації, а також підтримувати міжнародні норми і стандарти, зокрема, Керівні вказівки ООН 1995 та 2002 рр.». Організація закликає держави, міста та установи інвестувати у профілактику злочинності з метою боротьби зі злочинністю, а не покладатися на більш дорогий процес кримінального правосуддя. Міжнародний центр із запобігання злочинності веде тісну співпрацю з ООН та

її інституціями (Комітетом контролю над наркотичними засобами, Економічною та соціальною радою, бере участь у Конгресах ООН із запобігання злочинності та кримінального правосуддя) [203, с. 164].

Міжнародна неурядова організація Трансперенсі Інтернешнл (Transparency International – далі ТІ) – має понад 100 представництв у різних країнах світу, в тому числі в Україні, метою якої є боротьба з корупцією та діє в кількох напрямках. Вона співпрацює з організаціями державного та приватного сектору, зокрема у напрямку над створенням зводу ділових антикорупційних принципів та програм підготовки співробітників на основі кодексів професійної етики. На міжнародному рівні організація ініціювала ухвалення угод про боротьбу з хабарництвом при укладанні державних контрактів. ТІ бере участь у підготовці текстів багатосторонніх угод та документів, наприклад, взяла участь у розробленні Конвенції ООН проти корупції. У межах своєї діяльності організація проводить безліч різноманітних заходів, спрямованих проти корупції, створює щорічний рейтинг держав – «Індекс сприйняття корупції» та ін. ТІ прагне задіяти всі можливі ресурси як держави (зادля удосконалення управління і реформ законодавства, збільшення межі покарань за посадові та корупційні злочини), приватного сектору (шляхом запровадження кодексів поведінки і рамкових угод для зменшення корупції), так і громадянського суспільства (наприклад, проведення антикорупційних кампаній, контроль за владою) з метою подолання корупції. Працівники місцевих представництв ТІ розробляють і здійснюють антикорупційні програми (освітні кампанії у Чехії та Росії, вуличні театри в Уганді тощо), формулюють пропозиції щодо реформування державної влади і законодавства (наприклад, про свободу інформації та фінансування партій, запровадження корупційного реєстру фірм, які не можуть залучатися до виконання державних замовлень (у Німеччині), є експертами у спостережних комітетах з питань приватизації (в Болгарії, Словаччині) та ін. [20, с. 129, 141, 130].

La Strada International – це європейська неурядова організація, діяльність якої зосереджена на боротьбі проти торгівлі людьми, захисті прав людини та на підтримці жертв торгівлі людьми. Ця неурядова організація сприяє співпраці, розбудові спроможності та обміну досвідом та забезпечує підтримку у встановленні стандартів та імплементації міжнародних стандартів протидії торгівлі людьми, насильству та ін. у національні практики. Воно координує та веде розробку спільних стратегій та дій і відповідає за міжнародну адвокацію боротьби з торгівлею людьми та проти насильства, будує партнерські відносини із відповідними міжнародними та національними зацікавленими суб'єктами [230].

Amnesty International (Міжнародна Амністія – далі AI) – правозахисна неурядова організація, яка шляхом проведення кампаній керує правозахисним рухом по всьому світу, щоби забезпечити захист всіх прав людини, закріплених у Загальній декларації прав людини та інших міжнародних стандартах. Зокрема, AI проводить кампанії, спрямовані на звільнення в'язнів сумління; забезпечення справедливого та швидкого судового слухання для політичних в'язнів; скасування смертної кари, катування та інших актів жорстокого поводження з ув'язненими; зупинення політичних вбивств та «зникнень»; опір порушенням прав людини з боку опозиційних груп. AI налічує близько одного мільйона членів та учасників своїх кампаній із 162 країн та територій. Напрямки роботи AI є такі: боротьба з порушеннями прав людини, контроль над поширенням зброї, боротьба за скасування смертної кари, права ув'язнених осіб, боротьба проти поліцейської жорстокості, боротьба проти тортур, захист прав людей, постраждалих від збройних конфліктів та ін. [207].

Human Rights Watch – неурядова організація, яка була створена в 1978 р. (перша назва – «Helsinki Watch») для моніторингу порушень прав людини в країнах, особливо тих, які знаходяться за «залізною завісою» (СРСР та країни соціалістичного блоку), які підписали в Гельсінкі Заключний акт Наради з безпеки і співробітництва в Європі. Ця неурядова організація проводила

розслідування масових вбивства і навіть геноцид (Руанда, Югославія), захоплення владою контролю над ЗМІ, безпідставні арешти активістів й опозиціонерів. Паралельно організація розвивала нові напрямки роботи, щоб боротися з дискримінацією, в тому числі по відношенню до жінок і людей з інвалідністю. Ця організація надавала допомогу жертвам військових злочинів, зокрема шляхом надання їм інституційної підтримки під час проведення процесів міжнародного правосуддя та у міжнародних судах та ін. [228].

Окремої уваги заслуговує дослідження діяльності **Коаліції за Міжнародний Кримінальний Суд** (Coalition for the International Criminal Court (CICC) (далі Коаліція за МКС). Коаліція за МКС – це глобальна коаліція місцевих неурядових організацій та міжнародних неурядових організацій (INGOs), сформована у 1995 р. з 25-ти неурядових організацій, що виступала за створення постійно діючого Міжнародного кримінального суду (ІСС). За три роки діяльності Коаліції за МКС кількість її членів зросла до 800 неурядових організацій, 235 з яких були акредитовані для участі у Римській Конференції 1998 р. [226, с. 194] під час якої був прийнятий Римський Статут [239].

Міжнародний Кримінальний Суд (далі МКС) – це міжнародний суд на основі договору з юрисдикційними повноваженнями розгляду тяжких порушень міжнародного кримінального права, включаючи військові злочини, злочини проти людства та геноцид. Внаслідок лобіювання та адвокації Коаліції за МКС, у липні 2002 р. МКС розпочав свою роботу, станом на 2013 р. Римський Статут ратифікований понад 120-ма країнами. Оскільки МКС став функціонувати, а мета діяльності Коаліції за МКС була досягнута, проте Коаліція не припинила свого існування та переорієнтувалася на нові завдання, зокрема на здійснення адвокаційних кампаній для ратифікації Римського Статуту у різних країнах, за надання фінансової допомоги МКС, моніторинг правопорушень та судових справ та ін. Таким чином, за останні 10 років ця начебто слабо організована коаліція неурядових організацій поступово розширила свою місію і діяльність та перетворилася на постійну установу в

при МКС з двома штаб-квартирами, регіональними офісами та секретаріатом з постійним персоналом. Коаліція має також тісні стосунки з Офісом судового Прокурора. Таким чином, сьогодні діяльність МКС залежить від діяльності Коаліції за МКС [208, с. 164]. Відповідно до заяви одного з високопосадовців МКС: «неурядові організації є «критичними партнерами»... Суд цінує їх неймовірно і не зможе виконувати свою роботу без них» [226, с. 189].

Продовження та розширення місії Коаліції за МКС не було заплановано, але відбулося через нормативний внесок Коаліції за МКС до Римського Статуту, прийняття якого стало кульмінацією коаліційних зусиль адвокації. Після встановлення МКС Коаліція за МКС продовжила захищати Римський Статут, розширив свою місію на допомогу у задоволенні потреб у суду.

Підсумовуючи викладене, слід наголосити, що у сучасному світі прослідковується тенденція до росту значення міжнародних неурядових організацій у сфері боротьби зі злочинністю. Про це свідчать такі тенденції їх розвитку, як: стрімке зростання їх числа; нарощення співпраці у вирішенні питань що стосуються сфери боротьби зі злочинністю та її детермінант; інтенсифікація співробітництва неурядових організацій з міжнародними міждержавними організаціями (наприклад, з установами ООН); ріст їх ролі та значення у суспільно-політичному житті на національних та міжнародних рівнях.

Вивчення міжнародного досвіду діяльності неурядових організацій як суб'єктів кримінологічної політики дає підстави дійти висновку, що у сучасному світі спостерігається стійка тенденція до зростання значення міжнародних неурядових організацій у сфері боротьби зі злочинністю. Міжнародний досвід діяльності неурядових організацій показує, що вони можуть бути ефективними суб'єктами у сфері боротьби зі злочинністю. Про це свідчать такі особливості їх функціонування, як: посилення співробітництва у вирішенні не окремих, а глобальних проблем сучасної міжнародної злочинності; зростання рівня і масштабів взаємодії з міжнародними міжурядовими організаціями, особливо установами системи ООН (наприклад,

ЕКОСОР, участь у Конгресах ООН з питань протидії злочинності та кримінального правосуддя та ін.); в демократичних країнах вони впливають на формування порядку денного з питань політики боротьби зі злочинністю; зміцнення незалежності та авторитету цих організацій, що веде до певного конкурування у формах та заходах їх діяльності з міжурядовими організаціями.

ВИСНОВКИ

У дослідженні здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення наукового завдання, яке полягає у розв'язанні концептуальних питань, що стосуються розуміння, місця та ролі неурядових організацій у системі суб'єктів кримінологічної політики на основі аналізу законодавства України, наукових праць, сформульовано основні результати та пропозиції, які мають теоретичне та практичне значення, а саме:

1. Аналіз стану дослідження кримінологічної політики показав, що вона є сучасна кримінологічна наука відзначається ростом наукових досліджень питань такої політики, зокрема, у частині про її суб'єктів. Однак, у питанні про неурядові організації, то більшість наукових досліджень не носять кримінологічний характер, а належать до інших галузей науки правового та соціального циклу (міжнародного та адміністративного права, політології, соціології та ін.).

2. Теоретичні основи кримінологічної політики, а саме визначення її правової природи, місце та змісту дало підстави підтримати обґрунтовану наукову позицію, згідно з якою кримінологічна політика є складовою політики в сфері боротьби зі злочинністю, а саме становить її підсистему на рівні з кримінально-правовою, кримінальною процесуальною та кримінально-виконавчими політиками. Таким чином, здійснений аналіз наукових досліджень про кримінологічну політику дав можливість виділити такі її найсуттєвіші ознаки: а) вона є підсистемою державної політики у сфері боротьби зі злочинністю; б) вона є видом соціальної діяльності; в) в її основі - мета запобігання злочинності та її детермінант; г) вона має нерепресивний характер.

3. Дослідження класифікацій та видів суб'єктів різних підсистем політики в сфері боротьби зі злочинністю показало, що, не зважаючи на наявність великої кількості таких досліджень, вченими не виділено окрему дефініцію саме суб'єктів кримінологічної політики, тому запропоновано

власну: це держава, державні органи та установи, суспільство, громадські інститути, громадяни, які наділені правосуб'єктністю та в процесі правореалізації здатні впливати на формування та прийняття рішень з питань кримінологічної політики. Окрім того, запропоновано авторську класифікацію суб'єктів кримінологічної політики, в основі якої стоїть поняття «правосуб'єктності»:

а) ті, які наділені повноваженнями з визначення та затвердження політики державного впливу на злочинність (Верховна Рада України, Президент України) – тобто суб'єкти формування;

б) ті, які наділені повноваженнями безпосередньої реалізації такої політики (система правоохоронних органів, суди та ін.) – тобто суб'єкти реалізації;

в) ті, які не наділені прямими повноваженнями на визначення, затвердження чи реалізацію такої політики безпосередньо, але наділені відповідними правами та обов'язками, у процесі правореалізації яких здатні впливати на формування та прийняття відповідних нормативно-правових актів та рішень (інститути громадянського суспільства, інші установи та організації як публічного, так і приватного права) – тобто суб'єкти сприяння (допоміжні).

4. Сформульовано наступне визначення поняття «неурядової організації» як добровільної, самоврядної, некомерційної організації, утвореної у тій чи іншій організаційно-правовій формі (громадська організація, асоціація, об'єднання, союз, спілка, фонд, об'єднання та ін.), не залежно від волі держави, для задоволення потреб чи вираження інтересів як їх безпосередніх учасників, так і інших зацікавлених учасників суспільно-правових відносин.

Вбачається, що неурядові організації є такими суб'єктами суспільних правовідносин, що, поряд з іншими, мають свої унікальні особливості, характерні ознаки, правове регулювання, що вирізняє їх з-поміж інших суб'єктів суспільно-правових відносин між державою та громадянським суспільством. Встановлено, що такими ознаками є наступні: а) добровільність;

б) самоврядність; в) некомерційність діяльності; г) формально-визначена форма існування; д) утворена і діє незалежно від волі держави; з) наявність власної мети діяльності. З точки зору українського законодавства неурядові організації за своїми ознаками найбільше відповідають вітчизняному поняттю громадських організацій, між ними умовно можна поставити знак рівності.

5. Вивчення питання про нормативно-правові засади діяльності неурядових організацій дозволило визначити, що в основі побудови взаємодії між державою та неурядовими організаціями у сфері боротьби зі злочинністю повинен бути закладений принцип партнерства.

Класифікація за змістом правового регулювання нормативно-правових актів щодо діяльності неурядових організацій дозволила виділити такі їх групи:

- 1) установчі нормативно-правові акти, які визначають основи утворення та діяльності різних видів недержавних організацій;
- 2) нормативно-правові акти, які визначають статус недержавних організацій юридичного спрямування у здійсненні ними напрямів діяльності;
- 3) нормативно-правові акти, які визначають основи взаємодії непідприємницьких громадських організацій з органами державної влади;
- 4) нормативно-правові акти, що визначають правові процедури створення, легалізації та державної реєстрації громадських об'єднань;
- 5) нормативно-правові акти, які визначають основи діяльності громадських організацій як суб'єктів господарювання.

З цього вбачається, що формами діяльності неурядових організацій у сфері кримінологічної політики, серед яких найпоширенішими є:

- 1) участь неурядових організацій у нормотворчій діяльності;
- 2) участь неурядових організацій у правозастосовній та правоохоронній діяльності;
- 3) участь у діяльності громадських рад, які функціонують при правоохоронних органах.

6. Визначено, що неурядові організації де-юре можуть реалізувати широке коло діяльності, яке спрямоване на зменшення рівня злочинності та її детермінант. Вони можуть здійснюватися ними як самостійно, так і шляхом співпраці з державними органами, в тому числі й правоохоронними. Вбачається, що найперспективнішими заходами такої діяльності у сфері кримінологічної політики можуть бути:

- 1) проведення аналізів, виконання статистичної діяльності, зокрема стосовно детермінант злочинності, які мають місце у суспільстві;
- 2) здійснення громадського контролю за діяльністю державних органів, в тому числі правоохоронних;
- 3) соціальна робота з жертвами злочинів, колишніми злочинцями;
- 4) шляхом участі в обговореннях проектів нормативно-правових актів, норми яких покликані протидіяти злочинності та подання зауважень чи пропозицій до них;
- 5) шляхом участі у громадських радах, які функціонують при правоохоронних органах;
- 6) проведення інформаційних компаній з питань, що стосуються злочинності;
- 7) адвокація з питань прийняття рішень владними суб'єктами, що стосуються сфери протидії злочинності;
- 8) виконання кримінологічних експертиз нормативно-правових актів у галузі та заходів з протидії злочинності, які застосовуються державою.

Таким чином, неурядові організації несуть в собі значний ресурс та є перспективним напрямком як підсистеми політики у сфері боротьби зі злочинністю, проте який наразі залишається не задіяним на достатньому рівні.

7. Вивчення міжнародного досвіду діяльності неурядових організацій як суб'єктів кримінологічної політики показує, що у світі спостерігається тенденція до зростання значення міжнародних неурядових організацій у сфері боротьби зі злочинністю. Про це свідчать такі тенденції їх розвитку, як: невинне зростання їхньої кількості; посилення співробітництва у вирішенні

не окремих, а глобальних проблем сучасної міжнародної злочинності; зростання рівня і масштабів взаємодії з міжнародними міжурядовими організаціями, особливо установами системи ООН (наприклад, ЕКОСОП, участь у Конгресах ООН з питань протидії злочинності та кримінального правосуддя та ін.); формування ширшого, менш національно обмеженого світогляду в учасників неурядових організацій, що прийнято називати міжнародною соціалізацією; зміцнення незалежності та авторитету цих організацій, що веде до певного конкурування у формах та заходах їх діяльності з міжурядовими організаціями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абашидзе А. Х., Урсин Д. А. Неправительственные организации: международно-правовые аспекты. Москва, 2002. 160 с.
2. Авакян Т. А. Суб'єкти й форми реалізації державної політики у сфері внутрішніх справ. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 1. С. 37–43.
3. Аванесов Г. А. Криминология и социальная профилактика : монография. Москва : Акад. МВД СРСР, 1980. 526 с.
4. Адвокасі: Практичний посібник. Київ, 2009. URL: https://advocacyresource.files.wordpress.com/2016/03/d0b0d0b4d0b2d0bed0bad0b0d181d196_d0bfd180d0b0d0bad182d0b8d187d0bdd0b8d0b9_d0bfd0bed181d196d0b1d0bdd0b8d0ba.pdf (дата звернення: 16.09.2019).
5. Адвокаційна діяльність та її особливості в роботі з парламентом. ГО «Лабораторія законодавчих ініціатив». Київ. 2017. URL: <http://radaprogram.org/sites/default/files/publications/advocasi.pdf> (дата звернення: 12.06.2019).
6. Академічний тлумачний словник української мови (1970–1980). URL: <http://sum.in.ua> (дата звернення: 31.07.2017).
7. Активисты гражданских организаций представили проект «Справедливый суд». URL: <http://allkharkov.ua/news/state/aktivistygrajdanskih-organizacii-predstavili-proekt-spravedlivyi-syd.html> (дата звернення: 11.08.2020).
8. Алексеев А. И., Герасимов С. И., Сухарев А. Я. Криминологическая профилактика: теория, опыт, проблемы : монография. Москва : НОРМА, 2001. 496 с.
9. Активизация мер предупреждения преступности, уголовного правосудия и обеспечения верховенства права: навстречу осуществлению повестки дня в области устойчивого развития на период до 2030 года. Киотская декларация. URL:

https://www.unodc.org/documents/commissions/Congress/Kyoto_Declaration_booklet/21-02817_Kyoto_Declaration_ebook_R.pdf (дата звернення: 14.04.2021).

10. Арістотель. Політика / пер. з давньогр. та передм. О. Кислюка. Київ : Основи, 2000. 239 с.

11. Бабаев М. М. О соотношении уголовной и криминологической политики. *Проблемы социологии уголовного права*. Москва, 1982. С. 7–12.

12. Бабаев М. М. О соотношении уголовной и криминологической политики. *Проблемы социологии уголовного права* : сб. науч. тр. Москва : Всесоюз. ин-т по изуч. причин и разработке мер предупреждения преступности, 1982. С. 5–16.

13. Бангкокська декларація: 11-й Конгрес ООН з запобігання злочинності та кримінального правосуддя від 25 квітня 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_e87#Text (дата звернення: 17.05.2020).

14. Бандурка А. М., Давыденко Л. М. Преступность в Украине: причины и противодействие : монография. Харьков: Основа, 2003. 368 с.

15. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Синхронізація понятійного апарату теорії протидії злочинності. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2018. № 2 (19). С. 93-100 URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/4431/Synkhronizatsiia%20poniatiino%20aparatu%20teorii%20protydii%20zlochynnosti_Bandurka_Lytvynov_2018.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 12.05.2019).

16. Беляев Н. А. Понятие советского исправительно-трудового права и основные принципы советской исправительно-трудовой политики. *Вестник ЛГУ. Серия : Экономика, философии, права*. 1958. № 5. Вып. 1. С. 118–119.

17. Бесчастний В. М. Теорія та практика кримінологічного забезпечення протидії злочинності в Україні : автореф. дис. ... д-ра. юридич. наук. Харків, 2018. 33 с.

18. Бесчастний В. М. Теорія та практика кримінологічного забезпечення протидії злочинності в Україні : дис. ... д-ра юридич. наук. Харків, 2018. 400 с.

19. Білецький В. Громадські організації та їх роль у житті суспільства. *Схід*. 1997. № 8. С. 16–19.
20. Бова А. Transparency International: індекс сприйняття корупції. *Політичний менеджмент*. 2004. № 1. С. 129–143.
21. Боков А. В. Организация борьбы с преступностью : монография. Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. 175 с.
22. Борисов В. И. Место уголовно-правовой политики в системе направлений политики государства в сфере борьбы с преступностью. *Противодействие преступности: уголовно-правовое, криминологическое и уголовно-исполнительные аспекты* : материалы III Российского Конгресса угол. права (г. Москва, 29-20 мая 2008). Москва : ТК Велби, Изд-во Проспект Москва, 2008. С. 572–574.
23. Борисов В. І. Державна політика у сфері боротьби зі злочинністю та її напрямки. *Проблеми законності*. Харків. 2009. Вип. 100. С. 305–312.
24. Борисов В. І., Фріс П. Л. Ефективність кримінально-правової політики. *Вісник Асоціації кримінального права України*. Харків. 2014. № 1(2) URL: dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/6123/1/Borosov_Fris_1-18.pdf (дата звернення: 05.08.2018).
25. Борисов В. І., Фріс П. Л. Засади сучасної кримінально-правової політики України. *Питання боротьби зі злочинністю*. Харків. 2014. Вип. 27. С. 30–38.
26. Борисов В. І., Фріс П. Л. Поняття кримінально-правової політики. *Вісник Асоціації кримінального права України*. Харків. 2013. № 1. С. 15–31.
27. Валеев М. Т. Свойства уголовного наказания в свете теории пенализации : дис. ... канд. юридич. наук. Томск, 2005. 175 с.
28. Василевич В. В. Доктринальні засади криминологічної політики України. Політика у сфері боротьби зі злочинністю України: теоретичні та прикладні проблеми: монографія / за заг. ред. П. Л. Фріса, В. Б. Харченка. Івано-Франківськ; Харків, 2016. Р. 1 С. 118–143.

29. Василевич В. В. Кримінологічна політика України: монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. 434 с.
30. Василевич В. В. Теоретичне підґрунтя створення та розвитку кримінологічної політики. URL: <http://uk.x-pdf.ru/5istoriya/2316811-60-akademiya-municipalnogo-upravlinnya-naukoviy-visnik-akademii-municipalnogo-upravlinnya-zbirnik-naukovih-prac.php> (дата звернення: 04.10.2020).
31. Василевич В. В., Джу́жа О. М. Концептуальні засади співвідношення кримінальної, кримінально-правової та кримінологічної політики. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 4. С. 30–45.
32. Ващук О. М. Конституційно-правовий статус громадських організацій України : дис. ... канд. юридич. наук. Київ, 2004. 207 с.
33. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун. 2005.VIII, 1728 с.
34. Ведерникова О. Н. Теория и практика борьбы с преступностью: скандинавская уголовно-правовая и криминологическая модель. Государство и право. 2008. №7. С. 53-61
35. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. 1440 с.
36. Взаємодія інституцій громадянського суспільства з органами державної влади: здобутки та актуальні проблеми. URL: <http://www.govforc.com/statistika/91/365/367> (дата звернення: 18.02.2019).
37. Віденська декларація про злочинність та правосуддя: відповіді на виклики XXI століття: від 17 квітня 2000 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_443#Text (дата звернення: 25.03.2020).
38. Вікісловник. URL: <https://uk.wiktionary.org/wiki/%D0%B1%D0%BE%D1%80%D0%BE%D1%82%D1%8C%D0%B1%D0%B0> (дата звернення: 31.07.2017).

39. Войціховський А. В. Міжнародні неурядові організації у боротьбі зі злочинністю. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. № 934. Серія : Право. 2010. Вип. 8. С. 93–97.

40. Войціцький Ю., Якимчук Д. Прозорість корпоративної звітності: оцінка найбільших приватних та державних компаній України / Transparency International Україна. 2016. URL: https://ti-ukraine.org/wp-content/uploads/2018/09/ti_rating_ukr_final_web.pdf (дата звернення: 20.10.2018).

41. Гаврилов А. М. Привлечение населения к участию в борьбе с преступностью : дис. ... канд. юрид. наук. Саратов, 2004. 212 с.

42. Ганди Махатма Карамчанд, Гомер Джек А. Мудрость Ганди. Мысли и изречения. URL: <https://unotices.com/book.php?id=160585&page=36> (дата звернення: 11.06.2019).

43. Герцензон А. А. Уголовное право и социология. Москва : Юрид. лит., 1970. 286 с.

44. Голіна В. В. Кримінологічна політика як основа розробки теорії і практики запобігання злочинності в Україні. *Проблеми законності*. 2016. Харків, Вип. 133. С. 192–203.

45. Голіна В. В. Роль громадськості у здійсненні кримінологічної політики в Україні. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2014. Харків, Вип. 27. С. 91–100.

46. Голіна В. В., Головкін Б. М. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: навчальний посібник. Харків : Право, 2014. 513 с.

47. Голіна В. В., Колодяжний М. Г. Кримінологічна політика України: сутність та передумови її формування. *Питання боротьби зі злочинністю*. Харків : Право, 2012. Вип. 23. С. 53–63.

48. Голіна В. В., Колодяжний М. Г. Державне програмування і регіональне планування заходів запобігання злочинності в Україні : монографія / за заг. ред. В. В. Голіни. Харків : Право, 2012. 304 с.

49. Голіна В. В., Шрамко С. С. Характеристика форм та методів участі громадськості у запобіганні злочинності в Україні. *Питання боротьби зі злочинністю*. Харків. 2015. Вип. 30. 270 с.
50. Гончар Т. О. Поняття та основні етапи формування кримінальної політики: теоретичний аспект. *Правова держава*. Одеса, 2009. № 11. С. 93–96.
51. Гредескул Н. А. Общая теория права : лекции, читанные в Санкт-Петерб. политех. ин-т. Санкт-Петербург, 1909. 317 с.
52. Грицай І. О. Неурядові правозахисні організації України та Європейського Союзу: інституційний аспект порівняння. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. Дніпро, 2014. № 4. С. 76–83.
53. Громадськість у запобіганні і протидії злочинності: вітчизняний та міжнародний досвід : монографія / В. В. Голіна, М. Г. Колодяжний, С. С. Шрамко та ін.; за заг. ред. В. В. Голіни, М. Г. Колодяжного. Харків : Право, 2017. 284 с.
54. Група «Антикорупційна реформа» Реанімаційного пакету реформ // АнтиКорупційна Платформа. 2021. URL: <http://akp.prava-lyudyny.org/about-corruption/anticorruption/antikoruptsijni-gromadski-organizatsiji/25-grupa-antikoruptsijna-reforma-reanimatsijnogo-paketu-reform.html> (дата звернення: 21.02.2021).
55. Дагель П. С. Проблемы советской уголовной политики. Владивосток : Изд-во Дальневост. ун-та, 1982. 124 с.
56. Дорошенко В. Суб'єкти здійснення громадського контролю за діяльністю Національного антикорупційного бюро України. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 12. С. 171–175.
57. Действующее международное право : в 3 т. / сост. Ю. М. Колосов, Э. С. Кривчикова. Москва, 1996. Т. 1 : Изд-во Московского независимого института международного права. 864 с.
58. Дем'янчук О. П. «Державна політика» та «публічна політика»: варіант перехідного періоду. *Наукові записки. Політичні науки*. 2000.

Том 18. С. 31–36. URL: http://aleph.ukma.kiev.ua/e-lib/NZ/NZV18_2000_polityk/05_demyanchyk_op.pdf (дата звернення: 15.02.2019).

59. Денисов С. Ф. Проблеми запобігання молодіжній злочинності в державах Європейського Союзу. *Держава і право*. Київ, 2010. № 3. С. 54–58.

60. Державна політика : підручник / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; ред. кол.: Ю. В. Ковбасюк (голова), К. О. Ващенко (заст. голови), Ю. П. Сурмін (заст. голови) та ін. Київ : НАДУ, 2014. 448 с.

61. Джужа О. М., Василевич В. В. Концептуальні засади співвідношення кримінальної, кримінально-правової та кримінологічної політики. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. Київ, 2014. № 4. С. 30–45.

62. Дорофєєва В. І. Недержавні організації як елемент громадянського суспільства. *Закарпатські правові читання: Матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Ужгород, 20-22 квітня 2017 р.). Ужгород, 2017. С. 94–99.

63. Дроздов О. М. Роль Європейського Суду з прав людини в розвитку кримінально-процесуального законодавства. *Матеріали наукових семінарів та «круглих столів», проведених Національною академією України імені Ярослава Мудрого спільно з Академією правових наук України в рамках Фестивалю науки*. (м. Харків, 15–16 травня 2007 р.). Харків, 2007. С. 196-198.

64. Ермолович Г. П. Отдельные проблемы международного сотрудничества государств по противодействию преступности в современных международных отношениях. *Современные проблемы права, экономики и управления*. 2018. №2(7). С. 27-35

65. Житний О. О. Протидія кримінальній корупції у національному та міжнародно-правовому вимірі (загальні засади синхронізації). URL: <http://elar.naiau.kiev.ua/bitstream/123456789/3436/1/%D0%96%D0%B8%D1%82%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%9E.%D0%9E.%2C.pdf> (дата звернення: 14.04.2021).

66. Жуманиязов М. А. Сущность уголовной политики Республики Казахстан : дис. ... канд. юридич. наук. Москва, 2006. 218 с.
67. Загурський О. Б. Кримінальна процесуальна політика України: історико-правовий аспект: монографія. Івано-Франківськ : Фоліант, 2014. 215 с.
68. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології : теорія і практика : у 3-х кн. Київ : Вид. дім «Ін Юре», 2007. Кн. 1 : Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.
69. Звіт про діяльність Національного агентства з питань запобігання корупції за 2018 рік. URL: <http://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/201904/Zvit2018-1/pdf> (дата звернення: 12.03.2019).
70. Зелінський А. Ф. Кримінологія : курс лекцій. Харків, 1996. 259 с.
71. Зелінський А. Ф., Даньшин І. М. Кримінальна політика: за і проти. *Право України*. Київ, 1992. № 8. С. 29–35.
72. Ирошников Д. О субъектах правовой политики. *Правовая политика в Украине: питання теорії та практики* : збірник матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 24 жовтня 2014 р.) : в 2 т. Київ : Національна академія прокуратури України, 2014. Т. 1. С. 23–25.
73. Каблов Д. С. Адміністративно-правовий статус членів громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону : монографія / Донец. юрид. ін-т Луган. держ. ун-ту внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. Донецьк : Ноулідж, Донец. від-ня, 2010. 170 с.
74. Как Юрий Винник богатеет обворовывая раковых больных Харьковского онкоцентра. URL: <http://pravda.com/node/8603> (дата звернення: 06.09.2020).
75. Капліна О. В. Проблеми удосконалення кримінально-процесуального законодавства з урахуванням правотлумачної практики Європейського Суду з прав людини. *Матеріали наукових семінарів та «круглих столів», проведених Національною академією України імені*

Ярослава Мудрого спільно з Академією правових наук України в рамках Фестивалю науки (м. Харків, 15–16 травня 2007 р.). Харків, 2007. С. 46.

76. Кернякевич-Танасійчук Ю. В. Кримінально-виконавча політика України : монографія. Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника. 2019. 336 с.

77. Клеймёнов М. П. Криминология : учебник. 3-е изд., перераб. и доп. Москва, 2018. 400 с.

78. Клейменов М. П. Криминология : учебник. Москва : Норма, 2008. 448 с.

79. Котенко Н. В., Карпенко С. Г. Неурядові організації: поняття, види та джерела фінансування в умовах сталого розвитку. *Вісник СумДУ. Серія «Економіка»*. 2014. № 3. С. 71-81..

80. Ковалів М. В. Форми діяльності громадських об'єднань в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки*. Львів, 2016. № 845. 560 с.

81. Козич І. В. Питання політики в сфері протидії злочинності в матеріалах Третього конгресу ООН з попередження злочинів і режимів для злочинців. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: Збірник наукових статей*. Івано-Франківськ. 2013. Вип. 33. с. 244-252.

82. Козич І. В. Функції кримінально-правової політики : дис. ... д-ра юридич. наук. Івано-Франківськ, 2020. 482 с.

83. Козич І.В. Місце кримінально-правової політики в політико-правовій системі. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: Збірник наукових статей*. Івано-Франківськ. 2019. Вип. 50. с. 38-48.

84. Колодяжний М. Г. Міжнародний вимір нормативного забезпечення участі громадськості у запобіганні злочинності. *Питання боротьби зі злочинністю*. Харків, 2014. – Вип. 27. – С. 110–120.

85. Колодяжний М. Г. Сучасний зарубіжний досвід громадського впливу на злочинність : монографія / за ред. В. В. Голіни. Харків : Право, 2017. 252 с.

86. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text (дата звернення: 28.10.2018).
87. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789#Text (дата звернення: 15.04.2020).
88. Кормич Л. І., Шелест Д. С. Громадські об'єднання та політичні партії сучасної України. Одеса : Юридична література, 2002. 200 с.
89. Красій М. О. Політика в сфері боротьби зі злочинністю: взаємозв'язок кримінально-правової та кримінально-процесуальної підсистем : дис. ... канд. юридич. наук. Івано-Франківськ, 2018. 236 с.
90. Краснов Ю. К. Правовая политика России на современном этапе : учебное пособие / Моск. гос. ин-т междунар. отношений (у-нт) МИД России. Москва : Прометей. 2019. 182 с.
91. Криминология : учеб. для вузов / под общ. ред. А. И. Долговой. 3-е изд., перераб. и доп. Москва : Норма, 2005. 912 с.
92. Криминология : учебник / под ред. акад. В. Н. Кудрявцева, проф. В. Е. Эминова. 3-е изд. перераб. и доп. Москва : Юристъ, 2006. 734 с.
93. Кримінологія : навч. посіб. / О. М. Джужа, В. В. Василевич, Ю. Ф. Іванов та ін.; за заг ред. О. М. Джужі. Київ : Прецедент, 2004. 208 с.
94. Кузнецова Е. Эволюция консультативного статуса международных неправительственных организаций при Экономическом и Социальном Совете ООН. Москва, 2004. 45 с.
95. Лебідь В. П. Поняття та критерії виділення правозахисних міжнародних неурядових організацій в системі ООН. *Часопис Київського університету права*. Київ, 2016. № 3. С. 421–424.
96. Леслі А. Пал. Аналіз державної політики / пер. з англ. І. Дзюб. Київ : Основи, 1999. 424 с.
97. Литвак О. М. Державний вплив на злочинність: кримінологічно-правове дослідження. Київ : Юрінком Інтер, 2000. 280 с.

98. Литвинов А. Н. Предупреждение преступлений и правонарушений. Профилактическая работа с населением : науч. практ. пособие. Москва : ЮРКНИГА, 2004. 160 с.
99. Литвинов О. М. Сучасні проблеми управління профілактикою злочинів : монографія. Херсон : Олді-плюс, 2003. 312 с.
100. Лопашенко Н. А. Криминологическая политика. *Криминологический журнал*. Москва, 2008. № 2. С. 27.
101. Лопашенко Н. А. Уголовная политика : учебное пособие. Москва : Волтерс Клувер, 2009. 608 с.
102. Лопушанский Ф. А. Следственная профилактика преступлений: опыт, проблемы, решения. Киев : Наукова думка, 1980. 50 с.
103. Матвеева Т. Д. Неправительственные организации в системе защиты конституционных прав и свобод человека : дис. ... д-ра юридич. наук. Москва, 1998. 283 с.
104. Матузов Н. И. Актуальные проблемы российской правовой политики. *Государство и право*. Москва, 2001. № 10. С. 5–12.
105. Медицький І. Б. Запобігання злочинності : навчальний посібник. Івано-Франківськ, 2008. 231 с.
106. Миньковский Г. М. О предмете и задачах курса уголовной политики / Уголовная политика Советского государства в свете решений XXVI съезда КПСС: Труды Академии МВД СССР. Москва : Академия МВД СССР. Москва, 1982. С. 67–73.
107. Михайленко П. П. Кримінальне право, кримінальний процес та кримінологія України : статті, доповіді, рецензії : в 3-х томах. Київ : Генеза, 1999. 944 с.
108. Міжнародне публічне право : підручник / В. М. Репецький, В. М. Лисик, М. М. Микієвич та ін.; за ред. В. М. Репецького. 2-ге вид., стер. Київ : Знання, 2012. 437 с.

109. Міжнародний кримінальний і пенітенціарний фонд. URL: <http://www.zakony.com.ua/juridical.html?catid=41718> (дата звернення: 14.03.2019).

110. Місцеві вибори 2015: Мапа правопорушень / Громадянська мережа ОПОРА. URL: <https://map.opora.ua.org/> (дата звернення: 21.02.2021).

111. Манко В. Неурядові організації як інструменти «розумної сили». *Вісник Дніпропетровського університету*. 2015. № 3. С. 92-98.

112. Музика Л. А. Цивільно-правова політика України : дис. ... д-ра. юридич. наук. Київ, 2021. 566 с.

113. Музичук О. М. Організаційно-правові основи участі громадян в охороні громадського порядку і боротьбі з правопорушеннями : дис. ... канд. юридич. наук. Харків, 2003. 193 с.

114. Навроцький В.В., Менджул М.В. Кампанія адвокати як інструмент демократичних перетворень. Ужгород. 2011. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/8363/1/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%B0%D0%B4%D0%B2%D0%BE%D0%BA%D0%B0%D1%81%D1%96.pdf> (дата звернення: 14.05.2019).

115. Нестерович В. Ф. Роль громадськості у формуванні та реалізації державної антикорупційної політики в Україні. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. Сєверодонецьк, 2016. Вип. 3 С. 10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlduvs_2016_3_3 (дата звернення: 28.10.2018).

116. Новохацький В. Д. Неурядові організації як фактор розбудови громадського суспільства в Україні : автореф. дис. ... канд. політ. наук. Дніпропетровськ, 2005. 16 с.

117. Оленевская янтарная бандитская республика: чужие здесь не ходят. URL : novaukraina.org/news/urn:news:1E26827 (дата звернення: 14.08.2020).

118. Орлов Ю. В. Наукові засади формування політико-кримінологічної теорії протидії злочинності. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. Харків, 2014. № 7. С. 109–129.

119. Острогляд О. В. Суб'єкти кримінально-правової політики: поняття та загальна характеристика. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. Івано-Франківськ, 2014. № 10. С. 151–155.

120. Оцінка громадянами ситуації в країні, рівень довіри до виконавчих та правоохоронних органів влади, оцінка діяльності Уряду (лютий 2020 р. соціологія) / Український центр економічних та політичних досліджень ім. О. Разумкова. 2020. URL: <http://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-riven-doviry-do-vykonavchikh-ta-pravookhoronnykh-organiv-vlady-otsinka-diialnosti-uriadu-liutyi-2020r>. (дата звернення: 20.12.2020).

121. Павлюк К. С. Взаємодія державної влади та неурядових громадських організацій у системі забезпечення національної безпеки України : дис. ... канд. держ. упр. Київ, 2014. 206 с.

122. Пересмотр мероприятий по консультациям с неправительственными организациями» от 1950 г.: Резолюция ЕКОСОС ООН 288 (X) URL: <http://www.un.org/ru/ecosoc/docs/1950resolutions.shtml> (дата звернення: 14.02.2021).

123. Петечел О. Ю., Яцина М. О. Роль неурядових організацій у впровадженні технологій штучного інтелекту у протидії злочинності. *Використання технологій штучного інтелекту у протидії злочинності : матеріали наук.-практ. онлайн-семінару* (м. Харків, 5 листопад 2020 р.). Харків, 2020. С. 108–111.

124. Петражицький Л. Й. Вибрані праці : в 2 т. Київ : Либідь, 2011. Т. 1. (Пам'ятки правничої думки Київського університету). С. 1–84.

125. Питання Ради громадського контролю при Державному бюро розслідувань : Указ Президента України №42/2020 від 05 лютого 2020 року.

URL: <https://www.president.gov.ua/documents/422020-32273> (дата звернення: 16.04.2020).

126. Питання Ради громадського контролю при Національному антикорупційному бюро України : Указ Президента України від 15.05.2015р. № 272/2015 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/272/2015#n11> (дата звернення: 13.10.2020).

127. Про комплексну програму профілактики злочинності в місті до 2021 року. Рішення Івано-Франківської міської ради 7 скликання від 18.12.2019р. № 378-34. URL: <http://www.namvk.if.ua/dt/418540/> (дата звернення: 25.04.2021 р.).

128. Политология : учеб. / А. Ю. Мельвиль и др. Москва : Московский государственный институт международных отношений (Университет) МИД России, ТК Велби; Проспект, 2008. 618 с.

129. Політика боротьби із злочинністю й кримінальне право в Європі, що змінюється : Рекомендація Ради Європи № R/96/8. URL: <https://rm.coe.int/16804f836b> (дата звернення: 22.09.2018).

130. Політологічний словник / О. Д. Авдєєнко, О. В. Антонюк, О. В. Бабкіна та ін. Київ : Міжрегіон. акад. упр. персоналом, 2005. 791 с.

131. Політологія : навчальний посібник для студентів усіх спеціальностей (доповнено) / ред. О. К. Струкевич, О. П. Конотопенко, С. А. Лапшин. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2016 р. 403 с.

132. Політологія : підручник / В. Ф. Баранівський. Київ : Національна академія управління, 2016. 236 с.

133. Правовая политика как научная теория в историко-правовых исследованиях / под ред. д-ра юрид. наук, докт. филос. наук, проф. О. Ю. Рыбакова. Москва : Статут, 2011. 408 с.

134. Про Бюро економічної безпеки України : Закон України від 28.01.2021р. №1150-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text> (дата звернення: 19.04.2021).

135. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права : Проект Закону.

URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67804 (дата звернення: 13.04.2019).

136. Про громадські об'єднання : Закон України від 22.03.2012р. № 4572-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text> (дата звернення: 04.09.2018).

137. Про Громадську раду при Міністерстві внутрішніх справ України : Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 16 січня 2020р. № 38. URL: https://mvs.gov.ua/uk/for_citizens/polozennya-pro-gromadsku-radu (дата звернення: 12.07.2020).

138. Про Громадську раду при Національному агентстві з питань запобігання корупції : Постанова Кабінету Міністрів України від 20 листопада 2019р. № 952. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/952-2019-%D0%BF#n78> (дата звернення: 28.09.2020).

139. Про державно-приватне партнерство : Закон України від 01.07.2010 № 2404-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2404-17> (дата звернення: 15.02.2019).

140. Про забезпечення умов для більш широкої участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики : Указ Президента України від 31.07.2004р. № 854/2004. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/854/2004> (дата звернення: 21.02.2020).

141. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики : Постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010р. № 996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF#Text> (дата звернення: 14.03.2020).

142. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики : Закон України від 1 липня 2010 № 2411-VI // Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2411-17> (дата звернення: 18.03.2020).

143. Про затвердження плану заходів з виконання Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 р. : Постанова КМУ №767 від 8 серпня 2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/767-2012-%D0%BF#Text> (дата звернення: 19.02.2020).

144. Про затвердження Порядку забезпечення прозорості у видобувних галузях : Постанова КМУ від 2 грудня 2015 р. № 1039 // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1039-2015-%D0%BF> (дата звернення: 12.08.2019).

145. Про Комплексну програму профілактики злочинності на 2001-2005 роки : Указ Президента України №1376/2000 від 25 грудня 2000р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1376/2000#Text> (дата звернення: 28.06.2020).

146. Про Концепцію державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю : Указ Президента України; Концепція від 21.10.2011р. № 1000/2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1000/2011#Text> (дата звернення: 15.11.2018).

147. Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14.10.2014 № 1698-VII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18> (дата звернення: 18.10.2020).

148. Про Національну поліцію : Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 28.09.2018).

149. Про Порядок реєстрації офіційних спостерігачів від іноземних держав, міжнародних організацій на виборах депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласних, районних, міських, районних у містах, сільських, селищних рад, сільських, селищних міських голів та старост сіл, селищ : Постанова ЦВК від 28 серпня 2018 року №198 // Офіційний сайт

Верховної Ради України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0198359-15#Text> (дата звернення: 15.09.2018).

150. Про прокуратуру : Закон України від 14.10.2014 р. № 1697-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>. (дата звернення: 02.03.2020).

151. Про протидію торгівлі людьми : Закон України від 20.09.2011 р. № 3739-VI. Дата оновлення: 09.12.2015. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3739-17> (дата звернення: 01.09.2020).

152. Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні : Указ Президента України № 68/2016 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/68/2016> (дата звернення: 19.03.2020).

153. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України № 1209-р від 30 листопада 2011 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1209-2011-%D1%80#Text> (дата звернення: 28.02.2019).

154. Про схвалення Концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2007 р. № 1035 // Офіційний вісник України. 2007. № 89. Ст. 3284.

155. Про схвалення Стратегії боротьби з організованою злочинністю : Розпорядження Кабінету Міністрів України; Стратегія від 16.09.2020 р. № 1126-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1126-2020-%D1%80#Text> (дата звернення: 09.12.2020).

156. Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону. Закон України від 22 червня 2000 р. №1835 III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1835-14#Text> (дата звернення: 21.01.2019).

157. Профілактика злочинів : підручник / О. М. Джу́жа, В. В. Васи́левич, О. Ф. Гіда та ін.; за заг. ред. докт. юрид. наук, проф. О. М. Джу́жи. Київ : Атіка, 2011. 720 с.

158. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посібник. 10-е вид., доповнене. Львів : Край, 2008. 224 с.
159. Радугин А. А. Философия : курс лекций. Москва : Центр, 1997. 272 с. 103
160. Рекомендації CM/Rec(2007)14 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам (Щодо створення та діяльності неурядових організацій) // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/994_937 (дата звернення: 20.03.2019).
161. Решетов Ю. С. Взаимодействие политики и частного права. *Российская правовая политика в сфере частного права: материалы «Круглого стола» журналов «Государство и право» и «Правовая политика и правовая жизнь».* (г. Казань, Казанский (Приволжский) федеральный университет, 22 июня 2010 г.). / отв. ред. А. В. Малько, Д. Н. Горшунов. Москва, 2011. С. 15–24.
162. Руднева О. М., Ярмиш О. Н. Правова політика України: стан, проблеми концептуалізації та підвищення ефективності (аналітична доповідь). *Правова політика України: концептуальні засади та механізми формування: зб. матеріалів наук.-практ. конф. (м. Київ, 5 груд. 2012 р.) / за ред. О. М. Рудневої, Київ : НІСД, 2013. 160 с.*
163. Рябов С. Г. Політологія : словник понять і термінів. 2-е вид., перероб. і доп. Київ : ВД «КМ Академія», 2001. 256 с.
164. Сазонов В. В. Координація дій суб'єктів кримінологічного забезпечення економічної безпеки України. *Держава та регіони: науково-виробничий журнал.* Запоріжжя, 2019. С. 121–129.
165. Свірін М. О. Суб'єкти запобігання злочинності в Україні. Наука і правоохорона. Київ, 2017. № 2. С. 195–202.
166. Семьоркіна О. М. Взаємодія держави та інститутів громадянського суспільства / Міністерство юстиції України. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_33679 (дата звернення: 19.03.2020).

167. Сибіга І. І. Сутність та специфіка діяльності неурядових організацій у контексті взаємодії з державною владою (теоретичні аспекти). *Економіка та держава*. Київ, 2013. № 4. С. 126–128.
168. Словник української мови : у 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1970–1980.
169. Сокурєнко В. В. Політика протидії злочинності: системно-структурний аналіз. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. Харків : ХНУВС. 2018. С. 16–23.
170. Сомин В. Н. Понятие «криминологическая политика»: определение, методологические функции // Актуальные вопросы борьбы с преступностью : сб. статей / отв. ред. В. Д. Филимонов. Томск : Изд-во Том. ун-та, 1990. С. 16–20.
171. Статут Організації Об'єднаних Націй. URL: http://www.un.org.ua/images/UN_Charter_Ukrainian.pdf (дата звернення: 08.10.2020).
172. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text (дата звернення: 11.10.2020).
173. Сунгуров О. Організації-посередники в структурі громадянського суспільства. Політична думка. Київ, 1999. № 4. С. 43–57.
174. Сучасна кримінально-правова система в Україні: реалії та перспективи / за заг. ред. Ю. В. Бауліна. Київ, 2015. 688 с.
175. Сучасний тлумачний словник української мови: 100 000 слів / за заг. ред. доктора філол. наук, проф. В. В. Дубічинського. Харків : ВД «ШКОЛА», 2009. 1008 с.
176. Теоретические основы предупреждения преступности / под ред. В. К. Звирбуля, В. В. Ключкова, Г. М. Миньковского. Москва : Юридическая литература, 1977. 256 с.
177. Усаченко Л. М. Співпраця органів державної влади з інститутами громадянського суспільства // Електронні дані. URL:

http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Apdu/2009_1/doc/1/09.pdf (дата звернення: 11.03.2020).

178. Форос Г. В. Суб'єкти діяльності щодо попередження злочинів та протидії злочинності. *Правова держава*. Одеса 2012. № 4. С. 179–184.

179. Фріс П. Л. До питання про Концепцію політики у сфері боротьби зі злочинністю. *Правова політика України: концептуальні засади та механізми формування*: зб. матеріалів наук.-практ. конф. (м. Київ, 5 груд. 2012 р.) / за ред. О. М. Руднєвої. Київ : НІСД, 2013. С. 122–126.

180. Фріс П. Л. Ідеологія кримінально-правової політики : монографія. Івано-Франківськ : Супрун В. П., 2021. 389 с.

181. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика України : дис. ... д-ра юридич. наук. Київ, 2005. 440 с.

182. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми : монографія. Київ : АТІКА, 2005. 332 с.

183. Фріс П. Л. Міньковський Генріх Михайлович – «батько» сучасної політики у сфері боротьби зі злочинністю. *Шлях у науку: розповідь про вчителя* / уклад.: С. Ф. Денисов, Т. А. Денисова, О. П. Рябчинська; відп. ред. Т. А. Денисова. Запоріжжя : Просвіта, 2016. С. 179–183.

184. Фріс П. Л. Політика у сфері боротьби зі злочинністю (загальні питання). Політика у сфері боротьби зі злочинністю України: теоретичні та прикладні проблеми : монографія / за заг. ред. П. Л. Фріса, В. Б. Харченка. Івано-Франківськ; Харків, 2016. 420 с.

185. Фріс П. Л. Політика у сфері боротьби зі злочинністю та кримінально-правова політика у системі суспільних наук. *Питання боротьби зі злочинністю*. Харків, 2016. Вип. 31. С. 3–27.

186. Фріс П. Л., Шпілярович В. В. Кримінально-правова політика у сфері регулювання заходів безпеки: монографія. Харків: Право, 2020. 328 с. 12

187. Фундаментальні принципи щодо статусу неурядових організацій в Європі // Офіційний сайт Ради Європи. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_209 (дата звернення: 19.05.2020).
188. Хаустова М. Суб'єкт права як елемент правової системи суспільства. *Вісник Академії правових наук України*. Харків, 2009. № 3. С. 29–38.
189. Центр протидії корупції: Ключові результати роботи // ГО «Центр протидії корупції». 2021. URL: <https://antac.org.ua/#results> (дата звернення: 20.02.2021).
190. Шемшученко Ю. С. Юридична енциклопедія. URL: <http://cyclop.com.ua/content/view/1182/58/1/14> (дата звернення: 12.05.2019).
191. Шестаков Д. А. Понятие, предмет, система и перспективы криминологии // Криминология. Общая часть : учебник / под. ред. В. В. Орехова и др. Санкт-Петербург, 1992. С. 13–87.
192. Шпакович О. М., Пеньковська С. М. Співвідношення суверенітету держав-членів і наднаціональності міжнародних організацій. *Часопис Київського університету права*. Київ, 2020. № 3. С. 349–353.
193. Шрамко С. С. Участь громадськості у запобіганні злочинності в Україні : автореф. дис. ... канд. юридич. наук. Харків, 2018. 20 с.
194. Шуміло О. М., Кравчук Н. Ю. Роль неурядових організацій у становленні та розвитку правозахисного руху (прикладі успішного правозахисного активізму) : навч. посіб. Київ : ФОП Голембовська О.О., 2018. 227 с.
195. Щедрин Н. В. Основы общей теории предупреждения преступности : учебное пособие. Красноярск, 1999. 142 с.
196. Юрій М. Ф. Політологія : підручник Київ : Дакор, 2006. 416 с.
197. Яцина М. О. Державно-приватне партнерство як засіб попередження та боротьби зі злочинністю. *Вдосконалення правового регулювання прав та основних свобод людини і громадянина*: матеріали щорічної конференції Всеукраїнської науково-практичної конференції

молодих вчених і аспірантів (м. Івано-Франківськ, 28 квітня 2017 р.). Івано-Франківськ, 2017. С. 126–130.

198. Яцина М. О. До питання визначення поняття «неурядова організація» (на прикладі національних і міжнародних актів). *Порівняльно-аналітичне право*: електронне наукове фахове видання. 2019. Ужгород. Вип. 4. С. 384–386.

199. Яцина М. О. До питання децентралізації та боротьби зі злочинністю. *Вдосконалення правового регулювання прав та основних свобод людини і громадянина*: матеріали щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених і аспірантів (м. Івано-Франківськ, 27 квітня 2018р.). Івано-Франківськ, 2018. С. 131–134.

200. Яцина М. О. До питання визначення поняття «неурядової організації». *Вдосконалення правового регулювання прав та основних свобод людини і громадянина*: Матеріали щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених (м. Івано-Франківськ, 3-4 травня 2019 р.) Івано-Франківськ. 2019. С. 269-272.

201. Яцина М. О. Неурядові організації та їх перспектива як ресурсу у протидії злочинності (стан законодавства). *International Journal Law & Society*. Республіка Польща, 2020. Вип. 2. С. 109–119.

202. Яцина М. О. Неурядові організації як суб'єкти протидії корупції у приватному секторі. *Запобігання корупції у приватному секторі : матеріали наук.-практ. онлайн «круглого столу», присвяченого 25-ти річчю із дня створення НДІ вивчення проблем злочинності та 95-річчю із дня народження акад. Володимира Сташиса* (м. Харків, 1 лип. 2020 р.). Харків, 2020. С. 210–213.

203. Яцина М. О. Міжнародні неурядові організації у сфері запобігання злочинності. *Міжнародний досвід запобігання і протидії злочинності та його імплементація в Україні*: Матеріали XIII міжвузівської студентської наукової конференції з кримінології (м. Харків, 27 листоп. 2014 р.) / за заг. ред проф. В. В. Голіни. Харків: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2015. С. 162–164.

204. Яцина М. О. Ознаки «неурядової організації» у сфері протидії злочинності. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. Івано-Франківськ, 2019 Вип. 51. С. 205–212.

205. Яцина М. О. Проблемні питання у визначенні поняття «суб'єкти кримінологічної політики». *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2020. Харків. Вип. 1(13). С. 208–220.

206. Яцина М.О. Місце неурядових організацій у сфері запобігання злочинності згідно положень окремих міжнародних актів у рамках ООН та ЄС. *Політика в сфері боротьби зі злочинністю: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*. Івано-Франківськ, 2017. С. 340–343.

207. Amnesty International: Who we are? What we do? / Amnesty International. 2021. URL: <https://www.amnesty.org/en> (дата звернення: 14.04.2021).

208. Benjamin N. Schiff. Building the International Criminal Court. New York: Cambridge University Press. 2008. p. 304.

209. Carl V. Patton, David S. Savicki, Jennifer J. Clark. Basic Methods of Policy Analysis and Planning. Third Edition. London; New York: Routledge Taylor & Francis Group. 2013. 464 p. URL: http://surjonopwkub.lecture.ub.ac.id/files/2019/01/Basic_Methods_of_Policy_Analysis_and_Planing.pdf (дата звернення: 12.09.2018).

210. Carlen P. Jigsaw. A political criminology of youth homelessness. Vinton Keynes: Open University Press, 1996. P. 7–8.

211. Centers for Disease Control and Prevention. URL: <http://www.cdc.gov/violenceprevention/fundedprograms/index.html> (дата звернення: 14.08.2019).

212. Community Oriented Policing Services URL: <http://www.cops.usdoj.gov/Default.asp?Item=44> (дата звернення: 03.05.2018).

213. Comparative Criminal Justice Policy-Making in the United States and the United Kingdom: The Case of Private Prisons / Trevor Jones, Tim Newburn / *The British Journal of Criminology*. Volume 45. Issue 1. January 2005. P. 58–80.

214. Council decision 2009/902/JHA of 30 November 2009 setting up a European Crime Prevention Network (EUCPN) and repealing Decision 2001/427/JHA // Official Journal of the European Union. 2009. № 321. P. 44–46.

215. Council decision of 12 February 2007 establishing for the period 2007 to 2013, as part of General Programme on Security and Safeguarding Liberties, the Specific Programme «Prevention of and Fight against Crime» // Official Journal of the European Union. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32007D0125> (дата звернення: 02.09.2018).

216. Carlisle E. Moody, Thomas B. Marvell. Can and Should Criminology Research Influence Policy? Suggestions from Time-Series Cross-Section Studies. *Criminology & public Policy*. Copyright. 2008. Volume 7. Number 3. American Society of Criminology. P. 359–365.

217. Cultural Criminology Unleashed / J. Ferrell, K. Hayward, W. Morrison, M. Presdee. London; Sydney; Portland (Oregon): Taylor & Francis. Nov 15. 2004. Law. 336 p.

218. Doha Declaration on Integrating Crime Prevention and Criminal Justice into the Wider United Nations Agenda to Address Social and Economic Challenges and to Promote the Rule of Law at the National and International Levels, and Public Participation // 13th United Nations Congress on Crime Prevention and Criminal Justice Doha, 12-19 April 2015. URL: https://www.unodc.org/documents/congress//Declaration/V1504151_English.pdf (дата звернення: 28.08.2018).

219. Dzur, Albert W. Public Restorative Justice: The Participatory Democratic Dimensions of Institutional Reform. *Raisons politiques*. 2015. Vol. no 59. no. 3. P. 51–71.

220. ECOSOC Resolution 2002/13 «Action to promote effective crime prevention». URL: www.un.org/ecosoc/sites/www.un.org.ecosoc/files/documents/2002/resolution-2002-13.pdf (дата звернення: 06.11.2019).

221. Elisaberg V. Linguistics and Political Criminology. *Journal of Criminal Psychology*. 1944. № 5. P. 769–774.
222. Encyclopedia of criminology and criminal justice / Gerben Bruinsma, David Weisburd, editors. New York : SpringerReference, 2014. 5614 p.
223. European Convention on the Recognition of the Legal Personality of International Non-Governmental Organisations, Council of Europe, Strasbourg, 24.IV.1986 // Офіційний сайт Ради Європи. URL: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/090000168007a67c> (дата звернення: 14.07.2018).
224. EUCPN Multianual Strategy 2021-2025. URL: https://eucpn.org/sites/default/files/document/files/2101_MAS_2021-2025_LR%20%281%29.pdf (дата звернення: 14.03.2021).
225. Guidelines for civil participation in political decision making // Committee of Ministries of Council of Europe, Guidelines CM(2017)83-final 27 September 2017. URL: <https://rm.coe.int/guidelines-for-civil-participation-in-political-decision-making-en/16807626cf> (дата звернення: 18.06.2018).
226. H.N. Haddad. After the Norm Cascade: NGO Mission Expansion and the Coalition for the International Criminal Court. *Global Governance: A review of Multilateralism and International Organizations*. 2013. Issue 19(2). p. 187-206.
227. Hanulu Takala Executive Secretary. Nordic Cooperation in Criminal Policy and Crime Prevention. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*. 2005. V.5. №2. P. 131–147.
228. Human Rights Watch: About Us // Human Rights Watch. 2021. URL: <https://www.hrw.org/about/about-us> (дата звернення: 14.04.2021).
229. International society of social defense and humane criminal policy. URL: <https://www.cnpds.it/eng/index.php?link=organizzazioni2>
230. La Strada International: Who is La Strada International? What does La Strada International? // La Strada International. 2021. URL: <https://www.lastradainternational.org/about-us-la-strada-international/> (дата звернення: 03.03.2021).

231. Lewis D. The Management of Non-Governmental Development Organizations. An Introduction. London; NY: Ruetledge, 2001. 242 p.

232. Li M. Collaborative Governance and Partnerships in Policing. Open Journal of Social Sciences. URL: <https://www.scirp.org/journal/paperinformation.aspx?paperid=80995> (дата звернення: 11.08.2019).

233. Longman Dictionary of Contemporary English, 5th edition / editor Michael Mayor. Pearson Longman, 2009. 2081 p.

234. Working paper «Making the United Nations guidelines on crime prevention work» // Twelfth United Nations Congress on Crime Prevention and Criminal Justice (Salvador, Brazil, 12–19 April 2010). Salvador, 2010. p. 20. URL: https://www.unodc.org/documents/crime-congress/12th-Crime-Congress/Documents/A_CONF.213_6/V1050756e.pdf (дата звернення: 02.04.2021).

235. Matkarimova J. Interpretation of the concept of non-governmental organization in international legal documents. *German International Journal of Modern Science*. Germany, 2021. №11. P. 40–42.

236. Mikhailov P. E. About The Main Types of the Right of Sciences. On the classification of legal sciences. New ideas in jurisprudence. Collection of a second. Philosophy of Law and Morality I. Publishing house «Education». SPb : 1914. 141 с.

237. Penal Reform International (PRI) URL: <https://www.penalreform.org/about-us/> (дата звернення: 12.02.2021).

238. Public-Private Crime Prevention Partnerships / T. Prenzler, R. Sarre // Policing and Security in Practice Challenges and Achievements. 2012. 227 p.

239. Rome Statue of the International Criminal Court. URL: www.icc-cpi.int/resource-library/documents/rs-eng.pdf (дата звернення: 21.04.2021).

240. Salamon L., Anheier H. The International Classification of Nonprofit Organizations: ICNPO-Revision. Baltimore: The Johns Hopkins Institute

for Policy Studies, 1996. URL: http://asauk.org.uk/wp-content/uploads/2018/02/CNP_WP19_1996.pdf. (дата звернення: 02.06.2020).

241. Salvador Declaration on Comprehensive Strategies for Global Challenges: Crime Prevention and Criminal Justice Systems and Their Development in a Changing World 12 United Nations Congress on Crime Prevention and Criminal Justice. URL: <https://undocs.org/A/CONF.213/L.6/REV.2> (дата звернення: 23.04.2020).

242. Scheingold S. A. Constricting the New Political Criminology: Power, Authority and the Post-Liberal State. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/law-and-social-inquiry/article/constructing-the-new-political-criminology-power-authority-and-the-postliberal-state/5C21C451C57F98F28CE1B7158E3B5D32> (дата звернення 19.06.2019).

243. 3rd Workshop «Strategies and Best Practices for Crime Prevention, in particular in relation to Urban Areas and Youth at Risk» // Eleventh United Nations Congress on Crime Prevention and Criminal Justice (Bangkok, Thailand, 18–25 April 2005). Bangkok, 2005. 23 p.

244. The Advocacy Institute. URL: <https://www.advocacyinstitute.org/about/index.shtml> (дата звернення: 18.02.2019).

245. The European Crime Prevention Network (EUCPN). URL: http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-12-925_en.htm (дата звернення: 12.03.2021).

246. The International Society for Criminology. 2021. URL: <http://www.isc-sic.org/web/> (дата звернення: 21.03.2021).

247. Toftisova R. Implementation of NGO-Government Cooperation Policy Documents: Lessons Learned. *The International Journal of Not-for-Profit Law*. 2005. Volume 8. Issue 1. November. URL: <https://www.icnl.org/resources/research/ijnl/implementation-of-ngo-government-cooperation-policy-documents-lessons-learned> (дата звернення: 14.06.2019).

248. Truth Hounds: Хто ми? // Truth Hounds. 2021. URL: <https://truth-hounds.org/hto-my/> (дата звернення: 15.04.2021).

249. United Nations Congresses on Crime Prevention and Criminal Justice 1955-2015: 60 years of achievement. URL: https://www.un.org/en/events/crimecongress2015/pdf/60_years_booklet_EN.pdf. (дата звернення: 16.07.2020).

250. United Nations Economic and Social Council (UN ECOSOC). (1995). Guidelines for the prevention of urban crime. Resolution 1995/9, Annex. New York: UN ECOSOC. URL: https://www.unodc.org/documents/commissions/CCPCJ/Crime_Resolutions/1990-1999/1995/ECOSOC/Resolution_1995-09.pdf (дата звернення: 20.11.2020).

251. United Nations Economic and Social Council (UN ECOSOC). (2002). Guidelines for the prevention of crime. 11th Commission on the prevention of crime and criminal justice. Resolution 2002/13, Annex. New York: UN ECOSOC. URL: https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/crimeprevention/resolution_2002-13.pdf. (дата звернення: 18.08.2019).

252. United Nations Standards and Norms in Crime Prevention At your finger tips // UNODC URL: https://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/UN_standards_and_norms_in_crime_prevention_at_your_fingertips.pdf (дата звернення: 14.10.2018).

253. United Nations Charter. URL: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/full-text> (дата звернення: 14.04.2021).

254. Values in Criminology and Community Justice / M. Cowburn, M. Duggan, A. Robinson, P. Senior. Bristol, Chicago: Policy Press (Bristol University Press, The University of Chicago Press), 2015. 384 p.

255. Varvai A., Mohamadi H., Nourian A. Non-Governmental Organizations Participation in Criminal Processes. *Journal of Politics and Law*. 2016. Vol. 9. № 9. P. 110–118.

256. What is the role of the public in crime prevention and criminal justice? The debate in the United Nations. URL:

https://www.unafei.or.jp/publications/pdf/RS_No105/No105_9_VE_Joutsen_2.pdf

(дата звернення: 14.08.2018).

257. Yaziji M., & Doh J. Classifying NGOs: Definitions, typologies and networks / NGOs and Corporations: Conflict and Collaboration (Business, Value Creation, and Society). Cambridge: Cambridge University Press, 2009. P. 3–14.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Яцина М. О. Ознаки «неурядової організації» у сфері протидії злочинності. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: Збірник наукових статей*. 2019. Івано-Франківськ. Вип. 51. С. 205-212.

2. Яцина М. О. До питання визначення поняття «неурядова організація» (на прикладі національних і міжнародних актів). *Порівняльно-аналітичне право: Електронне наукове фахове видання*. 2019. Ужгород. Вип. 4. С. 384-386.

3. Яцина М. О. Проблемні питання у визначенні поняття «суб'єкти кримінологічної політики». *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2020. Харків. Вип. 1(13). С. 208-220.

4. Яцина М. О. Неурядові організації та їх перспектива як ресурсу у протидії злочинності (стан законодавства). *International Journal Law & Society*. Республіка Польща. 2020. Вип. 2. С. 109-119.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Яцина М.О. Місце неурядових організацій у сфері запобігання злочинності згідно положень окремих міжнародних актів у рамках ООН та ЄС. *Політика в сфері боротьби зі злочинністю: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції*. Івано-Франківськ. 2017. С. 340 – 343.

2. Яцина М. О. Державно-приватне партнерство як засіб попередження та боротьби зі злочинністю. *Вдосконалення правового регулювання прав та основних свобод людини і громадянина: Матеріали щорічної конференції*

Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених і аспірантів (м. Івано-Франківськ, 28 квітня 2017 р.) Івано-Франківськ. 2017. С.126-130.

3. Яцина М. О. До питання децентралізації та боротьби зі злочинністю. *Вдосконалення правового регулювання прав та основних свобод людини і громадянина: Матеріали щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених і аспірантів (м. Івано-Франківськ, 27 квітня 2018 р.)* Івано-Франківськ. 2018. С. 131-134.

4. Яцина М. О. До питання визначення поняття «неурядової організації». *Вдосконалення правового регулювання прав та основних свобод людини і громадянина: Матеріали щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених (м. Івано-Франківськ, 3-4 травня 2019 р.)* Івано-Франківськ. 2019. С. 269-272.

5. Яцина М. О. Неурядові організації як суб'єкти протидії корупції у приватному секторі. *Запобігання корупції у приватному секторі: матеріали наук.-практ. онлайн «круглого столу», присвяченого 25річчю із дня створення НДІ вивчення проблем злочинності та 95-річчю із дня народження акад. Володимира Сташиса (м. Харків, 1 лип. 2020 р.)* Харків. 2020. С. 210-213.

6. Петечел О. Ю., Яцина М. О. Роль неурядових організацій у впровадженні технологій штучного інтелекту у протидії злочинності. *Використання технологій штучного інтелекту у протидії злочинності: матеріали наук.-практ. онлайн-семінару (м. Харків, 5 листоп. 2020 р.)* Харків. 2020. С. 108-111.

Додаток Б

ЗАТВЕРДЖУЮ
Проректор з наукової роботи
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»
доктор економічних наук, професор
В. М. Якубів
26 Серпня 2021 р.

АКТ
впровадження результатів дисертації
Яцини Максима Олександровича
«Неурядові організації як суб'єкти кримінологічної політики»
у навчальний процес Навчально-наукового юридичного інституту
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»

Комісія у складі:

голови – директора Навчально-наукового юридичного інституту, професора кафедри цивільного права, доктора юридичних наук, професора Васильєвої Валентини Антонівни;

членів комісії – заступника директора Навчально-наукового юридичного інституту, доцента кафедри кримінального права, кандидата юридичних наук, доцента Микитина Юрія Івановича; доцента кафедри кримінального права, доктора юридичних наук, доцента Медичького Ігоря Богдановича; доцента кафедри кримінального права, доктора юридичних наук, доцента Козича Ігора Васильовича, склала цей акт про те, що результати дисертації Яцини Максима Олександровича «Неурядові організації як суб'єкти кримінологічної політики» впроваджуються у навчальний процес та науково-дослідну діяльність Навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника».

Положення наукових праць, опублікованих за результатами дослідження, використовуються для підготовки лекцій, навчальних посібників, інших навчально-методичних матеріалів для семінарських (практичних) занять з навчальних дисциплін «Кримінологія та кримінологічна (профілактична) політика», «Кримінально-правова політика в системі політики боротьби зі злочинністю», «Кримінально-виконавча політика»; в науково-дослідній роботі студентів при підготовці курсових, дипломних, магістерських робіт; при проведенні наукових досліджень в рамках науково-дослідної роботи кафедри кримінального права Навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» «Політика Української держави у сфері боротьби зі злочинністю» (номер державної реєстрації 0110U001541).

Рекомендовано до використання у навчальному процесі наступні публікації:

1. Яцина М.О. Місце неурядових організацій у сфері запобігання злочинності згідно положень окремих міжнародних актів у рамках ООН та ЄС.

Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Політика в сфері боротьби зі злочинністю» [Текст]: Івано-Франківськ, 2017. с. 340 – 343.

2. Яцина М. О. Державно-приватне партнерство як засіб попередження та боротьби зі злочинністю. *Матеріали щорічної конференції Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених і аспірантів «Вдосконалення правового регулювання прав та основних свобод людини і громадянина»* (28 квітня 2017 р.). [Текст]: Івано-Франківськ, 2017. с. 126-130

3. Яцина М. О. До питання децентралізації та боротьби зі злочинністю. *Матеріали щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених і аспірантів «Вдосконалення правового регулювання прав та основних свобод людини і громадянина»* (27 квітня 2018 р.) [Текст]: Івано-Франківськ, 2018. с. 131-134.

4. Яцина М. О. До питання визначення поняття «неурядової організації». *Матеріали щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених «Вдосконалення правового регулювання прав та основних свобод людини і громадянина»* (3-4 травня 2019 р.) [Текст]: Івано-Франківськ, 2019. с. 269-272.

5. Яцина М. О. Ознаки «неурядової організації» у сфері протидії злочинності. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*: 36. наук. ст. Вип. 51. Івано-Франківськ, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2019. с. 205-212.

6. Яцина М. О. До питання визначення поняття «неурядова організація» (на прикладі національних і міжнародних актів). *Порівняльно-аналітичне право*: Електронне наукове фахове видання. №4, 2019. Ужгород: ДВНЗ «Ужгородський національний університет», 2019. с. 384-386.

7. Яцина М. О. Неурядові організації як суб'єкти протидії корупції у приватному секторі. *Запобігання корупції у приватному секторі: матеріали наук.- практ. онлайн «круглого столу», присвяченого 25-річчю із дня створення НДІ вивчення проблем злочинності та 95-річчю із дня народження акад. Володимира Сташиса* (м. Харків, 1 лип. 2020 р.). – Харків: Право, 2020. с. 210-213.

8. Яцина М. О. Проблемні питання у визначенні поняття «суб'єкти кримінологічної політики». *Вісник Асоціації кримінального права України*, 2020. № 1(13), с. 208-220.

9. Петечел О. Ю., Яцина М. О. Роль неурядових організацій у впровадженні технологій штучного інтелекту у протидії злочинності. *Роль неурядових організацій у впровадженні технологій штучного інтелекту у протидії злочинності Використання технологій штучного інтелекту у протидії злочинності: матеріали наук.-практ. онлайн-семінару* (м. Харків, 5 листоп. 2020 р.). Харків: Право, 2020. с. 108-111.

10. Яцина М. О. Неурядові організації та їх перспектива як ресурсу у протидії злочинності (стан законодавства). *International Journal Law & Society*, 2020. Issue 2, 109-119 p.

Голова комісії
Члени комісії:

проф. В. А. Васильєва
доц. Ю. І. Микитин
доц. І. Б. Медичський
доц. І. В. Козич